

Κοινωνική Εργασία. Επιθεώρηση Κοινωνικών Επιστημών

Τόμ. 37, Αρ. 1 (2023)

1/2023

Τόμος 37 | Τεύχος 1 | Ιανουάριος - Απρίλιος 2023

Volume 37 | Issue 1 | January - April 2023

ISSN: 2944-9332

Κοινωνική Εργασία

Επιθεώρηση Κοινωνικών Επιστημών

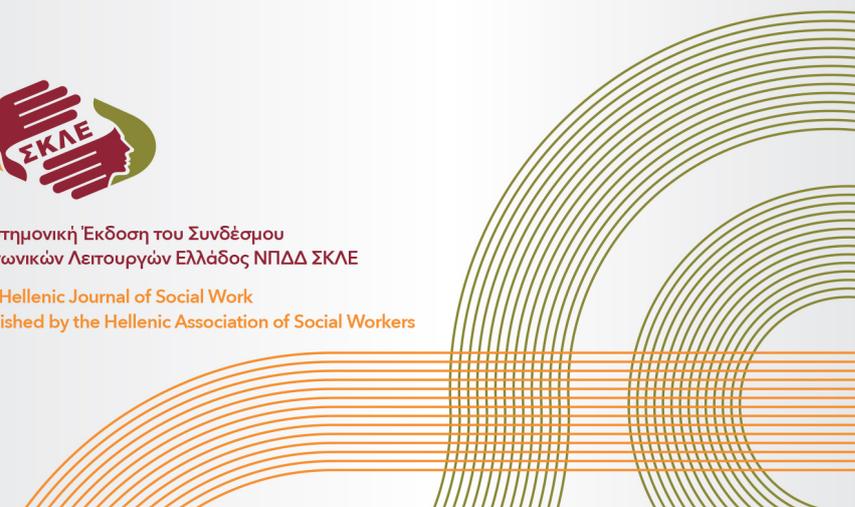
Social Work

Review of Social Sciences

Επιστημονική Έκδοση του Συνδέσμου
Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος ΝΠΔΔ ΣΚΛΕ

The Hellenic Journal of Social Work
Published by the Hellenic Association of Social Workers

Αγαπητές Συναδέλφισσες και Αγαπητοί Συνάδελφοι,

Με πολύ χαρά σας καλωσορίζω στο νέο περιβάλλον έκδοσης του Περιοδικού *Κοινωνική Εργασία-Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* του Συνδέσμου Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος, του μοναδικού Περιοδικού Κοινωνικής Εργασίας στην Ελλάδα!!

Στο εξής το Περιοδικό θα είναι διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/socwork/index>, καθώς θα εκδίδεται και θα λειτουργεί μέσα από την πλατφόρμα ePublishing (<http://www.ekt.gr/>) του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης (ΕΚΤ). Το ΕΚΤ αποτελεί την επιστημονική υποδομή εθνικής χρήσης με θεσμικό ρόλο τη συλλογή, συσσώρευση, οργάνωση και τεκμηρίωση της επιστημονικής, τεχνολογικής και πολιτιστικής πληροφορίας και δεδομένων που παράγονται στη χώρα μας. Η μετάβαση αυτή είναι το αποτέλεσμα εντατικής και οργανωμένης (συν)εργασίας από διαφορετικές ομάδες, η οποία με την ολοκλήρωσή της θεωρούμε ότι οδηγεί στην αναβάθμιση του Περιοδικού, καθώς και στην επιστημονική διασφάλιση των προϋποθέσεων έκδοσης και διακίνησής του. Μέσω της πλατφόρμας του ΕΚΤ, κατοχυρώνονται, μεταξύ άλλων, η οργάνωση, τεκμηρίωση και η προτυποποιημένη διάθεση επιστημονικών άρθρων και των μεταδεδομένων τους, η προτυποποίηση των εκδοτικών διαδικασιών, η ένταξη του περιεχομένου και των μεταδεδομένων, μέσω διαλειτουργικών συστημάτων, σε διεθνείς συλλογείς περιεχομένου, αλλά και σε άλλα δίκτυα και ευρετήρια περιοδικών.

Παράλληλα το Περιοδικό λειτουργεί με νέα σύνθεση στη Συντακτική του ομάδα (από τον Απρίλιο του 2023), η οποία είναι η εξής:

Κωνσταντίνα Σκλάβου ¹	Διευθύντρια Σύνταξης
Νικόλαος Παππάς ²	Συντάκτης
Κωνσταντίνος Τόγκας ³	Συντάκτης

Επιπρόσθετα συστάθηκαν εκ νέου η Επιστημονική Επιτροπή, καθώς και η ομάδα κριτών και σταδιακά εμπλουτίζονται με αξιόλογους/ες επιστήμονες/ισσες από το πεδίο της Κοινωνικής Εργασίας και όχι μόνο. Επιπλέον, για πρώτη φορά, δημιουργήθηκε μόνιμη Επιτροπή Συμβούλων Έκδοσης, η οποία λειτουργεί υποστηρικτικά προς τον Εκδότη. Όλα τα παραπάνω αναμένεται να συμβάλλουν σημαντικά στην αναβάθμιση των διαδικασιών, αλλά και του περιεχομένου της ύλης του Περιοδικού.

Η φιλοδοξία μας, όπως αντιλαμβάνεστε, είναι το Περιοδικό σταδιακά να εναρμονιστεί πλήρως με τα διεθνή επιστημονικά κριτήρια και να συμβάλλει στη διεύρυνση, την ανάδειξη και την κριτική ανάλυση σύγχρονων τάσεων και θεμάτων στο χώρο της Κοινωνικής Εργασίας αλλά και άλλων επιστημών. Η προσπάθεια αυτή όμως παίρνει μορφή και περιεχόμενο και μέσα από τα μέλη του, τις συναδέλφισσες και τους συναδέλφους, για αυτό και θα ήθελα να σας ενθαρρύνω για την αποστολή επιστημονικών άρθρων, τα οποία θα τηρούν αυστηρά τις προϋποθέσεις και τα κριτήρια, όπως αυτά τίθενται μέσα από τα αναρτημένα κείμενα που θα βρείτε στο υλικό της ιστοσελίδας. Όλες και όλοι μαζί θα πρέπει να συνεργαστούμε, τηρώντας τις προϋποθέσεις και τα κριτήρια δημοσίευσης, ώστε να υποστηριχθεί στο μέγιστο η νέα μορφή της *Κοινωνικής Εργασίας*.

Επιπλέον στα πλαίσια της αναβάθμισης της μορφής και της ύλης του Περιοδικού, αλλά και της προσπάθειας να γίνει ένα δυναμικό μέσο επιστημονικής γνώσης και διάδοσης σημαντικών επιστημονικών και ακαδημαϊκών γεγονότων, σε κάθε τεύχος θα καταβληθεί προσπάθεια να υπάρχουν βιβλιοπαρουσιάσεις από το χώρο της Κοινωνικής Εργασίας ή άλλα

¹ Κοινωνική Λειτουργός-Παιδαγωγός, Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας, ΠΑ.Δ.Α.

² Υπ. Δρ. ΠΑ.Δ.Α., Κοινωνικός Λειτουργός Msw MSc, Εκπαιδευτής Ενηλίκων MSc

³ Κοινωνικός Λειτουργός-Ψυχολόγος, MSc, MSc, PhD, Μεταδιδακτορικός Ερευνητής

επιστημονικά πεδία, αλλά και σύντομες ανακοινώσεις για σημαντικά γεγονότα όπως επιστημονικά Συνέδρια, Ημερίδες, Εκπαιδευτικά Προγράμματα και άλλα.

Για το έτος 2023 η Συντακτική ομάδα προχώρησε στην αξιολόγηση, επαναξιολόγηση ή αποδοχή ήδη αξιολογημένων άρθρων, ώστε να εκδοθούν τρία τεύχη. Στα κείμενα θα παρατηρήσετε σημεία που δεν συνάδουν με τις προδιαγραφές του Περιοδικού στο νέο περιβάλλον έκδοσης. Αυτό συμβαίνει διότι το υλικό αυτό έχει συλλεχθεί και αξιολογηθεί σταδιακά από το 2021 μέχρι σήμερα με τις τότε ισχύουσες διαδικασίες και προγενέστερα κριτήρια, τα οποία θα εγκαταλειφθούν οριστικά από τον Ιανουάριο του 2024. Στη συνέχεια αναπτύσσεται συνοπτικά το περιεχόμενό τους.

Το 1^ο τεύχος περιλαμβάνει τρία άρθρα και αφορά τους μήνες 1^{ος} – 4^{ος} του 2023. Το πρώτο άρθρο των Κούτρα, Πουπάκη, Σαμαρά, Κυπραίου με τίτλο «*Η διασύνδεση και συνεργασία των φορέων που ασχολούνται με τους θεσμούς της αναδοχής και της τεκνοθεσίας στην Περιφέρεια Κρήτης*», αποτελεί μια μελέτη, η οποία πραγματοποιήθηκε με αφορμή την αλλαγή του νομοθετικού πλαισίου στην Ελλάδα στον τομέα της παιδικής προστασίας και ο σκοπός της είναι η διερεύνηση της διασύνδεσης φορέων που ασχολούνται με ζητήματα αναδοχής και τεκνοθεσίας στην Περιφέρεια της Κρήτης. Στη συνέχεια οι Παππά και Καραλής στο άρθρο τους με τίτλο «*Νέοι που βρίσκονται εκτός εκπαίδευσης, απασχόλησης και κατάρτισης (NEETs): όψεις και διαστάσεις μιας σύγχρονης μορφής ευπαθούς κοινωνικής ομάδας*», περιγράφουν την ομάδα των NEETs (youth Not in Education, Employment or Training), η οποία περιλαμβάνει νέες και νέους, ηλικίας 15 έως 29 ετών, που βρίσκονται εκτός εκπαίδευσης, απασχόλησης και κατάρτισης, παρουσιάζοντας την εξέλιξη της καθιέρωσης του όρου, τις διαστάσεις αυτού ως σύγχρονο κοινωνικό φαινόμενο, καθώς και τους παράγοντες κινδύνου στα πλαίσια της μακροχρόνιας οικονομικής κρίσης αλλά και των επιπτώσεων της πανδημίας. Τέλος, η Σκλάβου στο άρθρο με τίτλο «*Έμφυλη βία και κρατική εξουσία: ο αθέατος αγώνας των γυναικών μέσα από τις ιστορικές διαδρομές*», επιδιώκει την αποτύπωση του αγώνα και του πολύπλευρου ρόλου των γυναικών, με έμφαση στην έμφυλη διάσταση της

κρατικής και δομικής βίας, μέσα από την ποιοτική επεξεργασία του αφηγήματος των ιδίων, στις ιστορικές διαδρομές από το 1923 έως το 1974.

Στο 2^ο τεύχος, των μηνών 5^{ος} – 8^{ος} του 2023, υπάρχουν διαθέσιμα τρία άρθρα. Το πρώτο των Κούτρα, Σπάρου, Κοκαλιάρη με τίτλο *«Η αυτοτραυματική συμπεριφορά των νέων ενηλίκων από την οπτική των φίλων. Μια ποιοτική μελέτη»*, πραγματεύεται τον τρόπο που παρουσιάζει, αντιλαμβάνεται και επιδρά το στενό φιλικό περιβάλλον στην αυτοτραυματική συμπεριφορά των νέων ενηλίκων, με στόχο, μεταξύ άλλων, την ανάδειξη της σχέσης των συγκρουσιακών δεσμών με την οικογένεια και τη συναισθηματική ανασφάλεια λόγω αυτών με τη μειωμένη κοινωνικότητα και εσωστρέφεια ως παράγοντες ενίσχυσης της αυτοτραυματικής συμπεριφοράς. Το επόμενο άρθρο της Κατσαμά με τίτλο *«Τα πρώιμα μηνύματα που μεταφέρουν οι γονείς στα παιδιά και η σημασία τους για τη συμβουλευτική οικογένειας στην κοινωνική εργασία»*, εστιάζει σε ζητήματα επικοινωνίας και μετάδοσης αξιών στην οικογένεια και την αξιοποίησή τους στη συμβουλευτική οικογένειας στην κοινωνική εργασία, αναδεικνύοντας τη σημασία της αξιοποίησης των πρώιμων μηνυμάτων στην επαγγελματική πρακτική. Στο τρίτο και τελευταίο άρθρο του τεύχους με τίτλο *«Σχέση μεταξύ γλωσσικής ανάπτυξης και προβλημάτων συμπεριφοράς στα νήπια»* ο Παππάς παρουσιάζει έρευνα με στόχο τη διερεύνηση της σχέσης ανάμεσα στη γλωσσική ανάπτυξη και σε προβλήματα συμπεριφοράς σε νήπια τυπικής ανάπτυξης, 12-38 μηνών, με πολύ ενδιαφέροντα ευρήματα αναφορικά με τη λεκτική εξέλιξη και τα συναισθηματικά προβλήματα, τις σωματικές ενοχλήσεις ή και τα προβλήματα προσοχής.

Στο 3^ο και τελευταίο τεύχος για τους μήνες 9^{ος} – 12^{ος} του 2023 θα βρείτε τέσσερα άρθρα. Το πρώτο των Μπαλτσιώτη και Φαρμακοπούλου με τίτλο *«Διερεύνηση εφαρμογής του ν.4538/2018 για τον θεσμό της ανάδοχης στα πλαίσια παιδικής προστασίας»*, πραγματεύεται τον θεσμό της αναδοχής στα πλαίσια παιδικής προστασίας, εξετάζοντας τα είδη, τις μορφές, τα οφέλη και τους παράγοντες κινδύνου της αναδοχής ανηλίκων καθώς και το νέο Νομοθετικό πλαίσιο 4538/2018, σε συνάρτηση με αποτελέσματα ερευνών και άλλων σύγχρονων δεδομένων. Στη συνέχεια οι Κουρέτα, Ξυδιά, Μπισμπίκη, Παπαζαφείρη, Λεούση, Ζαχαριάδη στο άρθρο τους με τίτλο *«Προγράμματα παρέμβασης στην*

κρίση. Συγκριτική αξιολόγηση της αποτελεσματικότητάς τους με την ενδονοσοκομειακή νοσηλεία. Ο ρόλος των κοινωνικών λειτουργών», παρουσιάζουν τα ευρήματα διεθνών εμπειρικών ερευνών σχετικά με την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων παρέμβασης στην κρίση, αλλά και τη συγκριτική αξιολόγησή τους με την ενδονοσοκομειακή νοσηλεία. Στο τρίτο άρθρο των Δήμου, Καριοφύλλη, Παπαδημητροπούλου και Βασιλόπουλου με τίτλο «Η ψυχοκοινωνική αποκατάσταση ατόμων με χρόνιες ψυχικές διαταραχές και ο ρόλος της κοινωνικής εργασίας» αναδεικνύεται η συμβολή και ο ρόλος της κοινωνικής εργασίας στην ψυχοκοινωνική αποκατάσταση ατόμων με χρόνιες ψυχικές διαταραχές και η ανάγκη συντονισμένης φροντίδας για την επίτευξη της ψυχοκοινωνικής αποκατάστασης των ατόμων με χρόνιες ψυχικές διαταραχές. Το τέταρτο και τελευταίο άρθρο της Νικολαΐδου με τίτλο «Αντιλήψεις και εμπειρίες γυναικών Σχολικών Κοινωνικών Λειτουργών για τη χρήση του Κινηματογράφου ως εργαλείου παρέμβασης στην εκπαίδευση» αφορά σε έρευνα, η οποία εξετάζει τις αντιλήψεις και τις εμπειρίες των σχολικών κοινωνικών λειτουργών σχετικά με τη χρήση του κινηματογράφου, ως εργαλείου παρέμβασης σχολικής κοινωνικής εργασίας, με σκοπό την ανάδειξη των ωφελημάτων και των δυσκολιών που ενέχει η χρήση του, αλλά και την ανάδειξη του κινηματογράφου ως μία ιδιαίτερα χρήσιμη προσθήκη στις παρεμβάσεις της σχολικής κοινωνικής εργασίας.

Κάθε τεύχος, όπως προείπαμε, θα περιλαμβάνει πρόσφατες ή/και παλαιότερες βιβλιοπαρουσιάσεις, σχετικές με το πεδίο της Κοινωνικής Εργασίας, και όχι μόνο. Ευχαριστούμε πολύ τους/τις συγγραφείς που με προθυμία εμπλούτισαν την έκδοση του 2023 με τις αξιόλογες δουλειές τους!!

Στα τεύχη του 2023 έχουμε την τιμή να συμπεριλάβουμε βιβλιοπαρουσιάσεις για τους παρακάτω τίτλους (αλφαβητικά):

Δρίτσας, Ι., Παππά, Λ. (Επιμ.) (2023). *Η Χρήση της Τεχνολογίας στις Σύγχρονες Θεραπευτικές Προσεγγίσεις: Ένας οδηγός κλινικής πρακτικής με εφαρμογές και παρεμβάσεις*. Παπαζήσης.

Δρίτσας, Ι., Τσουκαρέλλης, Π., Πάρλαλης, Σ. (Επιμ.). (2023). *Καινοτόμα Παραδείγματα στην Ψυχική Υγεία και Κλινική Πράξη*. Παπαζήσης.

Ioakimidis, V., Wyllie, A. (Eds.). (2023). *Social Work's Histories of Complicity and Resistance A Tale of Two Professions*. Policy Press.

Παπούλη, Ε. (2023). (Επιμ.). *Επικοινωνία και Διαπροσωπικές Δεξιότητες στην Κοινωνική Εργασία*. Δίσιγμα.

Σταθόπουλος, Π. (2023). *Αναμνήσεις Ζωής. Οικογένεια, Εμφύλιος, Ξενιτεμός, Σταδιοδρομία, Ταξίδια Ψυχής και Αναψυχής*. Παπαζήσης.

Varidaki-Levine, E. (2016). *Life history approach and professional identity: a case study of Greek female social workers in the private sector*. Roskilde Universitet.

Τελειώνοντας την επιστολή αυτή θα ήθελα να τονίσω ότι το νέο αυτό ξεκίνημα πραγματοποιήθηκε με τη συμβολή αρκετών ανθρώπων, τους οποίους θα ήθελα να ευχαριστήσω. Καταρχήν τον Εκδότη, με τον οποίο συνεργαζόμαστε άριστα μέσω της κ. Γκώρου, μέλος του ΔΣ ΣΚΛΕ και υπεύθυνη Διαδικτύου & Ηλεκτρονικών Εκδόσεων. Τα μέλη της Επιτροπής Συμβούλων Έκδοσης, που αποτελείται από την κ. Χατζηφωτίου, Καθηγήτρια Κοινωνικής Εργασίας, Φύλου και Ενδοοικογενειακής Βίας, Κοσμητόρισα Σχολής Κοινωνικών, Πολιτικών και Οικονομικών Επιστημών Δ.Π.Θ., τον κ. Ιωακείμδη, Καθηγητή και Πρόεδρο του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας ΠΑ.Δ.Α. και την κ. Κούτρα, Επίκουρη Καθηγήτρια Κοινωνικής Εργασίας ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ. Τέλος του Συντάκτες του Περιοδικού, κ. Παππά και κ. Τόγκα δίχως τη βοήθεια και τη συνεχή υποστήριξη των οποίων δεν θα είχε ευοδωθεί αυτή η προσπάθεια.

Ελπίζω και εύχομαι να σας βρούμε όλες και όλους συμπαρασάτριες και συμπαρασάτες στο νέο ξεκίνημα για την *Κοινωνική Εργασία*!!

Εύχομαι καλή και παραγωγική ανάγνωση!!

Η Διευθύντρια Σύνταξης

Κωνσταντίνα Σκλάβου

Η διασύνδεση και συνεργασία των φορέων που ασχολούνται με τους θεσμούς της αναδοχής και της τεκνοθεσίας στην Περιφέρεια Κρήτης

Κούτρα Κλειώ¹, Πουπάκη Αικατερίνη², Σαμάρα Ραφαέλα³, Κυπραίου Διονυσία⁴

¹ Επίκουρη καθηγήτρια, Ελληνικό Μεσογειακό Πανεπιστήμιο, Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας

^{2,3,4} Πτυχιούχος Κοινωνικής Εργασίας

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η οικονομική κρίση αλλά και η πανδημία του COVID-19 έφεραν στην επιφάνεια ένα διαχρονικό ζήτημα, αυτό της παιδικής παραμέλησης και κακοποίησης. Τα τελευταία χρόνια αν και γίνεται προσπάθεια εκσυγχρονισμού της παιδικής προστασίας σε πολλές χώρες του δυτικού κόσμου με σημαντικές νομικές βελτιώσεις για την αποδοτικότερη προστασία των παιδιών, η Ελλάδα έχει ακόμη πολλά βήματα για να επιτύχει ένα ικανοποιητικό επίπεδο προστασίας (European Union Agency for Fundamental Rights-FRA, 2015). Η παρούσα μελέτη έγινε με αφορμή την αλλαγή του νομοθετικού πλαισίου στην Ελλάδα στον τομέα της παιδικής προστασίας και ο σκοπός της είναι η διερεύνηση της διασύνδεσης των φορέων που ασχολούνται με ζητήματα αναδοχής - τεκνοθεσίας στην Περιφέρεια της Κρήτης. Τα αποτελέσματα της μελέτης αναδεικνύουν τις εκσυγχρονιστικές αλλαγές, που έφερε ο νόμος στον τομέα της παιδικής προστασίας πάνω στα θέματα εκπαίδευσης υποψηφίων, τη δημιουργία ηλεκτρονικής πλατφόρμας και κατά συνέπεια τη μείωση του χρόνου διαδικασίας, την καθιέρωση για πρώτη φορά της επαγγελματικής αναδοχής καθώς και την υποχρεωτική χαρτογράφηση των παιδιών στις δομές φιλοξενίας. Στον αντίποδα υπήρχαν κι αρκετές αδυναμίες, που σχετίζονται με ελλείψεις καίριων ειδικοτήτων και προσωπικού στις δομές, υπό-χρηματοδότηση, έλλειψη ενός ενιαίου πλαισίου λειτουργίας καθώς και έλλειψη εκτενούς επιμόρφωσης πάνω σε θέματα διαδικασίας των επαγγελματιών που εργάζονται στο πεδίο. Συμπερασματικά κρίνεται παραπάνω από επιτακτική η ανάγκη παρέμβασης των κοινωνικών υπηρεσιών, με σκοπό τον περιορισμό των επιπτώσεων των καταστάσεων κρίσης και την επιδίωξη διασφάλισης της προστασίας των παιδιών που βρίσκονται σε κίνδυνο.

Λέξεις-κλειδιά: παιδική προστασία, συνεργασία, φορείς, αναδοχή, τεκνοθεσία

Correspondence: Κλειώ Κούτρα, kkoutra@hmu.gr

Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια παρατηρήθηκαν αυξημένα τα ποσοστά καταγραφής ευαλωτότητας στα παιδιά (Samoli, 2015) με την οικονομική κρίση, η οποία δημιούργησε συνθήκες φτώχειας σε παγκόσμιο επίπεδο (Ακαλέστου & Δαφέρμος, 2017). Επιπλέον επιβαρυντικός παράγοντας αποτέλεσε η πανδημία η οποία ενίσχυσε την έκθεση των παιδιών σε κίνδυνο (Sos Villages-Greece, 2021) όπου με την καταγραφή του Π.Ο.Υ., υπήρξε κατά 60% αύξηση των κλήσεων στις τηλεφωνικές γραμμές βοήθειας για την ενδοοικογενειακή βία στο πρώτο τρίμηνο της πανδημίας στην Ευρώπη (Ungic, 2021). Οι κίνδυνοι στην ψυχική υγεία των παιδιών και των εφήβων από την πανδημία COVID-19 είναι πολυάριθμοι (Fegert et al., 2020), με μελέτη η οποία υποστήριξε, ότι είναι επείγουσας ανάγκης η ψυχολογική υποστήριξη σε παιδιά που είχαν πληγεί από αυτήν (Storz, 2020). Επομένως, η πανδημία παρουσίασε αρνητικές επιπτώσεις στην ψυχική υγεία των παιδιών, οι οποίες θα επηρεάσουν στο μέλλον και την ενήλικη ζωή τους (Storz, 2020).

Η κοινωνική αποστασιοποίηση, η μειωμένη πρόσβαση στις υπηρεσίες, η οικονομική δυσχέρεια κι οι πιέσεις που δέχτηκαν οι οικογένειες είναι κάποιες από μια μακρά λίστα συνεπειών από τις πολλές συνέπειες που έφερε η πανδημία (Fegert et al., 2020). Από τα κυρίαρχα ζητήματα που χρήζουν αντιμετώπισης είναι η έκθεση των παιδιών στη βία μέσα στο οικογενειακό πλαίσιο, η οικονομική ύφεση κι οι συνέπειες τους άγχους (Fegert et al., 2020), τα οποία επιδρούν καταλυτικά στην ασφάλεια και στην ευημερία των παιδιών (Lawson et al., 2020). Έρευνα στις Ηνωμένες Πολιτείες εντόπισε πως η απώλεια εργασίας των γονέων κατά την διάρκεια της πανδημίας ήταν ισχυρός προγνωστικός παράγοντας κακοποίησης των παιδιών (Lawson et al., 2020). Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας υποστήριξε ότι υπάρχει μεγάλος αριθμός αναφορών από πολλές χώρες για αύξηση της ενδοοικογενειακής βίας (Storz, 2020). Σύμφωνα με τον Π.Ο.Υ τα παιδιά κι οι μητέρες τους που ζουν σε κακοποιητικές σχέσεις είναι πιο πιθανό να εκτεθούν σε βία, καθώς τα μέλη της οικογένειας περνούν περισσότερο χρόνο σε στενή επαφή, υπάρχει άγχος, οικονομικές δυσκολίες και πολλές φορές απώλεια της εργασίας (Storz, 2020).

Σε παγκόσμιο επίπεδο η κακομεταχείριση των παιδιών έχει προτεραιότητα, διότι επηρεάζει τουλάχιστον το μισό πληθυσμό αυτών, προκαλώντας αρνητικές και συνεχείς επιπτώσεις στη σωματική, κοινωνική και συναισθηματική ευημερία τους (Chamberlain et al., 2019). Η κακοποίηση δημιουργεί στα παιδιά μακροχρόνιες επιπτώσεις κι αυξάνει την πιθανότητα κατά την ενήλικη ζωή τους, όταν οι ίδιοι γίνουν γονείς, να ακολουθήσουν το ίδιο κακοποιητικό μοτίβο στα δικά τους παιδιά (Chamberlain, et al., 2019). Επιτακτική κρίθηκε η ανάγκη παρέμβασης του κράτους μέσω των κοινωνικών υπηρεσιών, ώστε να καταπραΰνουν τον πόνο και τις συνθήκες καταπίεσης των ευάλωτων ομάδων, όπως αυτήν των παιδιών (IFSW, 2014) με διάφορες βελτιωτικές παρεμβάσεις, για παράδειγμα επιδοματικές πολιτικές, σίτιση στο σχολείο, αναδοχή, τεκνοθεσία κ.α., (Unicef, 2018).

Με τη Διεθνή Σύμβαση της Χάγης του 1993 λήφθηκαν μέτρα για την προστασία των παιδιών διεθνώς (Hague Conference on Private International Law, 1993). Παράλληλα στην Ελλάδα με το Ν.3765/2009, επικυρώθηκε η λήψη μέτρων για την παιδική προστασία. Η αναδοχή κι η τεκνοθεσία θεωρήθηκαν ως ναυαρχίδα των παρεμβάσεων της παιδικής προστασίας, καθώς αποτέλεσαν τις κύριες μεθόδους με πολλαπλά χαρακτηριστικά ευημερίας για τη ζωή των παιδιών (Doubledee, 2015). Η ειδοποιός διαφορά μεταξύ αυτών των θεσμών αποτέλεσε ο χρόνος παραμονής των παιδιών στην εκάστοτε οικογένεια που θα τοποθετηθεί κι η νομική σχέση που αποκτά με αυτήν το παιδί (Madden et al., 2017). Στην περίπτωση της αναδοχής πρόκειται για προσωρινή απομάκρυνση από τη βιολογική του οικογένεια, με στόχο τη βελτίωση των δυσλειτουργικών συνθηκών και τελικώς την επιστροφή του σε

αυτήν (Library of Congress, 2020). Υπάρχουν τέσσερα είδη αναδοχής: η βραχυχρόνια, η επείγουσα, η μακροχρόνια κι η επαγγελματική (Fotiadi, 2020). Στη πρώτη περίπτωση ο βασικός στόχος αποτελεί η επιστροφή του παιδιού στο οικογενειακό περιβάλλον όταν επιλυθούν οι λόγοι για τους οποίους το παιδί είχε απομακρυνθεί. Στην επείγουσα αναδοχή το παιδί απομακρύνεται άμεσα από την βιολογική του οικογένεια και τοποθετείται μέσω εισαγγελικής διάταξης σε ανάδοχη οικογένεια, για αποφυγή της παραμονής του σε Νοσοκομεία ή της εισαγωγής του σε Δομές. Στη μακροχρόνια αναδοχή τα παιδιά δεν επιστρέφουν στη βιολογική τους οικογένεια σε σύντομο χρονικό διάστημα και πολλές φορές το είδος της αναδοχής αυτής εξελίσσεται σε τεκνοθεσία. Τέλος, στην επαγγελματική αναδοχή προσφέρονται επαγγελματικές υπηρεσίες προς το παιδί με στόχο ένα θεραπευτικό σχέδιο, κυρίως σε παιδιά με αναπηρία και με έντονες ψυχολογικές δυσκολίες (Szilagyi, 2015). Εν αντιθέσει, η περίπτωση της τεκνοθεσίας αφορά την οριστική απομάκρυνση του παιδιού από την βιολογική οικογένεια (American Academy of Pediatrics Council on Foster Care et al., 2020). Εδώ το παιδί παύει να έχει οποιαδήποτε νομική σχέση με τους βιολογικούς του γονείς κι η θετή του οικογένεια αποκτά πλήρη δικαιώματα (ΦΕΚ 182/Α/27-9-2016). Μία ακόμη διέξοδος του θεσμού της τεκνοθεσίας στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες της Ευρώπης, αποτέλεσε το δικαίωμα της διακρατικής τεκνοθεσίας, στην οποία η χώρα προέλευσης του ίδιου διαφέρει από αυτή των υποψηφίων γονέων (Oak, 2018). Μελέτες τεκμηρίωσαν τα οφέλη των δύο αυτών θεσμών στην ψυχοσωματική ανάπτυξη των παιδιών (Rosenhaus, 2020). Τα παιδιά που τοποθετούνται σε ανάδοχες ή θετές οικογένειες ανέφεραν καλύτερη σωματική, συναισθηματική, νοητική και κοινωνική ανάπτυξη σε αντίθεση με τα παιδιά με πολυετή παραμονή στα κέντρα παιδικής προστασίας (Tsakopoulos, 2020).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αναγνωρίζοντας τη σημαντική επιρροή των θεσμών στην παιδική και κοινωνική ευημερία, πραγματοποίησε κάλεσμα τα κράτη-μέλη της με σκοπό την πραγματοποίηση αλλαγών σε θεσμικό επίπεδο στα συστήματα πρόνοιας μέσω της δημιουργίας ενός ενιαίου ηλεκτρονικού συστήματος {(European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), 2015)}, της χαρτογράφησης των δομών παιδικής προστασίας και της μείωσης του χρόνου παραμονής των παιδιών στα ιδρύματα {(European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), 2015)}. Η Ελλάδα προχώρησε στη δόμηση ενός καινοτόμου νομικού πλαισίου για την παιδική προστασία (Ν.4538/2018). Βασικός στόχος του (Ν.4538/2018) αποτέλεσε η αποϊδρυματοποίηση των παιδιών κι η επιτάχυνση των διαδικασιών.

Σύμφωνα με τους Goodman et al. (2008) τρία μοντέλα φροντίδας στην παιδική προστασία έχουν διεθνή ισχύ. Το πρώτο μοντέλο προστασίας αφορά τα παιδιά, το δεύτερο την οικογένεια και το τρίτο την κοινότητα. Το τελευταίο μοντέλο, αυτό της κοινότητας αποτέλεσε το πιο αποτελεσματικό, καθώς σε αυτήν την περίπτωση τα παιδιά τοποθετούνται σε συγγενική αναδοχή χωρίς να απομακρύνονται από το οικογενειακό τους περιβάλλον ή την κοινότητά τους (Goodman et al., 2008). Επιπρόσθετα, διεθνείς οργανισμοί όπως τα Παιδικά Χωριά SOS, ο FICE κι ο IFCO ανέπτυξαν ένα σχέδιο ποιότητας φροντίδας της παιδικής προστασίας με 18 βασικές προϋποθέσεις λειτουργίας των δομών αυτών (Quality4Children, 2007). Αυτές οι προϋποθέσεις αφορούσαν τη διαδικασία που πρέπει να ακολουθηθεί κατά την είσοδο, την παραμονή και την αποχώρηση του παιδιού από το κέντρο παιδικής προστασίας, καθώς και το πλαίσιο λειτουργίας των δομών (αριθμός προσωπικού, ειδικότητες, μοντέλο εργασίας, αριθμός παιδιών).

Με γνώμονα το συμφέρον του παιδιού, η συγκεκριμένη ποιοτική μελέτη προσπάθησε να διερευνήσει τη διασύνδεση και τη συνεργασία των φορέων που ασχολούνται με τους θεσμούς της αναδοχής και της τεκνοθεσίας στην Περιφέρεια Κρήτης. Επιμέρους στόχοι της μελέτης ήταν η κατανόηση των θετικών σημείων αλλά και των αστοχιών του Ν.4538/2018, η αναγνώριση κι η κατανόηση της διαδικασίας που ακολουθεί η κάθε υπηρεσία ξεχωριστά ως προς το παιδί, τη βιολογική, την ανάδοχη ή τη θετή οικογένεια. Επιπρόσθετα, στόχο της μελέτης αποτέλεσε η αποτύπωση του

προφίλ των παιδιών και των οικογενειών, τα κριτήρια εισαγωγής των παιδιών στα κέντρα παιδικής προστασίας, η ποιότητα συνεργασία των φορέων κι ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού στην εκάστοτε υπηρεσία παιδικής προστασίας.

Μεθοδολογία

Η παρούσα μελέτη πραγματοποιήθηκε στην Περιφέρεια Κρήτης, όπου ανήκαν υπηρεσίες που ενεπλάκησαν στη διαδικασία της αναδοχής και της τεκνοθεσίας σύμφωνα με το Ν.4538/2018. Ο χρόνος συλλογής δεδομένων της μελέτης ήταν δυο μήνες (Σεπτέμβριος έως Οκτώβριος του 2020). Οι δώδεκα συμμετέχοντες ενημερώθηκαν τηλεφωνικά ή γραπτά (μέσω e-mail) για το σκοπό, τους στόχους και για τον τρόπο διεξαγωγής της έρευνας με την αποστολή του εντύπου γραπτής συγκατάθεσης. Επίσης τηρήθηκαν όλοι οι κανόνες ηθικής και δεοντολογίας. Για να διασφαλιστεί η ανωνυμία των συμμετεχόντων, δε έγινε αναφορά σε κανένα προσωπικό τους στοιχείο, καθώς κατέστη σαφές εκ μέρους των ερευνητριών ότι οι συμμετέχοντες μπορούσαν να αποχωρήσουν οποιαδήποτε στιγμή επιθυμούσαν. Η διάρκεια της συνέντευξης ήταν από 30 λεπτά έως 60 λεπτά κι οι περισσότερες από αυτές πραγματοποιήθηκαν λόγω της πανδημίας του COVID-19 εξ αποστάσεως, μέσω βίντεο κλήσης ή τηλεφώνου.

Η μέθοδος δειγματοληψίας της έρευνας περιελάμβανε την σκόπιμη δειγματοληψία, μία μέθοδος χωρίς πιθανότητες (non probability sampling). Η επιλογή του δείγματος είχε τα χαρακτηριστικά που σχετίστηκαν με την ερευνητική υπόθεση, προσφέροντας όσο το δυνατόν περισσότερες πληροφορίες για την εξήγηση και την ερμηνεία του εξεταζόμενου θέματος. Στο αρχικό στάδιο ο ερευνητής εστίασε στην ερευνητική του υπόθεση και στο ευρύτερο πεδίο της. Στο δεύτερο στάδιο, προσδιορίστηκαν κάποια βασικά χαρακτηριστικά που ήταν αναγκαίο να παρουσιαστούν στο δείγμα για να είναι δυνατό οι απαντήσεις να παράσχουν κάλυψη έκτασης μεγάλου μέρους της συνέντευξης (Γαλάνης, 2017).

Το βασικό κριτήριο για τον καθορισμό του δείγματος της έρευνας ήταν η επαγγελματική ιδιότητα των συμμετεχόντων. Πιο συγκεκριμένα, οι ειδικοί που επιλέχθηκαν ήταν τα πρόσωπα που εμπλέκονταν στη διαδικασία της αναδοχής και της τεκνοθεσίας σύμφωνα με το Ν.4538/2018. Στο σύνολο των δομών σε επίπεδο Κρήτης επιλέχθηκαν 12 επαγγελματίες, κατά προτεραιότητα κοινωνικοί λειτουργοί από τα κέντρα παιδικής προστασίας της Περιφέρειας, του τμήματος Κοινωνικής Αλληλεγγύης σε τοπικό επίπεδο, του Ε.Κ.Κ.Α. σε εθνικό, καθώς επίσης από εκπρόσωπο Δικαστή των Πρωτοδικών Ηρακλείου. Στα κέντρα φιλοξενίας παιδιών που δεν ήταν στελεχωμένα με κοινωνικό λειτουργό, επιλέχθηκαν για τη συνέντευξη άλλες ειδικότητες.

Το ερευνητικό εργαλείο της μελέτης ήταν η ημι-δομημένη συνέντευξη με ερωτήσεις κλειστού τύπου αλλά ταυτοχρόνως κι ανοιχτών ερωτήσεων για περαιτέρω κατανόηση κι εμπάθυνση (Robson 2007, όπως αναφέρεται στο Ίσαρη και Πουρκός, 2015). Οι θεματικοί άξονες της συνέντευξης ήταν οι παρακάτω έξι: 1) Άποψη των ειδικών για τις αστοχίες, τα θετικά στοιχεία του Ν.4538/2018 και τις αλλαγές που απαιτήθηκαν από την έως τώρα εφαρμογή του.2) Αποτύπωση του πληθυσμού που φιλοξενήθηκε στα κέντρα παιδικής προστασίας, τα μοντέλα παρέμβασης που χρησιμοποιούν οι ειδικοί κι η επικοινωνία των βιολογικών γονέων με τα παιδιά.3) Λειτουργικότητα των υπηρεσιών, πρακτικές επαγγελματιών, ποιότητα και συχνότητα συνεργασίας μεταξύ των φορέων και της Περιφέρειας Κρήτης και ανάγκες που καλύφθηκαν μέσω αυτής.4) Αποτύπωση των περιστατικών παιδικής κακοποίησης, το πρωτόκολλο και τα βήματα κατά την διαδικασία απομάκρυνσης των παιδιών και τα διλήμματα των ειδικών και οι προληπτικές παρεμβάσεις ενάντια στην παιδική κακοποίηση.5) Προτάσεις των επαγγελματιών για τη βελτίωση του συστήματος της παιδικής προστασίας και το ρόλο της κοινωνίας

στην παιδική προστασία. 6) Τέλος οι επιπτώσεις της ιδρυματοποίησης και η άποψη των ειδικών για τους θεσμούς της αναδοχής και την τεκνοθεσία.

Τα κύρια κοινωνικό-δημογραφικά στοιχεία των συμμετεχόντων αφορούσαν το φύλο και πιο συγκεκριμένα οι 11 ήταν γυναίκες, από τις οποίες οι 6 ήταν Κοινωνικοί Λειτουργοί 1 Ψυχολόγος, 1 Λογοθεραπεύτρια, 1 ηγουμένη και 1 Δικαστής Πρωτοδικών. Η ηλικία τους κυμάνθηκε από 28-56 ετών. Τα έτη επαγγελματικής εμπειρίας στο τομέα της παιδικής προστασίας στο σύνολο των Κοινωνικών Λειτουργών και της Λογοθεραπεύτριας ήταν πάνω από 10 έτη με μέγιστο τα 33 έτη, ενώ η Ψυχολόγος είχε μόλις 1 έτος εμπειρίας κι η δικαστής 4 έτη. Τέλος δύο από τις 7 Κοινωνικοί Λειτουργοί κι η Ψυχολόγος είχαν μεταπτυχιακή εκπαίδευση.

Αποτελέσματα

Τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την ανάλυση περιεχομένου οργανώνονται σε έξι θεματικές ενότητες όπως αυτές αναλύονται συνοπτικά στο Πίνακα 1 και αναλυτικά παρακάτω.

Κατηγορίες	Υποκατηγορίες
1. Άποψη των ειδικών για τις αστοχίες, τα θετικά στοιχεία του Ν.4538/2018 και τις αλλαγές που απαιτούνται από την έως τώρα εφαρμογή του	ΘΕΤΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ○ Μείωση του χρόνου αναμονής ○ Αλλαγή και διαφάνεια της διαδικασίας ○ Χαρτογράφηση των παιδιών ○ Εκπαίδευση των υποψήφιων θετών και αναδόχων γονέων πάνω στα ζητήματα των θεσμών ○ Μείωση Ιδιωτικών τεκνοθεσιών ΚΕΝΑ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ○ Δυσκολίες στο σύστημα ταιριάσματος ○ Ενίσχυση φίλτρων στο σύστημα ○ Απουσία ενός ενιαίου πλαισίου λειτουργίας των δομών (**εκδόθηκε τον Μάιο του 2022) ○ Ελλιπής εκπαίδευση ○ Απουσία μέτρων προστασίας των επαγγελματιών ○ Έκδοση όλων των Υ.Α της ισχύουσας Νομοθεσίας ○ Ενιαίο πρωτόκολλο ενεργειών όλων των εμπλεκόμενων φορέων
2. Αποτύπωση του πληθυσμού που φιλοξενείται στα κέντρα παιδικής προστασίας, τα μοντέλα παρέμβασης που χρησιμοποιούν οι ειδικοί κι η επικοινωνία των βιολογικών γονέων με τα παιδιά	○ Προφίλ παιδιών ○ Αιτίες απομάκρυνσης των παιδιών από την βιολογική τους οικογένεια ○ Μοντέλο παρέμβασης των ειδικών ○ Επίδραση της κοινωνίας στις οικογένειες των παιδιών
3. Λειτουργικότητα των υπηρεσιών, πρακτικές επαγγελματιών, ποιότητα και συχνότητα συνεργασίας μεταξύ των	○ Πεδία συνεργασίας ○ Διεπιστημονική συνεργασία ○ Ποιότητα και συχνότητα συνεργασίας

φορέων και της Περιφέρειας Κρήτης και ανάγκες που καλύπτουν μέσω αυτής	○ Δυσκολίες που προέκυψαν λόγω έλλειψης επιστημονικού προσωπικού
4. Αποτύπωση των περιστατικών παιδικής κακοποίησης, το πρωτόκολλο και τα βήματα κατά την διαδικασία απομάκρυνσης και τα διλήμματα των ειδικών και οι προληπτικές παρεμβάσεις ενάντια στην παιδική κακοποίηση	○ Ασφάλεια των παιδιών κι αναγκαιότητα κατάλληλης στήριξης ○ Λόγοι που συντέλεσαν στην αναπαραγωγή κακοποιητικών συμπεριφορών από τους γονείς ○ Ποσοστά εμφάνισης περιστατικών κακοποίησης ○ Ανταπόκριση των ειδικών σε δύσκολα περιστατικά ○ Επικοινωνία των βιολογικών γονέων και παιδιά ○ Ενημέρωση κι ευαισθητοποίηση πολιτών- Πρόληψη
5. Προτάσεις των επαγγελματιών για τη βελτίωση του συστήματος της παιδικής προστασίας και τη θέση της κοινωνίας στην παιδική προστασία	○ Αλλαγές στη λειτουργία των υπηρεσιών ○ Αλλαγές σε επίπεδο οικογένειας ○ Αλλαγές σε επίπεδο κοινωνίας
6. Επιπτώσεις της ιδρυματοποίησης και η θέση των ειδικών απέναντι στους θεσμούς της αναδοχής και τεκνοθεσίας	○ Επιπτώσεις της ιδρυματοποίησης ○ Οφέλη αναδοχής και τεκνοθεσίας ○ Προώθηση των θεσμών ○ Αριθμός αναδοχών και τεκνοθεσιών

1. Θέση των ειδικών για τις αστοχίες, τα θετικά στοιχεία του Ν.4538/2018 και τις αλλαγές που απαιτούνται από την έως τώρα εφαρμογή

Η πλειοψηφία των ερωτώμενων αναφέρθηκαν στη σημαντική μείωση του χρόνου αναμονής και περάτωσης μιας υπόθεσης και ταυτόχρονα τη διαφάνεια της διαδικασίας ως τις βασικές θετικές αλλαγές που επέφερε ο Ν.4538/2018. Πιο συγκεκριμένα όπως αναφέρθηκε η Σ4 κι η Σ1 αντίστοιχα «Πιο γρήγορα εξελίσσονται οι διαδικασίες» και «Οι συνδέσεις είναι τυχαίες επομένως η διαδικασία είναι πιο διαφανής». Επιπρόσθετα το σύνολο των συμμετεχόντων αναφέρθηκαν στις θετικές αλλαγές του νόμου τη διαδικασία που αλλάζει κι απλοποιείται, όπως η αλλαγή στη διαδικασία κατάθεσης των δικαιολογητικών, η εισαγωγή του θεσμού Εθνικού Μητρώου Υποψήφιων Ανάδοχων Γονέων κι η εισαγωγή του Μητρώου Ανηλίκων. Η Σ6 υποστήριξε ότι η διαδικασία πλέον είναι πιο οργανωμένη καθώς «Τα δικαιολογητικά ομογενοποιούνται και μια υπηρεσία θα αναλάβει ένα περιστατικό από την αρχή μέχρι και την περάτωση του, ενώ μέχρι πρότινος πολλές υπηρεσίες εμπλέκονταν στη διαδικασία». Επίσης σημαντικό ήταν ότι για πρώτη φορά «Θα γίνεται αξιολόγηση του ιδρύματος από το κράτος μέσω των περιφερειακών ενοτήτων» σύμφωνα με τη Σ10.

Για πρώτη φορά με αφορμή το Ν.4538/2018 προβλέφθηκε η καταγραφή των παιδιών που φιλοξενούνται σε κέντρα παιδικής προστασίας σε ολόκληρη τη χώρα. Η Σ5 ανέφερε σχετικά «Έχουν ενταχθεί όλα τα παιδιά σε ένα σύστημα και μέσα από αυτό γνωρίζουμε ποια παιδιά είναι διαθέσιμα, πόσα παιδιά υπάρχουν στα ιδρύματα κι υπάρχει λίστα με υποψήφιους αναδόχους-θετούς γονείς». Μάλιστα όπως αναφέρθηκε η Σ11 «Στο νέο νόμο υπάρχει η πρόβλεψη κυρώσεων για τη μη καταχώρηση στοιχείων, κάτι που είναι επίσης μια ρύθμιση που ουσιαστικά υποχρεώνει όλους τους φορείς να συμμορφωθούν». Ακόμα στις θετικές αλλαγές του νόμου σύμφωνα με τους συμμετέχοντες ήταν η εκπαίδευση των υποψήφιων θετών κι αναδόχων γονέων, κάτι μάλιστα που ήταν βασική προϋπόθεση ώστε κάποιος να μπει στο μητρώο των υποψηφίων αναδόχων - θετών. Όπως ανέφερε η Σ11 «Τώρα

προβλέπεται η εκπαίδευση των υποψηφίων αναδόχων γονέων. Για να μπει στο Εθνικό Μητρώο θα πρέπει να έχει κριθεί κατάλληλος κάτι που προϋποθέτει να έχουν ολοκληρώσει το πρόγραμμα εκπαίδευσης». Τέλος οι μισοί από τους συμμετέχοντες ανέφεραν ως μια από τις θετικές αλλαγές στο νόμο το δίκτυ ασφαλείας που δημιουργείται στις ιδιωτικές τεκνοθεσίες. Σύμφωνα λοιπόν με τη Σ10 «Δεν υπάρχει πια η ιδιωτική τεκνοθεσία αν δεν αξιολογηθούν πρώτα οι υποψήφιοι γονείς».

Οι συμμετέχοντες αναφέρθηκαν εκτενώς και στα κενά που υπάρχουν στο νόμο. Μέσα από την έως τώρα εφαρμογή του νόμου οι ειδικοί εντόπισαν κενά στο σύστημα ταιριάσματος, στην απουσία ενιαίου πλαισίου λειτουργίας των δομών, στην απουσία μέτρων προστασίας των επαγγελματιών των κοινωνικών υπηρεσιών και στην εκπαίδευση των ειδικών. Οι περισσότεροι συμμετέχοντες αναφέρθηκαν στα λάθη που υπάρχουν στο σύστημα ταιριάσματος του ANYNET και στάθηκαν στην ενίσχυση φίλτρων στο σύστημα. Συγκεκριμένα η Σ2 ανέφερε πως «Το εθνικό μητρώο αναδόχων είναι σε εθνικό επίπεδο κι όχι ανά περιφέρεια κι αυτό είναι κάτι που δεν λειτουργεί κάποιες φορές γιατί π.χ. υπάρχει κάποιο ταίριασμα γονέων με παιδί Κρήτη- με Αλεξανδρούπολη κι υπάρχει η δυσκολία μετακίνησης». Από την πλειονότητα των συμμετεχόντων τέθηκε το ζήτημα της απουσίας ενός ενιαίου πλαισίου λειτουργίας των δομών το οποίο θα όριζε τις προϋποθέσεις λειτουργίας των κέντρων παιδικής προστασίας. Η Σ11 απάντησε για αυτό το θέμα πως «Δεν υπάρχει ένα ενιαίο πρωτόκολλο λειτουργίας που να ορίζει ότι για να ανοίξεις μια δομή φροντίδας παιδιών θα πρέπει να έχεις αυτό το προσωπικό, αυτές τις παιδαγωγικές δραστηριότητες, αυτό το όριο παιδιών, αυτές τις ηλικίες». Οι δύο από τους έντεκα (11) συμμετέχοντες στάθηκαν στην ελλιπή εκπαίδευση των ειδικών που εμπλέκονται στην παιδική προστασία. Η Σ8 είπε για αυτό ότι «Υστερούμε στο κομμάτι της εκπαίδευσης. Δεν υπάρχουν μοντέλα, δομές, εκπαίδευση στον κόσμο. Στην εισαγγελία και εκεί υπολειτουργούν». Κλείνοντας με τα κενά του νόμου στα οποία αναφέρθηκαν μεμονωμένα κάποιοι ειδικοί αυτά έχουν να κάνουν σύμφωνα με τη Σ11 με την απουσία μέτρων προστασίας των επαγγελματιών. Πιο συγκεκριμένα, η Σ11 τόνισε ότι «Βρίσκεσαι να ισορροπείς μεταξύ αντικρουόμενων συμφερόντων, της φυσικής οικογένειας, της υπηρεσίας σου, του παιδιού, του εισαγγελέα, της επαγγελματικής σου ηθικής».

2. Αποτύπωση του πληθυσμού που φιλοξενείται στα κέντρα παιδικής προστασίας, τα μοντέλα παρέμβασης που χρησιμοποιούν οι ειδικοί και η επικοινωνία των βιολογικών γονέων με τα παιδιά

Τα παιδιά που φιλοξενούνταν στα κέντρα παιδικής προστασίας βρίσκονταν στην προ-εφηβεία ή στην εφηβεία σύμφωνα με τους περισσότερους συμμετέχοντες. Ο Σ3 ανέφερε ότι «Τα παιδιά είναι από 7 έως 18 χρονών». Η Σ11 έδωσε μια πιο γενική εικόνα για τις ηλικίες των παιδιών που ήταν στις δομές όλης της χώρας υπογραμμίζοντας πως «Κατά μέσο όρο είναι 6,6 και πάνω. Τα περισσότερα παιδιά είναι μεταξύ 6 έως 10 ετών». Σύμφωνα με τους ερωτώμενους τα παιδιά προέρχονταν από οικογένειες που αντιμετώπιζαν οικονομικά προβλήματα. Η Σ6 ανέφερε ότι «Μπορεί να είναι μια οικογένεια στα όρια του κοινωνικού ιστού» κάτι που ανάγκαζε τους γονείς «Να πάνε οι ίδιοι τα παιδιά τους σε κάποια δομή γιατί δεν μπορούν να τα αναθρέψουν». Συχνό φαινόμενο, σύμφωνα με αρκετούς συμμετέχοντες ήταν να μην έχει συναφθεί γάμος ανάμεσα στους γονείς των παιδιών, ή η μητέρα να ήταν ανήλικη την περίοδο της εγκυμοσύνης κι ο πατέρας να μην επιθυμούσε τη γέννηση του παιδιού, με αποτέλεσμα η μητέρα να αναλάμβανε μόνη τη φροντίδα του παιδιού. Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων υποστήριξε ότι πολλά παιδιά που φιλοξενούνται στις δομές έχουν υποστεί κακοποίηση ή παραμέληση από τους γονείς τους. Έτσι σύμφωνα με τη Σ4 «Ως επί των πλείστων τα παιδιά έχουν υποστεί παραμέληση και κακοποίηση» και σύμφωνα με τη Σ11 «Συνήθως υπάρχει παρέμβαση του εισαγγελέα». Η Σ8 ανέφερε πως «Πολλοί από τους γονείς έπιναν αλκοόλ κι αυτό ήταν κάτι που προκαλεί επιθετική συμπεριφορά του γονέα».

Όσον αφορά στο μοντέλο παρέμβασης που αξιοποιείται στα κέντρα παιδικής προστασίας, οι τρεις συμμετέχοντες κοινωνικοί λειτουργοί απάντησαν πως αυτό είναι το παιδοκεντρικό. Οι τέσσερις από τους έντεκα (11) επαγγελματίες - εκ των οποίων οι τρεις είναι κοινωνικοί λειτουργοί κι ο ένας διοικητικός υπάλληλος υπογράμμισαν πως η δομή τους δε χρησιμοποιεί κάποιο συγκεκριμένο μοντέλο εξαιτίας της έλλειψης των απαιτούμενων πόρων. Η Σ2 ανέφερε πως «Ακολουθούμε το παιδοκεντρικό μοντέλο. Σκοπός μας είναι η κάλυψη των αναγκών των παιδιών κι η αναβάθμιση της ποιότητας ζωής τους. Για αυτό το λόγο το παιδί δουλεύει και μόνο του αλλά και μέσα σε ομάδα». Αντίθετα ο Σ3 ανέφερε ότι «Το μοντέλο δουλειάς που χρησιμοποιούμε ως υπηρεσία λόγω έλλειψης προσωπικού είναι ότι όλοι κάνουν τα πάντα. Είναι σαν να είσαι σε ένα σπίτι, κυκλοφορείς, βλέπεις ότι υπάρχουν κάποιες ανάγκες και τις καλύπτεις όλες».

Σχετικά με τη συνεργασία και την επικοινωνία της δομής με τους βιολογικούς γονείς των παιδιών πολλοί συμμετέχοντες ανέφεραν πως η δομή τους συνεργάζεται με τις οικογένειες των παιδιών είτε σε επίπεδο συμβουλευτικής, είτε γιατί είναι βοηθητικό για τα παιδιά. Πιο συγκεκριμένα η Σ1 απάντησε ότι «Ασκούμε συμβουλευτική παρέμβαση στους βιολογικούς γονείς προσπαθώντας να βελτιώσουμε τις συνθήκες στις οποίες ζουν και τις δυσλειτουργικές καταστάσεις που επηρεάζουν την καθημερινότητα τους». Η Σ5 συμπλήρωσε πως «Γίνονται κάποιες συναντήσεις εδώ πέρα για να τους πούμε κάποια πράγματα, για να καταλάβουν κάποια πράγματα πως λειτουργεί εδώ, τι χρειάζεται το παιδί και διάφορα θέματα που αφορούν στην ψυχική υγεία και αυτά». Η συνεργασία της δομής με την οικογένεια των παιδιών είναι αναγκαία για τη Σ1 «Γιατί αυτοί θα είναι αύριο μεθαύριο έξω, αυτούς θα πάνε να βρουν τα παιδιά» κι η Σ10 παρατήρησε μέσα από την εμπειρία της πως «Κάποιες φορές λειτουργεί ενθαρρυντικά για το παιδί ειδικά η επικοινωνία του με τα αδέρφια». Ως προς την επίδραση που έχει η συνεργασία κι η επικοινωνία στα παιδιά, οι περισσότεροι συμμετέχοντες υποστήριξαν ότι έχει θετική επίδραση. Συγκεκριμένα, η Σ11 ανέφερε πως «Επιδρά θετικά στο παιδί. Αυτό έχει πολύ μεγάλη σημασία στη ψυχολογία του παιδιού και στη μετέπειτα ψυχοκοινωνική του εξέλιξη». Η Σ11 ενίσχυσε τη θετική επίδραση της επικοινωνίας διότι «Επιδρά θετικά στο παιδί γιατί όταν αποκόπτεται από το περιβάλλον του και με τον τρόπο που γίνεται η διαδικασία απομάκρυνσης είναι βίαιη για το παιδί. Αυτό έχει πολύ μεγάλη σημασία έχει στη ψυχολογία του και στη μετέπειτα ψυχοκοινωνική του εξέλιξη».

3. Λειτουργικότητα των υπηρεσιών, πρακτικές επαγγελματιών, ποιότητα και συχνότητα συνεργασίας μεταξύ των φορέων και της Περιφέρειας Κρήτης και ανάγκες που καλύπτουν μέσω αυτής

Οι ανάγκες που κάλυπταν οι υπηρεσίες μέσα από την μεταξύ τους συνεργασία με φορείς της Περιφέρειας Κρήτης, σύμφωνα με την πλειοψηφία των ερωτώμενων αφορούσαν τα ηλεκτρονικά ταιριάσματα, τις αιτήσεις υποψηφίων, διάφορα ζητήματα νομικού δικαίου, θέματα εκπαίδευσης, ανταλλαγής απόψεων καθώς κι υποστήριξης των παιδιών.

Πιο συγκεκριμένα, η Σ11 ανέφερε «Λόγω των προτάσεων σύνδεσης που έρχονται ηλεκτρονικά πρέπει να συνομιλήσουμε με συνάδελφους από όλη τη χώρα, για να μπουν στο σύστημα». Η Σ1 ανέφερε αντιστοίχως με τη Σ11 για τις ανάγκες που καλύπτονταν μέσα από τη συνεργασία με την Περιφέρεια Κρήτης πως «Με την Περιφέρεια συνεργαζόμαστε κυρίως για τα ταιριάσματα». Οι ειδικοί των υπηρεσιών που ασχολούνταν με τα ζητήματα παιδικής προστασίας έλαβαν από το κράτος μια βασική εκπαίδευση πάνω στο ηλεκτρονικό σύστημα του υπουργείου. Η βασική αυτή εκπαίδευση που παρείχε το υπουργείο δεν κάλυπτε όλες τις περιπτώσεις κι έτσι δημιουργήθηκαν κενά στο σύστημα. Αυτά τα κενά τα κάλυπταν οι επαγγελματίες κοινωνικοί λειτουργοί με τη μεταξύ τους επικοινωνία κι αλληλοβοήθεια. Ειδικότερα ο Σ10 υποστήριξε ότι «Η συνεργασία των ειδικών είναι βασικό βήμα για τον εκάστοτε φορέα της παιδικής

προστασίας αφού με το νέο νόμο αποτελεί προϋπόθεση για να προχωρήσει η τοποθέτηση του παιδιού σε οικογένεια ανάδοχη-θετή». Η Σ11 υποστήριξε σχετικά με το θέμα της εκπαίδευσης ότι «Το παράδειγμα της εκπαίδευσης όταν εγώ για παράδειγμα σαν φορέας έχω μόνο τρεις επαγγελματίες και πρέπει και έρευνες να κάνω και πολλά άλλα αντικείμενα το να συνεργαστώ με τον άλλο φορέα και να οργανώσουμε από κοινού την εκπαίδευση, αυτομάτως μοιράζουμε τις εισηγήσεις για την εκπαίδευση». Σε περιπτώσεις που προέκυπτε κάποια δυσκολία, η συνεργασία προσδίδει πολλές φορές λύσεις.

Από τα πιο σημαντικά μέρη της συνεργασίας είναι εκείνα της υποστήριξης των παιδιών με μοναδικό γνώμονα την προστασία τους. Σε αυτό το σημείο απαιτείται η διεπιστημονική συνεργασία για τη διασφάλιση της ευημερίας των παιδιών. Αναλυτικότερα όπως ανέφερε η Σ5 «Από υλικά αγαθά, από υπηρεσίες που δεν έχουμε εμείς, από ιατρικές, συμβουλευτικές παροχές, από δραστηριότητες ψυχαγωγικού χαρακτήρα, από προσωπικό ότι μας λείπει, μας καλύπτουν άλλες υπηρεσίες». Ταυτόχρονα για τον τομέα της διεπιστημονικής συνεργασίας, προκειμένου να διασφαλιστεί η ευημερία των παιδιών η Σ5 κι η Σ3 πρόσθεσαν αντίστοιχα ότι «Συνεργαζόμαστε με την παιδοψυχιατρική κυρίως και μας βοηθάει συμβουλευτικά κι υποστηρικτικά στο κομμάτι της ψυχικής υγείας των παιδιών» και «Οι υπηρεσίες που συνεργαζόμαστε δίνουν βοήθεια για τα ιατρικά, για τους ψυχολόγους, τους ψυχιάτρους ώστε να καλύψουμε κι αυτά τα κενά». Παράλληλα, η ποιότητα συνεργασίας με άλλους φορείς φάνηκε να μην είναι ικανοποιητική αφού όπως αναφέρει η Σ5 «Οι καταστάσεις αυτές πάντα χρονοτριβούν, μόνο σε περιπτώσεις δύσκολες που ο εισαγγελέας θα διατάξει ότι αυτό θα γίνει και δε σκεφτόμαστε τι θα πει η κοινωνική υπηρεσία. Οι συνάδελφοι πολλές φορές δεν είναι ειλικρινείς στο όταν λένε ότι δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα, δηλαδή δεν είναι κι όλα αληθή προκειμένου να φεύγει ο φόρτος εργασίας από πάνω τους». Η Σ8 φάνηκε να συμφωνεί με την προαναφερθείσα δήλωση αναφορικά με την ποιότητα της συνεργασίας μεταξύ των υπηρεσιών διότι «Αν έχουν κάποιο περιστατικό που πρέπει να το τρέξουν αναγκαστικά, γιατί τους τρέχει ο εισαγγελέας κι αυτοί με τη σειρά τους θα τρέχουν εμάς. Αν αυτό το παιδί δεν είναι να μπει μέσα εδώ θα είναι χαρτί, του χαρτιού, ω χαρτί, δεξιά, αριστερά».

Χαρακτηριστικό της συνεργασίας αποτέλεσε η ποιότητα κι η συχνότητα αυτής. Αιτίες που καθορίζουν τη συνεργασία οφείλονται στη διαφορετική διαχείριση του εκάστοτε περιστατικού από τους επαγγελματίες. Οι λόγοι που οδήγησαν σε μία λιγότερο καλή συνεργασία αφορούν στη διαφορετική διαχείριση του εκάστοτε περιστατικού από τον κάθε επαγγελματία. Ο Σ8 ανέφερε «Εξαρτάται πάντα το ποιος θα αναλάβει την περίπτωση» και λόγω της ελλιπούς συνεργασίας με τη δικαστική αρχή όπως υποστηρίχθηκε σύμφωνα με την Σ2 «Οι αποφάσεις λαμβάνονται κυρίως μονομερώς από την εισαγγελία, αφού δεν υπάρχει συχνή επικοινωνία με την υπηρεσία μας για να αξιολογήσουμε από κοινού τις δυνατότητες της κάθε περίπτωσης». Η Σ8 πρόσθεσε στην παραπάνω θέση δηλαδή για την ποιότητα της συνεργασίας με την εισαγγελία ότι «Με την εισαγγελέα είναι τέλεια. Τώρα είναι μία πολύ καλή εισαγγελέας ανηλίκων και βοηθάει πάρα πολύ. Αλλά εξαρτάται πάντα το ποιος θα είναι στη θέση».

Οι συνεντευξιαζόμενοι έκαναν αναφορά για μια καλή συνεργασία με τις υπηρεσίες, ιδιαίτερα αυτή της Περιφέρειας ενώ για λιγότερη αποδοτική έκριναν τη συνεργασία με την εισαγγελία. Όπως ανέφερε η Σ2 «Η συνεργασία μας με τη δικαστική αρχή υπάρχει αλλά είναι κάπως ψυχρή, δε μιλούν μαζί μας για να διερευνήσουν τις δυνατότητες απομάκρυνσης ή όχι ενός παιδιού από την οικογένεια». Παράλληλα η Σ7 έκανε λόγο για κακή ποιότητα συνεργασίας με τη Δικαστική Αρχή καθώς, «Με την Δικαστική Αρχή δεν θέλουμε, έχουμε στείλει αναφορά κι έχουμε αποποιηθεί την συνεργασία». Σχετικά με την ποιότητα συνεργασίας με την Περιφέρεια όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα χαρακτηρίστηκε ως καλή και πιο συγκεκριμένα η Σ3 κι η Σ11 υπογράμμισαν αντιστοίχως ότι «Έχουμε πολύ καλή συνεργασία με την Περιφέρεια και στο κομμάτι της ενημέρωσης αλλά και στο κομμάτι της στήριξης των αναδόχων με τυχόν προβλήματα που μπορεί να αντιμετωπίσουν στην πορεία» και «Η εικόνα που έχω εγώ είναι ότι υπάρχει ένα καλό δίκτυο συνεργασίας».

Για την ομαλή διεξαγωγή ενός περιστατικού παιδικής προστασίας καθοριστικό παράγοντα έπαιξε η στελέχωση της εκάστοτε δομής. Οι επικρατέστερες ειδικότητες που λάμβαναν χώρο στις υπηρεσίες όπως αναφέρθηκε από τους περισσότερους συμμετέχοντες, είναι κοινωνικοί λειτουργοί και παιδαγωγοί. Στην ερώτηση αν το προσωπικό ήταν επαρκές στο σύνολο τους αναφέρθηκαν στην υποστελέχωση αυτών. Πιο συγκεκριμένα, η Σ2 απάντησε «Υποστελέχωση κι έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού». Επιπρόσθετα η Σ8 «Οι υπηρεσίες παρουσιάζουν κενά στο προσωπικό. Γενικά υπολειτουργούν, έχουν μεγάλο όγκο δουλειάς κι η διαδικασία πηγαίνει πολύ αργά». Ταυτόχρονα, ο Σ3 ανέφερε για την επάρκεια του προσωπικού ότι «Δε μπορούμε με την έννοια ότι όταν για τη δομή στην οποία είμαστε τώρα εδώ έχουμε 3 άτομα προσωπικό, λείπει το εξειδικευμένο προσωπικό, υπάρχουν περιστατικά που δε μπορούμε να ανταπεξέλθουμε». Προσθέτοντας παρακάτω ο Σ3 τόνισε πως η υποστελέχωση κάνει αδύνατη την εφαρμογή κάποιου μοντέλου παρέμβασης «Λόγω της έλλειψης προσωπικού δε μπορούμε να εφαρμόσουμε κάποιο μοντέλο κι όλοι κάνουν τα πάντα». Πολλοί έκαναν λόγο για την έλλειψη μονιμότητας του προσωπικού και των προβλημάτων που απορρέουν από αυτή. Χαρακτηριστικά ο Σ4 αναφέρει «Λόγω της συχνής αλλαγής του προσωπικού δε μπορείς να φτιάξεις ούτε μια σταθερή ομάδα για τα παιδιά» ενώ όλοι συμφωνούν για την ανάγκη των παιδιών να βλέπουν σταθερά κάποια πρόσωπα. Η Σ11 συμφώνησε κι εκείνη με την παραπάνω θέση, δηλαδή για την αναγκαιότητα ύπαρξης μόνιμου προσωπικού κι πρόσθεσε ότι «Θεωρούσα πιο αναγκαίο να ενισχυθούν οι υπηρεσίες με μόνιμο προσωπικό γιατί είναι πάγια και διαρκής ανάγκη και δε θα μου λύσει το πρόβλημα το να δώσω σε πέντε (5) συναδέλφους ιδιώτες να κάνουν 5 κοινωνικές έρευνες αξιολόγησης».

Σε ότι έχει να κάνει με την κρατική χρηματοδότηση, αυτή ήταν περιορισμένη και δεν καλύπτονταν οι ανάγκες που προκύπτουν. Καίριο ρόλο είχε η ιδιωτική πρωτοβουλία κι οι δωρεές από τον κόσμο, καθώς σύμφωνα με την Σ3 και την Σ8 αντίστοιχα «Ζούμε κυρίως από χορηγίες κι από τον κόσμο» κι «Όσον αφορά τους πόρους εμείς δεν παίρνουμε τίποτα από το κράτος πέρα από τα επιδόματα που παίρνουν τα παιδιά».

Επιπρόσθετα, σε θέματα λειτουργίας των δομών οι επαγγελματίες ανέφεραν δυσκολίες. Η Σ10 ανέφερε «Εν έτη 2020 η εικόνα είναι πιο ξεκάθαρη, ωστόσο ο στόχος δε μπορεί να επιτευχθεί ικανοποιητικά με αποσπασματικές διαδικασίες από φορείς που άλλος αναλαμβάνει την απομάκρυνση κι άλλος την τεκνοθεσία κ.λπ.». Επίσης, η Σ1 και η Σ4 ανέφεραν δυσκολίες στην οργάνωση που αυτό λειτουργεί ως τροχοπέδη στην εκπλήρωση των αρμοδιοτήτων τους. Αναλυτικότερα, η Σ1 ανέφερε ότι «Τα πράγματα δεν είναι οργανωμένα σε ικανοποιητικό επίπεδο» κι η Σ4 υποστήριξε πως «Υπάρχουν φοβερές ελλείψεις στο πλαίσιο σχετικά με το ποιος είναι ο ρόλος του καθενός, τι κάνει ο καθένας, πως προσεγγίζουν τα παιδιά, είναι ένας χώρος που απλά φιλοξενεί τα παιδιά αυτά και προσφέρει τα βασικά». Ταυτόχρονα μια ακόμα πηγή δυσκολίας σύμφωνα με τους περισσότερους συμμετέχοντες αποτέλεσε η έλλειψη ενός ενιαίου πλαισίου λειτουργίας των δομών. Σύμφωνα με τη Σ3 «Δεν υπάρχει ένα πλαίσιο στις δομές ώστε να γίνεται ένας διαχωρισμός δηλαδή, αλλού να πηγαίνουν τα παιδιά με παραβατικότητα, αλλού τα προνοιακού, κ.λπ.». Ωστόσο, σημαντικό να αναφερθεί ότι στην Ελλάδα υπάρχει πλέον θεσμικό πλαίσιο για τη λειτουργία των δομών με το Ν. 40494/3.5.2022, που ορίζει προϋποθέσεις ίδρυσης και λειτουργίας των μονάδων παιδικής προστασίας.

4. Αποτύπωση των περιστατικών παιδικής κακοποίησης, το πρωτόκολλο, τα βήματα κατά την διαδικασία απομάκρυνσης, τα διλήμματα των ειδικών και οι προληπτικές παρεμβάσεις ενάντια στην παιδική κακοποίηση

Εδώ παρουσιάζονται οι λόγοι που επηρέασαν έναν γονέα στην επιτέλεση κακοποιητικών πράξεων κι οδήγησαν ένα παιδί στα στενά της αναδοχής και της τεκνοθεσίας. Πιο συγκεκριμένα σύμφωνα με τη Σ9

οι λόγοι που επηρέασαν την εμφάνιση τέτοιων συμπεριφορών είναι «*Σε μεγάλο βαθμό η εμπλοκή τους με ουσίες (ναρκωτικά, αλκοόλ, κλπ.)*». Η Σ11 συμπληρώνει «*Μπορεί να πάσχουν από κάποια ψυχική νόσο*» κι όλοι οι παράγοντες μπορεί να συνδέθηκαν «*...Με τους προσδιοριστές επικινδυνότητας στην κακοποίηση-παραμέληση*». Καθοριστικός παράγοντας σύμφωνα με την Σ9 ήταν «*Οπωσδήποτε οι εμπειρίες των γονέων από το οικογενειακό και κοινωνικό τους περιβάλλον. Γονείς που αναπαράγουν κακοποιητικές συμπεριφορές είχαν υπάρξει κακοποιημένα παιδιά στην πλειοψηφία τους*». Εν συνεχεία με όλα τα παραπάνω η Σ2 ανέφερε «*Υπάρχουν δυσλειτουργίες στην οικογένεια, παράλληλα με οικονομικά θέματα και που τους φέρνουν σε δύσκολη θέση*». Τα φαινόμενα κακοποίησης επίσης παρουσίασαν αύξηση σε περιπτώσεις όπως αναφέρει η Σ2 «*Εγκυμοσύνης, πρόωρης εκτός γάμου, ανεπιθύμητης από ένα νεαρό ζευγάρι*». Σύμφωνα με την Σ11 η αναπηρία του παιδιού είναι παράγοντας που αυξάνει την πιθανότητα εμφάνισης περιστατικών κακοποίησης του παιδιού από το οικογενειακό του περιβάλλον «*Το γεγονός ότι το παιδί μπορεί να είναι ένα παιδί με αναπηρία κι ελλείψει υποστηρικτικών δομών ή υποστηρικτικού περιβάλλοντος*». Οι δυσκολίες που βίωσε οικογενειακό περιβάλλον σύμφωνα με την Σ11 ήταν όταν «*Ένα παιδί απομακρύνεται από την οικογένεια του γιατί η οικογένεια του δεν μπορεί να το φροντίζει σωστά*». Επομένως βίωσε όπως αναφέρει η Σ2 «*Εγκατάλειψη και παραμέληση*».

Σε αυτό το σημείο έγινε αναφορά από τους συμμετέχοντες στη συχνότητα εμφάνισης της κακοποίησης. Σύμφωνα με την Σ1 «*Το 2018 ήταν μία χρονιά με σοβαρά θέματα, πάρα πολλές σοβαρές περιπτώσεις καταγράφηκαν εκείνη τη χρονιά με 4 στα 10 παιδιά να είναι κακοποιημένα σοβαρά*». Επιπρόσθετα σύμφωνα με τον Σ1 «*Παλαιότερα περιστατικά που πήγαιναν στο νοσοκομείο δεν καταγράφονταν καν ενώ τώρα καταγράφονται ή δημοσιοποιούνται*» ενώ η Σ11 ανέφερε «*Δεν έχουμε απόλυτα αριθμητικά δεδομένα*». Οι επικρατέστερες μορφές κακοποίησης ήταν σύμφωνα με την Σ10 είναι η «*Έντονη παραμέληση*».

Αναφορικά με την ανταπόκριση των ειδικών στα παραπάνω περιστατικά επισημάνθηκε η αδυναμία διαχείρισης λόγω της υποστελέχωσης των υπηρεσιών, η έλλειψη ειδικού προσωπικού, η χαμηλής ποιότητας παροχής υπηρεσιών κι η έλλειψη υπηρεσιών. Πιο συγκεκριμένα, η Σ3 ανέφερε «*Περιστατικά που θα μπορούσαν να είχαν πάει καλύτερα δεν προχώρησαν λόγω της υποστελέχωσης*». Η Σ11 σημείωσε «*Η ποιότητα παροχής υπηρεσιών δεν είναι η ίδια καθώς παλαιότερα μία οικογένεια αναδόχων ή θετών θα παρακολουθούνταν 2-3 φορές το χρόνο, που σήμερα αυτό έχει περιοριστεί στη μία για τους θετούς. Οι ανάδοχοι πρέπει να παρακολουθούνται 1 φορά μηνιαίως αλλά αυτό δεν είναι πάντα εφικτό*». Ενώ αναφέρθηκε από την Σ2 «*Παρότι το ανειδίκευτο προσωπικό, νοσηλευτικό και βοηθητικό θα προσπαθήσουν να το δουν διαφορετικά με κατανόηση και συμπόνια για να το βοηθήσουν όταν είναι πολύ επιθετικό το παιδί, δύσκολο να το υποστηρίξουν χωρίς ειδική εκπαίδευση*». Συνδυαστικά με την έλλειψη υπηρεσιών όπως αναφέρθηκε η Σ11 «*Δεν μπορούν να αποκαταστήσουν τις ελλείψεις σε επίπεδο υπηρεσιών κοινότητας, οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν είναι πάρα πολλές*». Ο βαθμός ανταπόκρισης επηρεάστηκε άμεσα από την ποιότητα της συνεργασίας και την ίδια την υπηρεσία. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρθηκε από την Σ11 «*Έχει τύχει σε κάποιες περιπτώσεις να μην υπάρχει σωστός συντονισμός και διαχείριση της ίδιας περίπτωσης π.χ. έχει συμβεί το παιδί να απομακρυνθεί κι η κοινωνική υπηρεσία του δήμου να μην γνωρίζει τι έχει συμβεί*».

Σχετικά με τα διλλήματα που αντιμετώπισαν οι ειδικοί με τα περιστατικά των παιδιών, οι περισσότεροι συμμετέχοντες ανέφεραν πως υπάρχει μεγάλη δυσκολία για τη διασφάλιση της ασφάλειας των παιδιών και αναγκαιότητα κατάλληλης στήριξης. Πιο συγκεκριμένα, ο Σ1 υποστήριξε πως «*Τα παιδιά που έχουν δεχτεί κακοποίηση είτε σεξουαλική είτε σωματική και δυσκολεύονται πολύ να νιώσουν ασφάλεια κι απαιτείται ειδικός χειρισμός*» κι η Σ4 ανέφερε «*Αν δεν υπάρχουν εδώ πέρα οι κατάλληλες ειδικότητες όπως παιδοψυχολόγος, πως διαχειρίζεσαι και βοηθάς ένα τέτοιο παιδί*». Η Σ5 ανέφερε πως

«Όταν ένα παιδί έχει υποστεί κακοποίηση και μπαίνει σε μια κλειστή δομή χρειάζεται ψυχολογική υποστήριξη, να μπει σε κάποιο πρόγραμμα γιατί κι ο εγκλεισμός εδώ πέρα του επιβαρύνει ακόμη περισσότερο τον ψυχικό του κόσμο». Τέλος, η Σ4 για την αναγκαιότητα της κατάλληλης στήριξης των παιδιών και τα διλήμματα που απορρέουν από αυτό το κομμάτι υποστήριξε ότι «Όλα τα παιδιά στη δομή έχουν παραμεληθεί και χρειάζονται φροντίδα και στήριξη» και συμπλήρωσε πως «Δεν πρέπει να φτάσει ένα παιδί στα άκρα, στο χειρότερο ξέσπασμα. Αυτό είναι κάτι που μας προβληματίζε στην συμβίωση του και με τα υπόλοιπα παιδιά».

Επιπλέον, άλλα δυο βασικά διλήμματα που αντιμετώπιζαν οι επαγγελματίες είναι η επικοινωνία με τους βιολογικούς γονείς/η αποκοπή των παιδιών από το περιβάλλον τους κι η αναγκαιότητα ευαισθητοποίησης κι ενημέρωσης. Η Σ2 τόνισε ότι υπήρχαν «Διλήμματα στην επικοινωνία του παιδιού με το γονιό, δηλαδή δε μπορεί να το πάρει να το πάει μια βόλτα, δε γίνεται τα το ρισκάρουμε». Η Σ11 ανέφερε για την επικοινωνία ότι «Κι από την άλλη πόσο να μείνει σε αυτήν την οικογένεια που δεν συνεργάζεται. Έχω κάθε διάθεση να στηρίξω την οικογένεια ώστε να σταματήσει να παραμελεί ή να κακοποιεί το παιδί». Σε σχέση με τους θεσμούς η Σ11 ανέφερε «Η αναδοχή είναι ένας θεσμός στήριξης της φυσικής οικογένειας, αυτό δεν είναι περασμένο στην κοινή γνώμη, άρα δεν είναι και στους φυσικούς γονείς και σε αυτούς που δηλώνουν ότι ενδιαφέρονται να γίνουν ανάδοχοι, έρχεσαι λοιπόν σαν επαγγελματίας να αντιμετωπίσεις το δίλημμα». Η Σ6 πάνω στο κομμάτι της ευαισθητοποίησης και της ενημέρωσης των πολιτών για τους θεσμούς της αναδοχής και της τεκνοθεσίας έκανε μνεία σε ένα ζευγάρι με το οποίο συνεργάστηκε και συγκεκριμένα ανέφερε ότι «Μια φορά είχε έρθει ένα ζευγάρι που δεν ήταν σίγουρο για το αν ήθελε να προχωρήσει σε υιοθεσία. Η γυναίκα το ήθελε αλλά ο άντρας της δεν ήταν σύμφωνος, τους δώσαμε χρόνο να το συζητήσουν μεταξύ τους».

Αναφορικά με τον ρόλο και τη σημασία της πρόληψης στη παιδική προστασία οι περισσότεροι συμμετέχοντες απάντησαν θετικά για την σημαντικότητα της πρόληψης, όπως η Σ6 «Είναι πολύ καθοριστικός παράγοντας στην παιδική προστασία». Κι η Σ11 ενίσχυσε την παραπάνω δήλωση υποστηρίζοντας ότι «Δεν γίνεται να βγαίνεις μόνο να θεραπεύεις ένα πρόβλημα όταν θες να το αντιμετωπίσεις στη ρίζα του ή να μειώσεις τα ποσοστά». Επίσης, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων ανέφεραν πως το επίπεδο πρόληψης που σχετίζεται με την ενίσχυση της οικογένειας, πολλές υπηρεσίες προσπάθησαν να ανταποκριθούν αλλά χρειάζεται να ρυθμιστεί κατάλληλα. Ο Σ1 ανέφερε «Βοηθάμε μαθησιακά, παιδαγωγικά κι οικονομικά τις οικογένειες που βρίσκονται σε οικονομική ένδεια» ενώ η Σ5 συμπλήρωσε «Θα πρέπει να υπάρχουν συστήματα γύρω από το παιδί κι από κάθε περιβάλλον που θα μπορούσε να το υποστηρίξει». Η Σ2 ανέφερε για την ενίσχυση της για την πρόληψη μέσω της ενίσχυσης της οικογένειας των παιδιών ότι «Θα επιτευχθεί με την ψυχοσυναισθηματική υποστήριξη των ζευγαριών ατόμων» κι η Σ11 «Θα έπρεπε να υπάρχουν κι άλλες υπηρεσίες που θα στηρίζουν την οικογένεια ώστε να μη φτάνουμε στην απομάκρυνση του παιδιού».

Επιπροσθέτως, είναι πολύ σημαντικό το επίπεδο πρόληψης όσον αφορά τις οργανωμένες κινητοποιήσεις για ενημέρωση τόσο των ίδιων των παιδιών από μικρή ηλικία όσο και των οικογενειών και των πολιτών. Πιο συγκεκριμένα, η Σ5 υποστήριξε ότι «Θα έπρεπε να ξεκινάει από πολύ μικρή ηλικία, από τα σχολεία και την οικογένεια να εκπαιδεύονται από παιδιά» κι η Σ4 «Σε επίπεδο γειτονιάς, από τον ίδιο τον δήμο να γίνονται κάποιες ενημερώσεις στις οικογένειες και τα παιδιά, στις γειτονίες, να γίνονται οργανωμένες κινητοποιήσεις, με ομάδες κ.α.». Απαραίτητο θεωρείται σύμφωνα με όσα ανέφερε η Σ9, «Ο καθένας θα πρέπει να έχει γνώση να διακρίνει αν ένα παιδί υφίσταται κακοποίηση κι οι σχολές γονέων θα έπρεπε να αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι στους κόλπους της κοινωνίας».

5. Προτάσεις των επαγγελματιών για τη βελτίωση του συστήματος της παιδικής

προστασίας και το ρόλο της κοινωνίας στην παιδική προστασία

Σχετικά με τις προτάσεις των επαγγελματιών για την βελτίωση των υπηρεσιών η πλειοψηφία υποστήριξε πως υπάρχει ανάγκη για εξειδικευμένο και μόνιμο προσωπικό. Συγκεκριμένα, η Σ3 ανέφερε *«Πρέπει να γίνει σωστή στελέχωση των δομών για να δίνουν πραγματική βοήθεια στα παιδιά»*. Επίσης, υπήρξαν προτάσεις που αφορούσαν το κεφάλαιο, τους πόρους και την ανάγκη για άλλες υπηρεσίες, οι συμμετέχοντες αναφέρθηκαν στο ότι πρέπει να υπάρξει μια ενιαία υπηρεσία παιδικής προστασίας, πρωτοβάθμιες υπηρεσίες στις τοπικές κοινότητες αλλά κι οικονομική υποστήριξη των υπηρεσιών. Η Σ10 ανέφερε πως *«Θα πρέπει να υπάρξει ένας ενιαίος φορέας παιδικής προστασίας, ενιαία κοινωνική υπηρεσία και οικονομική ενίσχυση των δομών»* κ.λπ. Ακόμη, σημαντικές προτάσεις καταγράφηκαν για την βελτίωση της παροχής υπηρεσιών και τη στήριξη των παιδιών-οικογένειας. Τα παιδιά χρήζουν ψυχολογικής υποστήριξης και ενίσχυσης των προσπαθειών για την αποφυγή της τοποθέτησης του παιδιού σε ίδρυμα αλλά και ταυτόχρονα στήριξης της οικογένειας». Η Σ6 υποστήριξε *«Να μην παίρνουν οι κρατικές υπηρεσίες τα παιδιά από το σπίτι τους αν ο λόγος για τον οποίο κρίνονται ακατάλληλοι οι γονείς είναι επειδή δεν έχουν τα χρήματα να τα μεγαλώσουν»*. Επιπροσθέτως, η πλειονότητα υποστήριξε ότι είναι απαραίτητο να γίνουν αλλαγές στην εκπαίδευση των επαγγελματιών στην παιδική προστασία. Αναγκαία ήταν η στήριξη των υπηρεσιών, σύμφωνα με τον Σ1 *«Θα πρέπει να υπάρχει εποπτεία που θα ενδυναμώσει και θα στηρίξει τις κοινωνικές υπηρεσίες στα ΚΕ.ΚΟΙ.Φ.Α.Π.Η. και τις τοπικές πρόνοιες ώστε να μπορούν να δρουν άμεσα σε καταστάσεις οικογενειακής κρίσης»*.

Οι προτάσεις των συμμετεχόντων σε σχέση με τη βελτίωση του νόμου ποικίλουν, όμως οι περισσότεροι επισήμαναν πως χρειάζεται ένα Ενιαίο Πρωτόκολλο Ενεργειών. Η Σ10 ανέφερε, *«Ενιαίο πρωτόκολλο ενεργειών για την καλύτερη εφαρμογή του νόμου»*. Ακόμη έγιναν σημαντικές προτάσεις σχετικά με το νέο νόμο, πιο συγκεκριμένα η Σ11 επισήμανε την *«Αναγκαιότητα για Ενιαίο Μηχανισμό Αναφοράς που να συνδέονται όλοι οι φορείς»*. Απαραίτητη ήταν η ανάγκη για μεγαλύτερη προστασία των Κοινωνικών Λειτουργών, όπως υποστήριξε η Σ11, ώστε να μην υπάρχει διαρροή των εκθέσεων τους. Οι ειδικοί επισήμαναν πως πρέπει να πραγματοποιηθούν βελτιωτικές κινήσεις στην Περιφέρεια και τη Δικαστική Αρχή, έγινε αναφορά στη στελέχωση, ο Σ1 επισήμανε ότι *«Πρέπει να υπάρξει περισσότερο προσωπικό για να κινούνται οι διαδικασίες πιο γρήγορα»*.

Επιπλέον, σχετικά με τη συνεργασία και την επικοινωνία που πρέπει να έχουν μεταξύ τους όλοι οι φορείς, κάποιοι από τους συμμετέχοντες υποστήριξαν πως άλλη μια βασική βελτιωτική κίνηση θα μπορούσε να είναι ο έλεγχος κι η εποπτεία των υπηρεσιών. Επιπρόσθετη βελτιωτική κίνηση θα ήταν η λειτουργία των οικογενειακών δικαστηρίων και των κοινωνικών υπηρεσιών στις εισαγγελίες. Πιο συγκεκριμένα η Σ10 ανέφερε, *«Να υπάρχει κοινωνική υπηρεσία στα πρωτοδικεία και κοινωνικός λειτουργός που θα έχει λόγο κι επίγνωση της κατάστασης στην αφαίρεση επιμέλειας»*. Τέλος, άλλη μια βελτιωτική κίνηση που μπορεί να επιτευχθεί από την Περιφέρεια ήταν η οικονομική ενίσχυση κάποιων δομών που χρήζουν άμεσης ανάγκης.

Όσον αφορά τις προτάσεις των ειδικών για την καλύτερη λειτουργία των δομών, αναφέρθηκαν σε εργαλεία και μεθόδους που χρειάζονται οι υπηρεσίες. Όλοι οι ειδικοί υποστήριξαν την έλλειψη του προσωπικού από τις δομές και την ανάγκη για εξειδικευμένο προσωπικό. Η Σ3 ανέφερε *«Αν στελεχωθεί με το κατάλληλο προσωπικό θα είναι η βάση. Όλα γύρω από αυτό κινούνται»*. Επιπλέον, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων εξέφρασε την σημαντικότητα της συνεχούς στήριξης της οικογένειας, τόσο από οικονομικής όσο και από ψυχολογικής πλευράς. Ακόμη, άλλο ένα βασικό εργαλείο που ανέφεραν επίμονα δυο ειδικοί είναι, η ανάγκη για ενιαίο πλαίσιο λειτουργίας των δομών, ώστε να υπάρχει για όλες τις υπηρεσίες μια κοινή γραμμή πρακτικής εφαρμογής. Πιο συγκεκριμένα, η Σ4 ανέφερε πως πρέπει να υπάρξει *«Ένα ενιαίο παιδαγωγικό πλαίσιο, μια κοινή γραμμή για όλα τα κέντρα»* αλλά κι η Σ11 κάνει

αναφορά για «*Ενιαίο Πρωτόκολλο Ενεργειών, ώστε να γνωρίζει η υπηρεσία τη διαδικασία που πρέπει να ακολουθήσει*». Επιπροσθέτως, οι ειδικοί υποστήριξαν ότι είναι πολύ σημαντικές οι δράσεις εξωστρέφειας με θετικό αντίκτυπο στην ψυχολογία και τη λειτουργικότητα των παιδιών. Η πλειοψηφία των ειδικών αναφέρθηκε στο αρνητικό πρόσημο που έχουν τα ιδρύματα υποστηρίζοντας πως θα πρέπει να υπάρξουν εναλλακτικές μορφές φιλοξενίας με στόχο την αποιδρυματοποίηση. Η Σ11 ανέφερε «*Αλλαγή στη μορφή των δομών, δηλαδή να γίνουν δομές μεταβατικής φιλοξενίας κι όχι μακρόχρονης*». Ακόμη, οι ειδικοί επισήμαναν τη σημαντικότητα των προδιαγραφών λειτουργίας των δομών ώστε να υπάρχουν κάποιες βασικές προϋποθέσεις που θα καθορίζουν τη δημιουργία και τη λειτουργία των κέντρων.

Σχετικά με τις προτάσεις των ειδικών αποκλειστικά στο κομμάτι της κοινωνίας, η πλειοψηφία επισήμανε την απαραίτητη παρέμβαση της κοινωνίας σε σχέση με την παιδική προστασία μέσω της ενημέρωσης και της ενεργοποίησης των πολιτών αναφορικά με τους θεσμούς. Επιπροσθέτως, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων συμφώνησε στην ενημέρωση και την ενεργοποίηση των πολιτών σε σχέση με την παιδική κακοποίηση-προστασία, με απώτερο στόχο τον εντοπισμό των παιδιών που κακοποιούνται, είτε στο σχολείο, είτε στη διπλανή πόρτα. Μέσα από συγκεκριμένες δράσεις, σεμινάρια, ομιλίες να μάθουν οι πολίτες τι σημαίνει παιδική κακοποίηση και προστασία ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν κατάλληλα. Άλλη μια πρόταση που τονίστηκε είναι η σημαντικότητα της εκπαίδευσης των ίδιων των παιδιών για τα δικαιώματά τους, ώστε να μπορεί με κάποιο τρόπο να προφυλαχτεί. Τέλος, αρκετοί από τους ειδικούς πρότειναν την στήριξη και την εκπαίδευση των γονέων με αποτέλεσμα την καλύτερη φροντίδα κι ανατροφή των παιδιών τους, όπως ανέφερε η Σ3 «*Για να γίνεις καλύτερος γονέας*».

6. Επιπτώσεις της ιδρυματοποίησης και η άποψη των ειδικών για την αναδοχή και την τεκνοθεσία

Σχετικά με το σημαντικό θέμα της ιδρυματοποίησης και τις επιπτώσεις της στα παιδιά, οι ειδικοί στην πλειονότητά τους, αναφέρθηκαν στο αρνητικό πρόσημο που έχει στην ψυχική και γνωστική λειτουργία των παιδιών. Δύο από τους ερωτώμενους έκαναν λόγο για την απώλεια ασφαλών δεσμών αλλά και της όποιας κοινωνικής ζωής είχαν μέχρι τότε τα παιδιά. Όσον αφορά τις απόψεις των ειδικών σχετικά με την τεκνοθεσία, μεγάλο κομμάτι του δείγματός μας εξέφρασε τη σημαντικότητα και τη θετική συνεισφορά που έχει αυτός ο θεσμός για τα παιδιά που το έχουν ανάγκη, όπως για παράδειγμα μας παρέθεσε η Σ11 «*Η τεκνοθεσία αποτελεί μία Ναυαρχίδα ανάμεσα στους θεσμούς*». Ωστόσο, ένα μικρό ποσοστό των ερωτώμενων, αναφέρθηκε στα εμπόδια και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει η Ελλάδα σχετικά με την τεκνοθεσία, όπως τόνισε και η Σ5 «*Στην Ελλάδα είμαστε ακόμα αρκετά πίσω, υπάρχουν κάποια ταμπού ως προς την υιοθεσία*».

Στη πλειοψηφία τους οι ειδικοί μίλησαν και για τα θετικά οφέλη της αναδοχής, καθώς σύμφωνα με τα λεγόμενά τους επιτυγχάνεται η αποιδρυματοποίηση, όπως είπε η Σ1 «*Στοχεύει στην αποιδρυματοποίηση και στις επιπτώσεις της ιδρυματοποίησης στο παιδί*», δίνοντας στα παιδιά συνάμα την αίσθηση ότι ανήκουν σε μια οικογένεια, παρέχοντάς τους την ασφάλεια και τη σταθερότητα. Επίσης, άλλο θετικό όφελος είναι η προσωπική στήριξη του παιδιού για όσο χρειαστεί ώστε να επιστρέψει πάλι στη φυσική του οικογένεια αναφέρει η Σ11 «*Αναδοχή σημαίνει στήριξη του παιδιού*».

Ένα άλλο μεγάλο ζήτημα σχετικά με την αναδοχή και τη τεκνοθεσία, είναι με ποιους τρόπους προωθούνται αυτοί οι δύο θεσμοί, λαμβάνοντας από την πλειοψηφία των ειδικών ως κύριο τρόπο προώθησης την ενημέρωση του κοινού με τη διεξαγωγή σεμιναρίων, όπως ανέφερε η Σ5 «*Το στηρίζουμε και με σεμινάρια*». Μόλις δύο από τους ειδικούς υποστήριξαν πως προωθούν αυτούς τους

θεσμούς με την πλήρη καταγραφή των παιδιών, ώστε να είναι πιο εύκολο να αναζητηθεί οικογένεια που να ανταποκρίνεται αποτελεσματικά στις ανάγκες αυτές.

Αρκετοί από τους συμμετέχοντες, έκαναν λόγο και για τα εμπόδια που συναντούν στην προώθηση των θεσμών αυτών, καθώς παρατηρούνται καθυστέρηση στο σύστημα, ώστε να βρεθεί κατάλληλη οικογένεια, ακόμα και διάκριση των παιδιών λόγω ηλικίας. Παρ' όλ' αυτά, μικρότερο μέρος του δείγματος αλλά σημαντικό, τόνισε την ανάγκη υποστήριξης της αναδοχής, όπως χαρακτηριστικά ανέφεραν η Σ4 *«Η αναδοχή είναι σε εξέλιξη, στα πρώτα της βήματα αλλά εννοείται ότι είναι κάτι που θέλουμε πολύ να υποστηρίξουμε»*.

Σχετικά με τον αριθμό των τεκνοθεσιών και των αναδοχών που έχουν πραγματοποιηθεί τα τελευταία δύο χρόνια είναι σε αρκετά μικρό ποσοστό. Στην πλειονότητα του το δείγμα της έρευνας αναφέρθηκε είτε σε μηδενικό είτε σε πολύ μικρό ποσοστό αναδοχών. Για παράδειγμα, η Σ2 ανέφερε ότι *«Δεν υπάρχει κάποια αναδοχή ή τεκνοθεσία»* ή η Σ5 *«Δύο αναδοχές»*. Κάτι ανάλογο παρατήθηκε και για το θεσμό της τεκνοθεσίας, με την Σ5 να λέει χαρακτηριστικά *«Την τελευταία διετία δεν έχει γίνει καμία υιοθεσία»* αλλά και την Σ3 *«Εμείς έχουμε προχωρήσει σε δύο υιοθεσίες. Δύο παιδιά μπορούσαμε να δώσουμε. Αλλά είναι πολύ μικρό το ποσοστό σε αναλογία με τα παιδιά που φιλοξενούμε»*. Τα αποτελέσματα αυτά, εύλογα, παρέπεμπαν στην αναζήτηση των λόγων που οφείλεται το μικρό ποσοστό τοποθετήσεων στο πλαίσιο των δύο θεσμών, με κυριότερο λόγο - σύμφωνα με τα λεγόμενα των ειδικών- να αποτελεί ο περιορισμός της ηλικίας των παιδιών. Όπως τόνισε κι ο Σ5 *«Το θέμα είναι η ηλικία που περιορίζει κάποιους και τους βάζει ως εμπόδιο, δηλαδή άνω των 10 ετών. Οι υποψήφιοι θέλουν συνήθως παιδάκια μικρότερης ηλικίας»*. Τέλος, λιγότεροι ειδικοί απάντησαν πως το μικρό ποσοστό των αναδοχών και των τεκνοθεσιών οφείλεται στην ελλιπή ενημέρωση και την άγνοια του κόσμου, η Σ8 ανέφερε *«Ο κόσμος δεν ξέρει βασικά πράγματα για την αναδοχή και την υιοθεσία και φοβάται να πάρει ένα παιδί»*.

Συζήτηση

Η παρούσα μελέτη διερευνά την διασύνδεση μεταξύ των φορέων που απασχολούνται με το αντικείμενο των θεσμών της αναδοχής και της τεκνοθεσίας στην Περιφέρεια Κρήτης, καθώς και την ποιότητα συνεργασίας που αναπτύσσεται μεταξύ τους. Η εις βάθος κατανόηση αστοχιών και δυνατών σημείων του Ν.4538/2018 αποτέλεσε εφελκυστικό ερέθισμα στην πραγματοποίηση της έρευνας. Επιπρόσθετο βασικό μέλημα θεωρήθηκε η αναζήτηση των βασικών λειτουργιών των υπηρεσιών, των βημάτων που ακολουθούνται προς τους αποδέκτες, οι αρμοδιότητες των κοινωνικών λειτουργών σε αυτές, όπως επίσης κι η αναλυτική διαδρομή στην τελικώς μελλοντικά ασφαλή πορεία του εκάστοτε παιδιού. Πιο συγκεκριμένα, το ενδιαφέρον εστιάστηκε στην αναζήτηση της συνεργασίας μεταξύ του Ε.Κ.Κ.Α., του τμήματος Κοινωνικής Αλληλεγγύης της Περιφερειακής ενότητας Ηρακλείου, των νοσοκομείων, των κοινωνικών υπηρεσιών των δήμων και της Δικαστικής Αρχής. Η ηλεκτρονική διαδικασία ταιριασμάτων, η πορεία των αιτήσεων των υποψηφίων αναδόχων-θετών, οι νομικές αποφάσεις, τα ζητήματα συνεργασίας και της εκπαίδευσης των ειδικών και των υποψηφίων γονέων, είναι τα στοιχεία αυτά που αφορούσαν σε ζητήματα συνεργασίας κι αναζητήθηκαν στην έρευνα. Τα αποτελέσματα υπογράμμισαν μια γενικώς ικανοποιητικού επιπέδου συνεργασία, με περιθώρια βελτίωσης στη συνεργασία μεταξύ των φορέων.

Επιπλέον, η ερευνητική υπόθεση, αναζητά πληροφορίες σχετικά με την τοποθέτηση των ειδικών απέναντι στις αλλαγές που έφερε ο Ν.4538/2018. Σε γενικές γραμμές συμφωνούν με τις αλλαγές αυτές και υπογραμμίζουν τα οφέλη για την παιδική προστασία. Εμβαθύνοντας σημαντική βελτίωση παρατηρήθηκε κατά τους ίδιους στον περιορισμένο χρόνο αναμονής, την απλοποίηση των διαδικασιών των υποψηφίων, καθώς και στην διαφάνεια της διαδικασίας. Η χαρτογράφηση των παιδιών στις μονάδες

παιδικής προστασίας θεωρήθηκε ως σημαντικό βήμα του νόμου. Εξίσου, στα ίδια επίπεδα σημαντικότητας κυμαίνεται και η υποχρεωτική εκπαίδευση των υποψηφίων γονέων αλλά και η εξασφάλιση της ορθής διαδικασίας της τεκνοθεσίας όπως αναφέρθηκε. Λαμβάνοντας ως πληθυσμό ενδιαφέροντος τα παιδιά και με βάση τα προαναφερθέντα, στόχο αποτελεί η αποιδρυματοποίηση από τις μονάδες προσωρινής φιλοξενίας παιδιών και η τοποθέτησή τους σε ένα κατάλληλο οικογενειακό περιβάλλον.

Η παρούσα μελέτη έλαβε χώρα στην Περιφέρεια Κρήτης στην οποία εξετάστηκαν οι αποκλίσεις ανάμεσα στους δύο τελευταίους νόμους σε ότι αφορά στις θετικές αλλαγές αλλά και στις δυσκολίες που ήδη υπήρχαν και που πιθανώς συνεχίζουν να υπάρχουν. Οι πιο αμφίβολες πλευρές του προηγούμενου νομικού πλαισίου αφορούσαν κυρίως τη διαφάνεια των τεκνοθεσιών, τα ζητήματα αναμονής και χαρτογράφησης των παιδιών που διαβιούν σε μονάδες παιδικής φροντίδας. Σε ότι αφορά το χρόνο αναμονής οι περισσότεροι συμμετέχοντες τόνισαν ότι στα παιδιά που παραμένουν για αρκετό χρονικό διάστημα στα κέντρα παρουσίαζαν στοιχεία ιδρυματοποίησης, ενώ μία δεύτερη δυσκολία στο χρόνο αποτέλεσε η γραφειοκρατική υπόσταση του ζητήματος για τους υποψήφιους. Σύμφωνα με ποιοτική έρευνα (Beckett, 2010) στη Ρουμανία σε ένα πληθυσμό - δείγμα των 144 παιδιών που παρέμειναν για τουλάχιστον έξι μήνες σε κέντρο παιδικής προστασίας και στη συνέχεια τεκνοθετήθηκαν από οικογένειες στην Αγγλία, αποτυπώθηκε ότι τα παιδιά αυτά αντιμετώπιζαν μια πληθώρα δυσκολιών όπως διατροφικές διαταραχές, αυτοτραυματισμό, δυσκολία στην κατάποση και στη μάσηση, καθώς επίσης και μικρότερη σωματική ανάπτυξη και διάφορες ψυχικές δυσκολίες. Η συγκεκριμένη μελέτη υπογράμμισε πως οι παραπάνω δυσκολίες που βίωσαν και βιώνουν αυτά τα παιδιά οφείλονται στην ιδρυματοποίηση και τα συμπτώματα αυτά διήρκησαν για αρκετό χρονικό διάστημα μετά την τοποθέτησή τους σε κάποιο οικογενειακό πλαίσιο.

Η μη χαρτογράφηση παιδιών, συστημάτων καθώς και εργατικού δυναμικού στις δομές, σύμφωνα με την {European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), 2015} δημιουργούσε δυσκολίες στη χάραξη βελτιωτικών και λειτουργικών συστημάτων παιδικής προστασίας. Παρόμοιες καταθέσεις καταγράφηκαν κι από τους ειδικούς των υπηρεσιών στην παρούσα μελέτη καθώς έκαναν λόγο για μια ασαφή εικόνα των χαρακτηριστικών και του συνολικού αριθμού των παιδιών, που είχαν τοποθετηθεί σε μονάδες παιδικής προστασίας της χώρας.

Σχετικά με τις ιδιωτικές τεκνοθεσίες, οι συμμετέχοντες στην έρευνα υποστήριξαν, πως δεν υπήρχε μέχρι πρότινος κάποιο πλαίσιο προστασίας των παιδιών, ενώ παράλληλα είχαν καταγραφεί μετακινήσεις παιδιών σε οικογενειακά περιβάλλοντα με αντάλλαγμα χρηματικό ποσό στις φυσικές μητέρες αυτών (Επίτροπος Προστασίας Δικαιωμάτων του Παιδιού, 2020). Οι περισσότεροι ειδικοί ανέφεραν πως με την εφαρμογή του Ν.4538/2018 θα υπάρξουν σημαντικές θετικές αλλαγές σχετικά με τις ανωτέρω δυσκολίες. Διαχρονικά παρατηρήθηκε πως πολλά ζευγάρια που επιθυμούσαν τη δημιουργία οικογένειας, λόγω της μεγάλης, γραφειοκρατικής και πολυετούς διαδικασίας, κατέφευγαν σε μεθόδους μη νόμιμες για την απόκτηση ενός παιδιού. Με το παρόν νομικό πλαίσιο επιχειρήθηκε από την Πολιτεία να δημιουργηθεί διαφάνεια στις ιδιωτικές τεκνοθεσίες, διότι όλα τα παιδιά στη Ελλάδα τα οποία είτε διαβιούν σε κέντρα παιδικής προστασίας, είτε φιλοξενούνται σε κάποιο δημόσιο νοσοκομείο ή μαιευτήριο, μετά τη γέννηση τους, είναι υποχρεωτικό να καταγραφούν στο Εθνικό Μητρώο Ανηλίκων (Φώσκολος, 2019). Η εν λόγω διαδικασία, είχε ως αποτέλεσμα την απόκτηση ηλεκτρονικού φακέλου του ανηλίκου με όλες τις πληροφορίες που αφορούν το ίδιο από τη γέννηση έως την ενήλικη ζωή του (Φώσκολος, 2019). Τέλος, οι βιολογικοί γονείς οι οποίοι επιθυμούν να δώσουν προς τεκνοθεσία το παιδί τους σε συγκεκριμένους θετούς γονείς, υποχρεούνται να απευθυνθούν στην αρμόδια κοινωνική υπηρεσία, προκειμένου να διεξαχθεί κοινωνική έρευνα και φυσικά θα τηρηθεί κι η προβλεπόμενη διαδικασία (Κολαίτης, 2020).

Μέσα από το Ν.4538/2018, προβλέφθηκε για πρώτη φορά στη χώρα, η χαρτογράφηση των παιδιών που μένουν σε κέντρα παιδικής προστασίας. Αναλυτικότερα, οι συμμετέχοντες στην παρούσα μελέτη τόνισαν πως η χαρτογράφηση είναι ένα καινοτόμο βήμα για τα δεδομένα της Ελλάδας, αφού θα ξεδιαλύνει το τοπίο για το προφίλ του πληθυσμού και τον αριθμό που φιλοξενείται στα κέντρα αλλά και των υποψηφίων γονέων. Παράλληλα, αυτή τη φορά ο νόμος προέβλεψε κυρώσεις για όσες δομές δεν παρουσίαζαν συμμόρφωση σε αυτό το μέτρο. Αποτέλεσε επομένως υποχρέωση όλων των δομών να καταθέσουν τα απαραίτητα στοιχεία, ακολουθώντας συγκεκριμένες οδηγίες που αφορούσαν το χρόνο και το φάκελο του κάθε παιδιού (Πιτσελά & Συμεωνίδου - Καστανίδου, 2015).

Σημαντικό μέτρο του νόμου θεωρήθηκε η εκπαίδευση που υποχρεώνονται πια να περάσουν όλοι οι υποψήφιοι ανάδοχοι και θετοί γονείς, σύμφωνα με τους συμμετέχοντες. Το βήμα αυτό φαίνεται πως λειτούργησε βοηθητικά τόσο για τους υποψήφιους γονείς όσο και για τα παιδιά, αφού προβλέπονταν πολλαπλά οφέλη μετά τη λήξη της διαδικασίας. Οι γνώσεις πάνω στη φροντίδα, τη διαχείριση των δυσκολιών, τη ψυχοσύνθεση, την προσαρμογή του παιδιού θα λειτουργούσε ανασταλτικά κι αποτελεσματικότερα στις νέες συνθήκες διαβίωσης σύμφωνα με τη μελέτη που αφορούσε 700 ανάδοχες οικογένειες κατά την οποία αποδείχθηκε πως οι ανάδοχοι γονείς μέσω των επιμορφωτικών προγραμμάτων και της παράλληλης εποπτείας, μπορούσαν να ανταποκριθούν σε ικανοποιητικό βαθμό στις ανάγκες των παιδιών αλλά κι η παραμονή των παιδιών σε αυτές ήταν μακρόχρονη (Price et al., 2008). Επιπλέον στην Αμερική που οι θεσμοί της αναδοχής και της τεκνοθεσίας είναι αρκετά ανεπτυγμένοι έχουν ως βασική προϋπόθεση την παρακολούθηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων από την πλευρά των υποψηφίων γονέων (Adoption Network, 2019).

Επιπρόσθετη σημαντική προσθήκη του Ν.4538/2018, αποτέλεσε σύμφωνα με τις συμμετέχοντες της παρούσας μελέτης ο περιορισμός του χρόνου αναμονής των υποψηφίων. Ο περιορισμός του χρόνου αναμονής λειτούργησε θετικά στον περιορισμό των επιπτώσεων της ιδρυματοποίησης, κάτι που επιβεβαιώνει μελέτη (Deambrosio et al., 2018) που έλαβε χώρα στην Αργεντινή και στην οποία συμμετείχαν 54 παιδιά από 7 έως 12 ετών, εκ των οποίων τα 30 μένουν σε κάποια δομή παιδικής προστασίας και τα 24 έχουν τοποθετηθεί σε οικογένεια. Η μελέτη αξιοποίησε το εργαλείο της συνέντευξης, την παρατήρηση κι άλλα τεστ που δόθηκαν στα παιδιά όπως το WISC - IV, έδειξε ότι τα παιδιά που μένουν σε δομή έχουν αυξημένες πιθανότητες εμφάνισης συναισθηματικών διαταραχών σε σχέση με το υπόλοιπο δείγμα και παράλληλα έχουν γνωστικές και μαθησιακές δυσκολίες.

Ταυτόχρονα με τη θέσπιση του Ν.4538/2018 περιορίζεται για πρώτη φορά στην χώρα - ο θεσμός της ιδιωτικής τεκνοθεσίας, αφού για πρώτη φορά οι υποψήφιοι θετοί γονείς υποχρεούνται να είναι ήδη εγγεγραμμένοι στο Εθνικό Μητρώο των Υποψηφίων Θετών Γονέων. Στόχος του νόμου είναι η εξασφάλιση της ουσιαστικής προστασίας για τα παιδιά που πρόκειται να τεκνοθετηθούν μέσα από αυτήν τη διαδικασία. Ο Ν.4538/2018 προέβλεπε ότι θα ακολουθείται και στις ιδιωτικές τεκνοθεσίες η ίδια διαδικασία που υπάρχει στις υπόλοιπες μορφές τεκνοθεσίας κι αναδοχής. Με αυτόν τον τρόπο θα ακολουθούνταν σε κάθε περίπτωση μία σειρά βημάτων όπως η προσκόμιση των απαιτούμενων εγγράφων, η καταχώρηση κι η έγκριση της αίτησης του υποψηφίου στην ηλεκτρονική πλατφόρμα, κοινωνική έρευνα, καθώς κι η διαδικασία εκπαίδευσης του υποψηφίου (Adoption Network, 2019). Παρόμοια πρακτική με αυτή που ακολουθήθηκε πλέον στη Ελλάδα υπάρχει και στην Αμερική όπου ο θεσμός της ιδιωτικής τεκνοθεσίας ήταν ιδιαίτερα ανεπτυγμένος (Adoption Network, 2019). Ωστόσο, υπήρχαν χώρες όπως η Σουηδία, η Αυστραλία κι η Δανία που δεν προέβλεπαν τη συγκεκριμένη μορφή τεκνοθεσίας γιατί δεν εξασφαλιζόνταν απαραιτήτως η προστασία του παιδιού (Adoptchange, 2017).

Σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (2017) και μέσα από ερευνητικά κι εμπειρικά δεδομένα, καθώς και μέσα από την εμπειρία παιδιών που έχουν φιλοξενηθεί σε κάποιο κέντρο προστασίας, ήταν αναγκαία η δημιουργία ενός αυστηρού πρωτοκόλλου το οποίο να

θεσπίζεται και νομικά και που να εξασφαλίζει το μέγιστο συμφέρον και την προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών. Η δημιουργία ενός πρωτοκόλλου λειτουργίας θα ήταν ωφέλιμο την ψυχική υγεία κι ανάπτυξη των παιδιών, καθώς θα βελτιώνονταν το επίπεδο των παρεχόμενων υπηρεσιών στην παιδική προστασία (Μαλλούχου et al., 2022). Η θέση των συμμετεχόντων συντάσσεται με την παραπάνω θέση καθώς όλοι τους έκαναν λόγο ή για κοινό πλαίσιο λειτουργίας σε δημόσιου και ιδιωτικού δικαίου υπηρεσίες. Ένα τέτοιο πλαίσιο θα καθιστούσε δυνατή την εξασφάλιση συγκεκριμένων λειτουργιών, ελεγχόμενων προϋποθέσεων και διασφάλιση κοινών ζητούμενων. Αναφορικά θα μπορούσε να περιλαμβάνει τις θέσεις εργαζομένων, απαραίτητες ειδικότητες για την λειτουργικότητα της δομής, χωρητικότητα παιδιών στην δομή αλλά και λεπτομέρειες για το έργο, τις μεθόδους της δομής και τους ρόλους ως ενιαίο κανόνα λειτουργίας των υπηρεσιών. Κάτι τέτοιο θα ήταν γέφυρα βοήθειας για τους ειδικούς των υπηρεσιών, αφού θα λειτουργούσε σαν ασπίδα προστασίας και θα βελτίωνε την παρεχόμενη φροντίδα στα παιδιά.

Το ζήτημα της οικονομικής ενίσχυσης μέσω χρηματοδοτήσεων ήταν ακόμη ένα μείζον θέμα που άγγιξαν οι ειδικοί των υπηρεσιών μέσα από τις συνεντεύξεις, αφού κάνουν λόγο για έλλειψη προσωπικού και τη δυσμενή κάλυψη καθημερινών αναγκών που αφορούν τα παιδιά. Ωστόσο, δεν είναι κάτι που φαίνεται να ενέχει άμεσης βελτίωσης μέσω του νέου νόμου, καθώς λόγω της οικονομικής κρίσης το κράτος Πρόνοιας υπέστη σημαντικούς περιορισμούς σε Παγκόσμιο επίπεδο (Τσαγκαράκης, 2017).

Συμπληρωματικά, σημειώθηκε από τους συμμετέχοντες της παρούσας μελέτης πως έχρηζαν ανάγκης για επιμέρους εξειδίκευση κι επαγγελματική κατάρτιση πάνω στα θέματα παιδικής προστασίας, αφού έκαναν λόγο για ελλιπή εκπαίδευση ειδικών σε κρίσιμες θέσεις και διλήμματα πάνω σε σημαντικά ζητήματα που αφορούσαν τα παιδιά. Η εξειδικευμένη εκπαίδευση είναι πολύτιμη σε θέματα που αφορούσαν την αναδοχή και την τεκνοθεσία, πριν κάποιος ειδικός αναλάμβανε να εργαστεί σε μονάδες παιδικής φροντίδας εξασφαλίζοντας και προλαμβάνοντας πιθανά διλήμματα σε σημαντικά ζητήματα για το μέλλον των παιδιών (Government of United Kingdom, 2014).

Αναφορικά με το προφίλ παιδιών και των βιολογικών τους οικογενειών, τις μεθόδους παρέμβασης που αξιοποίησαν στο έργο τους όπως επίσης και την επικοινωνία των παιδιών με τους βιολογικούς γονείς, οι συμμετέχοντες ανέφεραν αυτό που αποδεικνύουν πολλές μελέτες σε παγκόσμιο επίπεδο, δηλαδή ότι τα παιδιά που φιλοξενούνται στις μονάδες παιδικής προστασίας έχουν κατά βάση παραμεληθεί και κακοποιηθεί από τις οικογένειές τους (Νανου, 2011). Ποσοτική μελέτη η οποία διεξήχθη στην Σαουδική Αραβία, που διήρκεσε τέσσερα έτη και στην οποία οι ερευνητές έλαβαν τα στοιχεία κακοποίησης από το Κέντρο Προστασίας Παιδιού της χώρας, έδειξε ότι το 42% των παιδιών έχουν κακοποιηθεί σωματικά, το 39% έχει παραμεληθεί ενώ κατά βάση ο δράστης ήταν ο πατέρας (Almuneeb et al., 2016). Παράλληλα, σε ό,τι αφορά τα χαρακτηριστικά των βιολογικών γονέων οι συμμετέχοντες της παρούσας μελέτης είπαν ότι συνήθως οι γονείς είναι χρήστες ουσιών ή αντιμετωπίζουν ψυχικές διαταραχές. Το οικονομικό προφίλ των οικογενειών είναι χαμηλό -στα όρια της φτώχειας - συχνά υπάρχουν περισσότερα από ένα τέκνα στην οικογένεια και πιο σπάνια ο ένας γονέας έχει πεθάνει. Αναφορικά με τα ανωτέρω το Αυστραλιανό Κέντρο Προστασίας Παιδιού (Parkinson et al., 2017) προσέδωσε ως βασικά χαρακτηριστικά των οικογενειών που οδήγησαν στην κακοποίηση ή / και στην απομάκρυνση των παιδιών από αυτές τη φτώχεια, το χαμηλό κοινωνικό προφίλ, την εξάρτηση από ουσίες, διάφορα θέματα ψυχικής υγείας, καθώς και την έλλειψη υποστηρικτικών δικτύων.

Ως προς το μοντέλο εργασίας που ακολούθησε η κάθε δομή οι απαντήσεις των συμμετεχόντων της παρούσας μελέτης διέφεραν. Αναλυτικότερα, ορισμένοι ειδικοί είπαν πως αξιοποιούν το παιδοκεντρικό μοντέλο για να είναι ολοκληρωμένη κι εστιασμένη η παρέμβαση με κύριο και μοναδικό γνώμονα το συμφέρον του παιδιού. Άλλοι επαγγελματίες ανέφεραν πως λόγω δυσμενών συνθηκών,

την ανεπάρκεια προσωπικού, των οικονομικών πόρων, του υπερπληθυσμού των παιδιών έναντι δυναμικού των υπηρεσιών, δεν έχουν την πολυτέλεια του χρόνου και τα μέσα για να αναπτύξουν κάποιο ειδικό ολοκληρωμένο μοντέλο παρέμβασης. Ωστόσο, κατά βάση σε παγκόσμιο επίπεδο τρία είναι τα μοντέλα που αξιοποίησαν οι επαγγελματίες στην εργασία τους με τα παιδιά. Το πρώτο είναι το παιδοκεντρικό μοντέλο όπως προαναφέρθηκε, το δεύτερο είναι το μοντέλο οικογενειακής υπηρεσίας, το οποίο έχει ως γνώμονα την ενίσχυση κι ενδυνάμωση της οικογένειας καθώς και την αποφυγή φαινομένων στιγματισμού και τέλος το μοντέλο της κοινότητας, που ενισχύει τη μετακίνηση παιδιών σε ανάδοχες και θετές οικογένειες. Το τελευταίο μοντέλο ενισχύει το θεσμό της αναδοχής με σκοπό να ενδυναμώνεται σημαντικά το έργο της αποιδρυματοποίησης. Το αποτέλεσμα αυτού του μοντέλου ήταν ότι επιφέρει θετικές επιδράσεις στην ψυχοκοινωνική υγεία ενός παιδιού, καθώς και την προσομοίωση των ρόλων της οικογένειας στην ζωή αυτού, κάτι το οποίο ονομάζεται εναλλακτική φροντίδα (Παιδικά Χωριά SOS, 2019).

Σχετικά με την επικοινωνία της δομής, του παιδιού και της βιολογικής οικογένειας, οι ειδικοί υποστήριξαν μέσα από τις συνεντεύξεις τους ότι σε κάθε περίπτωση λαμβάνουν υπόψιν τη θέληση και τη επιθυμία του παιδιού, ακόμη και σε περιπτώσεις κακοποίησης εφόσον δεν ελλοχεύει κάποιος κίνδυνος για το παιδί. Κυρίως η επικοινωνία φαίνεται ότι υπήρχε κατά την περίοδο της εισαγωγής του παιδιού στο κέντρο και στη συνέχεια - σε αρκετές περιπτώσεις – μειώθηκε ή διακόπηκε από τους γονείς. Σύμφωνα με έρευνες υπογραμμίστηκε και υποστηρίχθηκε, σε περιπτώσεις που κρίνεται ασφαλές και ωφέλιμο για το παιδί, η ανάγκη επικοινωνίας του με την βιολογική του οικογένεια, αφού φαίνεται να επέφερε θετικές συνέπειες στην ψυχική υγεία του παιδιού καθώς και στην διατήρησή της ταυτότητας του (ANYNET, 2019). Σε πολλές περιπτώσεις ωστόσο, οι βιολογικοί γονείς λειτούργησαν ως τροχοπέδη στην πορεία κάποιας αναδοχής ή τεκνοθεσίας του παιδιού κάτι που δημιούργησε δυσκολίες και αρνητικά συναισθήματα στον ψυχισμό του ίδιου και στην ομαλή πορεία της διαδικασίας (Neil & Howe, 2004).

Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα αποτέλεσε η ανάγκη συνεργασίας μεταξύ των φορέων για την ομαλή λειτουργία και μετάβαση στα νέα ζητούμενα του νόμου. Πιο συγκεκριμένα, οι συμμετέχοντες ανέφεραν ότι συνεργάζονται για τα ζητήματα ταιριασμάτων, για να ανταλλάξουν απόψεις σε ζητήματα που ανέκυπταν με την δημιουργία της ηλεκτρονικής πλατφόρμας και την πρώτη επαφή των ειδικών με αυτή. Επιπλέον, οι ειδικοί συνεργάστηκαν μεταξύ τους ώστε να διοργανώνουν την επιμορφωτική εκπαίδευση των υποψήφιων θετών κι αναδόχων γονέων που προβλέπεται από το Ν.4538/2018 (Περίφέρεια Δυτικής Ελλάδας, 2020).

Σε σχέση με τα αίτια που ένα παιδί κατάφθανε στο κατώφλι των υπηρεσιών αυτών καθώς και στα εις βάθος χαρακτηριστικά των γονέων που οδηγούνταν σε αυτό το αποτέλεσμα, οι συμμετέχοντες αναφέρουν ως πιθανούς λόγους που οδήγησαν στην απομάκρυνση ενός παιδιού από την οικογένειά τους την αναπαραγωγή αρνητικών συμπεριφορών σε ένα παιδί από το βιολογικό περιβάλλον του, την ανεπιθύμητη σε συνδυασμό με το νεαρό της ηλικίας των γονέων, τις ψυχοσωματικές δυσλειτουργίες, την εξάρτηση και την οικονομική εξαθλίωση. Το προφίλ των γονέων όπως περιεγράφηκε από τους ειδικούς της μελέτης τους καθιστούσε να αναπαραγάγουν ανάρμοστες συμπεριφορές, συνήθως όπως επισήμαναν οι ειδικοί αντιμετώπιζαν νοητικές δυσλειτουργίες, δυσκολίες εναρμόνισης με τις ανάγκες του γονεϊκού τους ρόλου, παιδικά τραυματικά βιώματα, ήταν γονείς μικρής ηλικίας, με οικονομικές δυσκολίες, άτομα με μικρή σύνδεση με την οικογένεια τους, μοναχικοί, χωρίς υποστηρικτικό περιβάλλον άτομα που αντιμετώπιζαν ψυχοκοινωνικές δυσκολίες.

Η πρόληψη αποτέλεσε την ναυαρχίδα στην μη παγίωση αρνητικών φαινομένων όπως και στην αποφυγή αυτών, αφού αποτέλεσε αναγκαίο κομμάτι της παιδικής προστασίας. Οι συμμετέχοντες υπογράμμισαν πως είχε ιδιαίτερη σημασία η πρόληψη στην ενίσχυση της αντιμετώπισης των δυσκολιών των οικογενειών, της ενημέρωσης της τοπικής κοινωνίας και της ενδυνάμωσης κι ευαισθητοποίησης της

σε ζητήματα παιδικής προστασίας, καθώς και της εκπαίδευσης της κοινότητας - μέσω ημερίδων και σεμιναρίων - σε ζητήματα που άπτονται της προστασίας τους παιδιού. Υπήρχαν τρεις μορφές πρόληψης, η πρωτογενής, η δευτερογενής κι η τριτογενής. Η πρωτογενής, περιλάμβανε προγράμματα ευαισθητοποίησης, ενεργοποίησης και βελτίωσης του γνωστικού επιπέδου με γνώμονα το συμφέρον των παιδιών. Η δευτερογενής πρόληψη ασχολούνταν με πιο άμεσες πρακτικές, όπως την προσέγγιση του ίδιου του πληθυσμού που οδεύει σε συνθήκες κακοποίησης κι ανάρμοστων-ανησυχητικών συμπεριφορών, με σκοπό την αποτροπή και την αποφυγή αυτών, υποστηρίζοντας το δεσμό της οικογένειας και την ενίσχυση της παιδικής προστασίας. Τέλος, η τριτογενής πρόληψη ενυπήρχε σε καταστάσεις η πρωτογενής και η δευτερογενής πρόληψη δε λειτουργούσαν και η κατάσταση που είχε προκύψει δεν ήταν προς όφελος του παιδιού (Γεωργοπούλου & Στάικου, 2015). Τέλος, αναφορικά με τις βελτιωτικές προτάσεις οι συμμετέχοντες τόνισαν ότι αυτές είναι αναγκαίο να έχουν στο επίκεντρο τα παιδιά.

Η πρόσληψη προσωπικού και η δια βίου εκπαίδευση και κατάρτιση αυτού σε ζητήματα παιδικής προστασίας αποτέλεσε ένα ζήτημα ζωτικής σημασίας για να υπάρξει το μέγιστο αποτέλεσμα στους βασικούς δέκτες των υπηρεσιών αυτών (Ξανθοπούλου, 2019). Ακόμη, οι επαγγελματίες έκαναν λόγο για την ανάγκη ενός ενιαίου πλαισίου λειτουργίας, μία κοινή γραμμή εργασίας κι εκπαίδευσης πάνω στο ευαίσθητο και σημαντικό ζήτημα της προστασίας του παιδιού. Η αναγκαιότητα αυτή έχει επισημανθεί από πολλούς φορείς κι επαγγελματίες που εμπλέκονται στη παιδική προστασία και είναι κάτι που προασπίζει και η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου μέσα από το Κείμενο Αρχών για την Παιδική Προστασία στην Ελλάδα (Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 2016), στο οποίο έγινε εκτενώς αναφορά για τις αλλαγές που χρήζουν να γίνουν σε όλους του φορείς που εμπλέκονται με τα παιδιά. Ακόμα, κάτι που επισημάνθηκε από τους συμμετέχοντες και που δεν προβλέπεται από την ελληνική νομοθεσία, είναι η δημιουργία δομών που θα βοηθήσουν τους γονείς να βελτιώσουν τα δυσλειτουργικά σημεία τα οποία οδήγησαν στη απομάκρυνση του παιδιού από αυτήν. Αυτό κατά συνέπεια θα συνέβαλε στην αποδυνάμωση του φαινομένου της ιδρυματοποίησης και στην ουσιαστική εφαρμογή του σκοπού και του ρόλου της αναδοχής που είναι η επιστροφή του παιδιού στη βιολογική του οικογένεια.

Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, προέκυψε μέσα από τις συνεντεύξεις με τους επαγγελματίες που εμπλέκονται στη διαδικασία της αναδοχής και της τεκνοθεσίας σύμφωνα με το Ν.4538/2018, ότι η διασύνδεση των φορέων στην Περιφέρεια Κρήτης ήταν ικανοποιητική κάτι που συνέβαλε στην αποτελεσματικότητα της διαδικασίας. Ειδικότερα, οι επαγγελματίες όλων των ειδικοτήτων συνεργάστηκαν σε όλα τα σημεία που αφορούν την παιδική προστασία, δηλαδή από την απομάκρυνση ενός παιδιού από τη βιολογική του οικογένεια μέχρι την εισαγωγή του σε κάποιο κέντρο παιδικής προστασίας και την τοποθέτησή του σε μια θετή ή ανάδοχη οικογένεια.

Τα πεδία συνεργασίας τους είχαν να κάνουν με την εκπλήρωση των προϋποθέσεων που προβλέπονταν στη νομοθεσία, στη διαχείριση των διλλημάτων που αντιμετώπιζαν οι επαγγελματίες, καθώς επίσης και στην αλληλοβοήθεια όταν εντοπίζονταν κάποιο κενό στο σύστημα. Σε γενικές γραμμές, όλες οι υπηρεσίες διασυνδέονταν και συνεργάζονταν αποτελεσματικά και αυτό άνοιγε το δρόμο στην περάτωση των περιστατικών. Ιδιαίτερα σημαντικός και καθοριστικός στη διασύνδεση των φορέων ήταν ο ρόλος της Περιφέρειας Κρήτης, διότι όπως τόνισαν όλοι οι συμμετέχοντες οι άνθρωποι της Περιφέρειας είχαν την εμπειρία αλλά και την πρόθεση να συνεργαστούν και να βοηθήσουν σε ό, τι χρειάστηκε. Ωστόσο σύμφωνα με τους επαγγελματίες ο ρόλος της Δικαστικής Αρχής κάποιες φορές

λειτούργησε ως τροχοπέδη. Οι συμμετέχοντες υπογράμμισαν ότι δεν υπήρξε από την πλευρά της Δικαστικής Αρχής μια σταθερά λόγω της συχνή αλλαγής των δικαστών κι αντιθέτως η συνεργασία των υπόλοιπων υπηρεσιών με αυτή εξαρτιόταν κάθε φορά από το πρόσωπο που βρίσκεται σε αυτήν τη θέση. Βέβαια, σε αυτό συνέβαλε αρνητικά και το γεγονός ότι δεν υπήρχε στα δικαστήρια κοινωνική υπηρεσία που να ήταν πλήρως στελεχωμένη με κοινωνικούς λειτουργούς, όπως επίσης δεν εξασφαλιζόνταν από το κράτος η εξειδικευμένη εκπαίδευση των δικαστών σε θέματα που άπτονταν της παιδικής προστασίας. Ταυτόχρονα, όσο αφορά τις αλλαγές που έφερε ο Ν.4538/2018 για την παιδική προστασία, αυτές ήταν κατά βάση θετικές και καινοτόμες. Οι καινοτομίες αυτές σχετίζονταν κυρίως με την εκπαίδευση όλων των υποψήφιων θετών κι ανάδοχων γονέων και την εκπαίδευση και κατάρτιση των ειδικών που εμπλέκονταν στις διαδικασίες της αναδοχής και της τεκνοθεσίας.

Ακόμα στις θετικές αλλαγές του Ν.4538/2018 συγκαταλέγονταν η χαρτογράφηση των παιδιών που διαμένουν σε δομές παιδικής προστασίας, η δημιουργία μιας λίστας υποψήφιων ανάδοχων γονέων, υποψήφιων θετών γονέων και παιδιών, η διαφάνεια που προβλεπόταν στις ιδιωτικές τεκνοθεσίες με τη θέσπιση αυστηρών κριτηρίων και η δημιουργία της ηλεκτρονικής πλατφόρμας για τα ταιριάσματα (ANYNET, 2019). Πέρα από τις παραπάνω θετικές αλλαγές που έφερε ο Ν.4538/2018, υπήρξαν ορισμένα κενά που δυσχεραίνουν τη διαδικασία. Η χρηματοδότηση από το κράτος ήταν ελλιπής και δεν καλύπτονταν οι ανάγκες για το γενικό προσωπικό αλλά και το προσωπικό όλων των ειδικοτήτων, με την κατάρτιση και την επιμόρφωση του προσωπικού να είναι περιορισμένη και να επαφίεται στην επιλογή του κάθε επαγγελματία. Μία ακόμη δυσκολία αποτέλεσε η απουσία ενός ενιαίου πλαισίου λειτουργίας για τις ιδιωτικές και δημόσιες δομές, η απουσία εργαλείων και η απουσία ενός ενιαίου μοντέλου παρέμβασης το οποίο να είναι παιδοκεντρικό. Όλα τα παραπάνω ήταν οι βασικοί λόγοι που διαχρονικά υπάρχουν στην Ελλάδα σοβαρά προβλήματα στην παιδική προστασία

Προτάσεις

Προκειμένου να βελτιωθεί η παιδική προστασία, μείζονος σημασίας θα ήταν η πρόληψη σχετικά με την εκπαίδευση στο γονεϊκό ρόλο. Θα ήταν ωφέλιμο δια μέσω νομικού πλαισίου να συσταθούν, είτε για όσους ασκούν το γονεϊκό ρόλο, είτε για όσους επρόκειτο να το κάνουν μελλοντικά, επιμορφωτικά προγράμματα τα οποία θα δώσουν πολύτιμες κατευθυντήριες γραμμές ως προς την ανατροφή, την ανάπτυξη, την εξέλιξη, την προσέγγιση - συμπεριφορά κ.λπ., προς τα παιδιά. Με αυτόν τον τρόπο θα προέκυπταν σημαντικές αλλαγές κι οφέλη τόσο για τα ίδια όσο και για τους γονείς αυτών. Επίσης, ιδιαίτερα σημαντικό θα ήταν να ενισχυθεί ο γονεϊκός ρόλος υλοποιώντας αλλαγές στο ημερήσιο ή εβδομαδιαίο ωράριο εργασίας των γονέων, καθώς οι μειωμένες ώρες στο εργασιακό πλαίσιο θα τους βοηθούσε να έχουν περισσότερο χρόνο με τα παιδιά τους έχοντας ενισχύοντας έτσι τη σχέση τους και την ασφάλεια που θα νοιώθουν τα παιδιά. Επιπλέον, κρίνεται απαραίτητο να αυξηθεί η κρατική χρηματοδότηση ώστε να στελεχωθούν όλες οι υπηρεσίες παιδικής προστασίας με κατάλληλο, μόνιμο και εξειδικευμένο προσωπικό. Ταυτόχρονα, μέσα από την πρόσληψη προσωπικού θα μπορούσε να καταστεί δυνατή η ταχύτερη περάτωση των περιστατικών.

Επιπροσθέτως, πολύ σημαντικό θα ήταν να δημιουργηθεί σε εθνικό επίπεδο μια υπηρεσία που θα αφορά αποκλειστικά στη συμβουλευτική των βιολογικών γονέων των παιδιών που έχει γίνει η απομάκρυνση τους από το οικογενειακό περιβάλλον κατόπιν εισαγγελικής εντολής. Μέσα από τη δημιουργία αυτής της υπηρεσίας θα μπορούσαν οι γονείς να δουλέψουν πάνω στις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν και που τους δυσκολεύουν στην άσκηση του γονεϊκού τους ρόλου.

Επίσης, θα ήταν σημαντικό αν δημιουργούνταν μια ηλεκτρονική πλατφόρμα όπου εξειδικευμένοι επαγγελματίες θα προχωρούν στην δημιουργία ηλεκτρονικού φακέλου των παιδιών που έχει γίνει

καταγραφή περιστατικού κακοποίησης-παραμέλησης. Η ανωτέρω διαδικασία θα βοηθούσε ιδιαίτερα τους επαγγελματίες από άλλες υπηρεσίες, στην άμεση διασύνδεση τους με το περιστατικό, οι οποίοι θα καλούνταν να εμπλακούν δια μέσω του ηλεκτρονικού φακέλου, δίχως να χαθεί κάποιο σημαντικό στοιχείο που αφορά τις πληροφορίες του παιδιού. Τέλος, προκειμένου να ενισχυθεί η παιδική προστασία θα ήταν αναγκαίο να ενισχυθεί η εναλλακτική φροντίδα. Κάποια από τα είδη της εναλλακτικής φροντίδας αποτελούν η φιλοξενία των παιδιών σε δομές που προσομοιάζουν το περιβάλλον του σπιτιού και της οικογένειας και η προσωρινή φιλοξενία των παιδιών σε μονάδα φροντίδας ηλικιωμένων. Το τελευταίο μάλιστα έχει εφαρμοστεί πιλοτικά στον Καναδά και την Αμερική και τα αποτελέσματα ήταν θετικά τόσο στους ηλικιωμένους όσο τα παιδιά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Ακάλεστου, Λ., & Δαφέρμος, Μ. (2016). Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στη ψυχική και σωματική ανάπτυξη των παιδιών, των εφήβων και των νέων στην Ελλάδα: μία κριτική ανασκόπηση και μετα-ανάλυση των μελετών μεταξύ των ετών 2008 – 2015. *Ελεύθερα*, 8, 23-53. http://s.atcite.com/g_Kl_OpfU
- ANYNET (2019). Εγχειρίδιο εκπαίδευσης υποψήφιων ανάδοχων γονέων. (1^η έκδ.). Ελληνική Δημοκρατία: Υπουργείο Εργασίας, Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης- Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης. http://s.atcite.com/g7_wEAHNe
- Γαλάνης, Π. (2017). *Μεθοδολογία της έρευνας στις επιστήμες της υγείας*. Κριτική.
- Γεωργοπούλου, Μ. & Στάικου, Κ. (2015). *Κοινωνική Προστασία, Κοινωνική Πρόνοια, Πολιτικές και Προγράμματα*. Παπαζήση.
- Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (Ιούνιος 2016). *Η παιδική προστασία δεν είναι πολυτέλεια!* NCHR.gr, <http://s.atcite.com/uBDkNnf9D>
- Καλογιάννη, Α. (2020). Υιοθεσία κι αναδοχή σήμερα. Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας. <http://s.atcite.com/hl9yRyeRX>
- Κολαΐτης, Γ. Α. (2020). *Σύγχρονη Ψυχιατρική παιδιού και εφήβου: ψυχική υγεία και ψυχοπαθολογία*. Εκδόσεις Βήτα medical arts.
- Μαλλούχου, Α., Μουτσοπούλου, Χ., Γαλανού, Χ., & Γκότσης, Η. (2022). *Ανάδοχη φροντίδα παιδιών και υποστήριξη ανάδοχων γονέων. Σύγχρονες προκλήσεις*. Socialpolicy.gr. <http://s.atcite.com/IRGwea76F>
- N.4538/2018. Μέτρα για την προώθηση των Θεσμών της Αναδοχής και της Υιοθεσίας και άλλες διατάξεις.
- Ξανθοπούλου, Μ. (2019). *Κενά και ελλείψεις στην παιδική προστασία*. Kathimerini.gr. <http://s.atcite.com/GhGkg2oj5>
- Παιδικά Χωριά SOS (2019). *Η παιδική προστασία στην Ελλάδα πρέπει να αλλάξει*. SOS-Villages.gr. <http://s.atcite.com/Udblh8SxC>
- Τσαγκαράκης, Σ. (2017). *Κρίση και κράτος πρόνοιας στην Ελλάδα 2009-2015: μια κριτική ανάλυση* [Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Κρήτης].

<https://freader.ekt.gr/eadd/index.php?doc=44913&lang=el#p=3>

Φώσκολος, Γ. (26 Απριλίου 2019). «Μπλόκο» στις παράνομες υιοθεσίες βάζει νέος νόμος. *Έθνος*.
<http://s.atcite.com/G72jBICv8>

UNRIC (2021). Ο Π.Ο.Υ. προειδοποιεί για αύξηση οικογενειακής βίας όσο τα κρούσματα κορωνοϊού μειώνονται στην Ευρώπη. UNRIC.org. <http://s.atcite.com/ipjiBQFJj>

Ξενόγλωσση

Adoptionchange (2017). Barriers to adoption in Australia. *National Adoption Research*, 1, 1-40,
https://engonetac.blob.core.windows.net/assets/uploads/files/Barriers_research_2017_v2.pdf

Adoption Network (2022). *US adoption statistics*. adoptionnetwork.com. <http://s.atcite.com/GIUenB7Aa>

Almuneef, M. A., Alghamdi, L. A., & Saleheen, H. N. (2016, August). Family profile of victims of child abuse and neglect in the Kingdom of Saudi Arabia. *Saudi Medical Journal*, 37(8), 882-888,
<http://dx.doi.org/10.15537/smj.2016.8.14654>

American Academy of Pediatrics Council on Foster Care, Adoption, & Kinship Care (2020). *Let's Talk About Adoption*. Healthychildren.org, <https://www.healthychildren.org/English/family-life/family-dynamics/adoption-and-foster-care/Pages/Respectful-Ways-to-Talk-about-Adoption-A-List-of-Dos-Donts.aspx>

Beckett, C. (2010). *Child Protection-An Introduction*. SAGE Publications.
http://pustaka.unp.ac.id/file/abstrak_kki/EBOOKS/Child%20Protection%20An%20Introduction.pdf (Original work published 2003)

Brind, K. (2005). Contact in Adoption and Permanent Foster Care: Research Theory and Practice, Edited by Elsbeth Neil and David Howe, BAAF, London, 2004, pp. 256, ISBN I 90369 996 06, 14.95. *British Journal of Social Work*, 35(4), 553-554.
<http://dx.doi.org/10.1093/bjsw/bch289>

Chamberlain, C., Gee, G., Harfield, S., Campbell, S., Brennan, S., Clark, Y., Mensah, H., Arabena, K., Herrman, H., & Brown, S. (2019, March 13). Parenting after a history of childhood maltreatment: A scoping review and map of evidence in the perinatal period. *PLoS One*, 14, Article 3. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/30865679/>

Deambrosio, M., Gutiérrez de Vázquez, M., Arán-Filippetti, V., & Román, F. (2018). Efectos del Maltrato en la Neurocognición. Un Estudio en Niños Maltratados Institucionalizados y no Institucionalizados. *Revista latinoamericana*, 16(1), 239-253. <http://s.atcite.com/rqXzxxzC>

European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) (2015). Mapping child protection systems in the EU. European Union.

Fegert, J. M., Vitiello, B., Plener, P. L., & Clemens, V. (2020). Challenges and burden of the Coronavirus 2019 (COVID-19) pandemic for child and adolescent mental health: a narrative review to highlight clinical and research needs in the acute phase and the long return to normality. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 14(1), Article 20, <http://dx.doi.org/10.1186/s13034-020-00329-3>

Fotiadi, J. (2020, August 14). *Foster care for unaccompanied minors*. metadrasi.org., 2023, <http://s.atcite.com/HrPbZBQCu>

Goodman, D. D., Anderson, A., & Cheung, C. (2008). The future of foster care: Current models, evidence-based practice, future needs. Children's Aid Society of Toronto – Child Welfare Institute.

Government of United Kingdom (2014). *Adoption: national minimum standards*. Gov.UK. <http://s.atcite.com/PCKJv5YjS>

Hague Conference on Private International Law (1993). *Convention on protection of children and co-operation in respect of intercountry adoption*. Hague. HCCH.net., 2023, <http://s.atcite.com/xwe3FPD59>

IFSW (2014, July). *Global definition of social work*. IFSW.org., <http://s.atcite.com/VPqHe7XOO>

Lawson, M., Piel, M. H., & Simon, M. (2020). Child Maltreatment during the COVID-19 Pandemic: Consequences of Parental Job Loss on Psychological and Physical Abuse Towards Children. *Child Abuse & Neglect*, 110, 104709. <http://dx.doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104709>

Library of Congress (2020). *Laws Related to Adoption*. Library of Congress.

Madden, E. E., & McRoy, R. G. (2016). Special Issue Introduction: Finding, Supporting, and Maintaining Adoptive Families for Children in Foster Care. *Adoption Quarterly*, 20(1), 1-4. <http://dx.doi.org/10.1080/10926755.2017.1273618>

Nanou, K. (2011). *The Social Acceptance of Illegal Practices in the Greek Domestic Adoption Bath*: University of Bath.

Oak, M. (2018). *The Good and Not-so-good Effects of Adoption on Kids and Adults*. <http://s.atcite.com/iQGsxMt4T>

Parkinson, S., Bromfield, L., Mcdougall, S., & Saveron, M. (2017). Child neglect: key concepts and risk

factors a report to the nsw department of family and community services office of the senior practitioner. *Australian centre of child protection*, 1-47. <http://s.atcite.com/duX8O5D3V>

Price, J. M., Chamberlain, P., Landsverk, J., Reid, J. B., Leve, L. D., & Laurent, H. (2008). Effects of a Foster Parent Training Intervention on Placement Changes of Children in Foster Care. *Child Maltreatment*, 13(1), 64-75. <http://dx.doi.org/10.1177/1077559507310612>

Quality4Children (2007). *Quality4Children Standards for Out-of-Home Child Care in Europe*. http://s.atcite.com/bW_fcTrBk

Ray Doubledee, R. (2015). The Effects of Adoption on Foster Children's Well-Being: A Systematic Review. *Research Gate*, 1(1), 1-35. <http://s.atcite.com/2YyKdPfkT>

Rosenhaus, N. (2020). *The Benefits of Adoption for Adopted Children [Infographic]*. Adoptionswithlove.org. <http://s.atcite.com/OIA0JkW4H>

Sos Villages-Greece (2021). The consequences of the pandemic and the lockdown on children and adolescents are serious.

Storz, M. (2020). Child abuse: a hidden crisis during covid-19 quarantine. *Journal of Paediatrics and Child Health*, 56(6), 990-991. <http://dx.doi.org/10.1111/jpc.14919>

Szilagyi, M. (2015). *Foster parenting*. Healthchildren.org., 2023. <http://s.atcite.com/7sGXndXt6>

Tsakopoulos, T. (2020). *Adoption's positive impacts on the adoptee*. <http://s.atcite.com/FDY84Ap3v>

UNICEF (2018). *Social protection*. Unicef.org. <http://s.atcite.com/vNLfzMRNQ>

The interconnection and cooperation of organizations dealing with the institutions of foster care and adoption in the Region of Crete.

Kleio Koutra¹, Poupaki Aikaterini², Samara Rafaela³, Kypraiou Dionyssia⁴

¹ Associate Professor, Social Work in Public Health Laboratory of Applied Social Research & Social Work

^{2,3,4} BSc degree in social work

ABSTRACT

The economic crisis and the Covid-19 pandemic brought to the surface a perennial problem, that of child neglect and abuse. In recent years, although efforts have been made to modernize child protection in many countries of the Western world with significant legal improvements for more efficient protection of children, Greece still has many steps to achieve a satisfactory level of protection. The present study was carried out after the change of the legislative framework in Greece in the field of child protection and its purpose is to investigate the interconnection of the agencies dealing with issues of foster care - adoption in the Region of Crete. The main results of the study highlight the modernizing changes brought about by the law in the field of child protection on the issues of candidate education, the creation of an electronic platform and consequently the reduction of process time, the establishment for the first time of professional foster care as well as the mandatory mapping of children in accommodation structures. On the other hand, there were also several weaknesses, related to lack of key specialties and personnel in the structures, under-funding, lack of a single operating framework as well as lack of extensive training on process issues for professionals working in the field. In conclusion, the need for the intervention of social services is more than imperative, with the aim of limiting the effects of crisis situations and seeking to ensure the protection of children who are at risk.

Key-words: child protection, cooperation, agencies, fostering, adoption.

Correspondence: Kleio Koutra, kkoutra@hmu.gr

Νέοι που βρίσκονται εκτός Εκπαίδευσης, Απασχόλησης και Κατάρτισης (NEETs): Όψεις και διαστάσεις μιας σύγχρονης μορφής ευπαθούς κοινωνικής ομάδας.

Λαμπρινή Παππά ¹, Θανάσης Καραλής ²

¹ Κοινωνική Λειτουργός, Υποψήφια Διδάκτωρ ΤΕΕΑΠΗ Πανεπιστημίου Πατρών

² Καθηγητής Διά Βίου Μάθησης και Εκπαίδευσης Ενηλίκων, Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης και της Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία (ΤΕΕΑΠΗ)

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο όρος NEETs (youth Not in Education, Employment or Training) αναφέρεται στις νέες και τους νέους, ηλικίας 15 έως 29 ετών, που βρίσκονται εκτός εκπαίδευσης, απασχόλησης και κατάρτισης. Ως φαινόμενο εντοπίζεται παγκοσμίως, με τα ποσοστά στη χώρα μας να καταγράφονται διαχρονικά ως τα υψηλότερα σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα αίτια, εξαιτίας των οποίων κάποιος νέος μπορεί να υπαχθεί σε αυτή την κατηγορία, είναι πολυπαραγοντικά. Σε αυτό το άρθρο παρουσιάζεται η εξέλιξη καθιέρωσης του όρου NEETs και αναπτύσσονται οι διαστάσεις αυτού του σύγχρονου κοινωνικού φαινομένου. Ακολουθώντας, εξετάζονται οι προκλήσεις των νεανικών μεταβατικών περιόδων καθώς και οι παράγοντες κινδύνου για τους νέους να καταστούν NEETs, ενώ μελετούνται ορισμένες από τις επιπτώσεις τόσο από τη μακροχρόνια οικονομική ύφεση όσο και από την εκδήλωση της πανδημίας του COVID-19. Τέλος, παρουσιάζονται οι προεκτάσεις αυτού του φαινομένου στη χώρα μας και οι αντίστοιχες ευρωπαϊκές πολιτικές για την αντιμετώπισή του.

Λέξεις-κλειδιά: NEETs, ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, νεανικές μεταβάσεις, παράγοντες κινδύνου, πολιτικές

Στοιχεία Επικοινωνίας: Λαμπρινή Παππά, lpappa@upatras.gr

Εισαγωγή

Η μελέτη του φαινομένου των NEETs ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του 1980 από το Ηνωμένο Βασίλειο, ως αποτέλεσμα της αναγκαιότητας ύπαρξης ενός δείκτη που να καταγράφει τον πληθυσμό των νέων ατόμων που δεν εργάζονται, δεν φοιτούν στο τυπικό εκπαιδευτικό σύστημα και ούτε είναι ενταγμένοι στην επαγγελματική κατάρτιση (Eurofound, 2012). Αρχικά, οι Istance, Rees, και Williamson (1994, όπ. αναφ. στο Furlong, 2006, σ. 554) αναφέρθηκαν στον όρο “Status A”, προκειμένου να επαναπροσδιοριστεί η έννοια της ανεργίας, όπως διαμορφώθηκε έπειτα από την εφαρμογή σχετικών νομοθετικών αλλαγών (Reiter & Schlimbach, 2015). Αργότερα, αυτός ο όρος αντικαταστάθηκε από τον όρο “Status Zer0” και είχε πρακτική χρησιμότητα. Προέκυψε από τα αρχεία των υπηρεσιών σταδιοδρομίας και αφορούσε τους νέους ηλικίας 16-18 ετών που δεν ήταν ενταγμένοι σε κανενός είδους πλαίσιο εργασίας, εκπαίδευσης ή κατάρτισης (Eurofound, 2012). Αντίστοιχα, ο όρος “Status 1” αναφερόταν στους νέους ηλικίας άνω των 16 ετών που ήταν ενταγμένοι στο εκπαιδευτικό σύστημα, ο όρος “Status 2” περιελάμβανε όσους συμμετείχαν σε προγράμματα κατάρτισης, ενώ ο όρος “Status 3” αφορούσε όσους εργάζονταν (ό.π., σσ. 19-20).

Ο όρος NEETs (young people Not in Education, Employment or Training) εισήχθη λίγα χρόνια αργότερα και συγκεκριμένα στα τέλη της δεκαετίας του 1990. Ήταν συνέπεια των κανονιστικών διατάξεων του 1988 στο Ηνωμένο Βασίλειο σχετικά με το δικαίωμα στο επίδομα ανεργίας που απέκλειε τα άτομα ηλικίας κάτω των 18 ετών από τους στατιστικούς δείκτες της ανεργίας (Maguire, 2015) και ταυτόχρονα περιόριζε τα δικαιώματα σε παροχές ανεργίας για τους νέους ηλικίας κάτω των 25 ετών (Furlong, 2006). Ουσιαστικά, ως όρος αντιπροσώπευε τους νέους ηλικίας 16 και 17 ετών που δεν προσμετρούνταν στους δείκτες ανεργίας (Furlong, 2006, όπ. αναφ. στο Maguire, 2015, σ. 124). Στην πραγματικότητα εισήχθη τόσο για πολιτικούς λόγους –γιατί υπήρξαν αρνητικές κυβερνητικές αντιδράσεις και για να αποπροσανατολιστεί το ενδιαφέρον από τη συγκεκριμένη πολιτική συζήτηση– όσο και για να προσδιοριστούν τα χαρακτηριστικά μιας ετερογενούς ομάδας αποφεύγοντας αρνητικές συνδηλώσεις σχετικά με την κατάσταση “Zer0” (Furlong, 2006).

Εντέλει, καθιερώθηκε ευρύτερα ως όρος έπειτα από τη δημοσίευση της έκθεσης “Bridging the Gap” το 1999 (Furlong, 2006). Βέβαια, σε αυτή την έκθεση, όπου παρουσιάζονται τα ευρήματα από τη μελέτη του Armstrong και των συνεργατών του (1997, ό.π.) “Status 0: A Socio-Economic Study of Young People on the Margin”, δεν αναφέρεται ο όρος “Status 0” (βλ. Biggart, ό.π.) αλλά ούτε και το ακρωνύμιο NEETs. Συγκεκριμένα, ο πληθυσμός της έρευνας που ήταν νέοι ηλικίας 16-18 ετών αναφέρονταν ως «μη συμμετέχοντες» [non-participants] και κατανέμονταν σε επιμέρους κατηγορίες περιλαμβάνοντας ανέργους, οικονομικά «ανενεργούς» [inactive], γονείς και φροντιστές, πάσχοντες και άτομα με αναπηρίες, καθώς και νέους που διατηρούσαν μεν την ιδιότητα του μαθητή όμως επί της ουσίας δεν φοιτούσαν (Social Exclusion Unit, 1999).

Η χρήση του όρου NEETs

Ο προσδιορισμός των ηλικιακών βαθμίδων που αφορούν τους NEETs ποικίλλει διεθνώς. «Οι διαφοροποιήσεις αυτές προκύπτουν τόσο από πολιτισμικούς παράγοντες, που αντιλαμβάνονται διαφορετικά την έννοια της νεότητας, όσο και από το ηλικιακό όριο της υποχρεωτικής εκπαίδευσης» (Hofer et al., 2011, όπ. αναφ. στο Κοτρόγιαννος & Τζαγκαράκης, 2016, σ. 86). Για παράδειγμα, το Υπουργείο Υγείας, Εργασίας και Πρόνοιας της Ιαπωνίας εντάσσει στους NEETs τους νέους που ηλικιακά βρίσκονται μεταξύ 15-34 ετών (Kiura, Bosch, Nguyen, Yasui, & Maeno, 2013).

Στις βιομηχανικές κοινωνίες οι ηλικίες από 18 έως 25 ετών λογίζονται ως ξεχωριστή χρονική

περίοδος μεταξύ της εφηβείας και της ενηλικίωσης (Heinz, 2009). Στις βάσεις δεδομένων του ΟΟΣΑ ως NEETs αναφέρονται οι νέοι ηλικίας 15-29 ετών, ενώ από το 2008 ξεκίνησε να αναφέρεται ως ξεχωριστή περίπτωση –και ως δείκτης– στις σχετικές ετήσιες εκθέσεις [“Education at a Glance”]. Τα πρώτα τρία χρόνια γινόταν αναφορά κυρίως στους νέους ηλικίας 15-19 ετών, στη συνέχεια και μέχρι το 2020 οι δείκτες περιελάμβαναν τους νέους ηλικίας 15-24 ετών, ενώ από το 2021 κι έπειτα ο όρος NEETs αναφέρεται στους νέους ηλικίας 15-29 ετών¹.

Πλέον, ο όρος NEETs έχει ευρέως υιοθετηθεί ωστόσο εξακολουθεί να επικρίνεται ως ανακριβής (Hutchinson, Beck, & Hooley, 2015). Ένας βασικός λόγος είναι γιατί οι NEETs δεν συνιστούν ομοιογενή ομάδα (Spielhofer et al. 2009· Bynner & Parsons, 2002· Furlong, 2006· 2007, Simmons & Thompson, 2011· Yates & Payne, 2006· Finlay et al., 2010, όπ. αναφ. στο Tamesberger & Bacher, 2014, σ. 1241). Η ετερογένεια που τους διέπει συνίσταται στο υπόβαθρό τους, στα «επίπεδα ευπάθειας», στις εμπειρίες, στις ανάγκες, αλλά και στα χαρακτηριστικά τους (Nardi, Lucarelli, Talamonti, Arimatea, Valentina, & Moltedo-Perfetti, 2015). Στη χώρα μας, παρότι εξακολουθεί για πολλούς να μην είναι ευρέως γνωστό ως φαινόμενο, ο πληθυσμός των NEETs εξαπλώνεται ραγδαία (Παπαδάκης, 2016). Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Ελλάδα διατηρεί σταθερά τις αρνητικές πρώτες θέσεις καταγράφοντας το υψηλότερο ποσοστό νεανικής ανεργίας και την ίδια στιγμή κατέχει τη δεύτερη υψηλότερη θέση –και μία από τις υψηλότερες θέσεις σε διεθνές επίπεδο– ως προς τα ποσοστά των NEETs.

Το γεγονός ότι δεν υπάρχει ένας κοινά αποδεκτός ορισμός για αυτό το φαινόμενο έχει ως αποτέλεσμα να προκύπτουν διαφορετικά δεδομένα που με τη σειρά τους μπορεί να οδηγήσουν σε ασυμβίβαστα συμπεράσματα (Lee & Wright, 2011, όπ. αναφ. στο William Stoten, 2014, σ. 468). Όσοι πρόσκεινται θετικά στη χρήση του όρου NEETs είναι γιατί τον θεωρούν ολοκληρωμένο, διατείνοντας ως επιχείρημα ότι αντιπροσωπεύει τις δύσκολες συνθήκες που βιώνουν τα ίδια τα άτομα ως προς την ένταξή τους στην εργασία, την εκπαίδευση και την κατάρτιση (Schoon, 2014). Σύμφωνα με τον Furlong (2006), στα πλεονεκτήματα της υιοθέτησης του όρου NEETs μπορεί να θεωρηθεί και το γεγονός ότι στην κατηγορία αυτή εντάσσονται πλέον πληθυσμιακές ομάδες που αποκαλούνταν «ανεργοί», όπως οι νέες μητέρες και τα άτομα με αναπηρία. Ο Serracant (2014, σ. 402) συντείνει σε αυτή την άποψη αναφέροντας ότι η χρήση του όρου NEETs «έχει καταστεί ένα πολύ σημαντικό εργαλείο για την ανάλυση των μεταβάσεων από το σχολείο στην εργασία, αφού επισημαίνει διεργασίες που μέχρι πρότινος λάμβαναν πολύ λιγότερη προσοχή και που μπορεί τελικά να οδηγήσουν σε κοινωνικό αποκλεισμό».

Την ίδια στιγμή, ο όρος NEETs έχει επικριθεί επειδή θεωρείται ότι επικεντρώνεται στις ελλείψεις των νέων και ταυτόχρονα απλουστεύει την ετερογένεια που διέπει τις δύσκολες μεταβατικές περιόδους που βιώνουν (Reiter & Schlimbach, 2015). Οι Yates και Payne (2006) συνηγορούν σε αυτόν τον ισχυρισμό προσθέτοντας πως ο όρος NEETs χρησιμοποιείται προκειμένου να προσδιορίσει τα άτομα με βάση «τι δεν είναι». Ακόμα, υποστηρίζεται ότι υπάρχει κίνδυνος να στιγματιστούν οι νέοι δημιουργώντας λάθος εντυπώσεις σχετικά με τη στάση που τηρούν και το βαθμό εμπλοκής τους (MacDonald & March, 2005· Shildrick et al., 2012, όπ. αναφ. στο Maguire, 2015, σ. 127), αφού οι μεν άνεργοι παραμένουν σε ετοιμότητα προκειμένου να εργαστούν, ενώ οι NEETs μπορεί να θεωρηθούν απρόθυμοι ή παθητικοί δέκτες της κατάστασης στην οποία βρίσκονται (Maguire, 2015).

Έτσι, η αναγκαιότητα για να περιγραφεί και να ερμηνευτεί αυτό το φαινόμενο οδήγησε στην υιοθέτηση και στη χρήση και άλλων ορισμών τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε διεθνές επίπεδο (Δρακάκη, Παπαδάκης, Κυρίδης, & Παπαργύρης, 2013). Το 2013 η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας έθεσε το ζήτημα μιας «γενιάς σε κίνδυνο» (Hutchinson, Beck, & Hooley, 2015), ενώ στην Αγγλία έγινε λόγος για μία

¹ Πηγή: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης [ΟΟΣΑ]. Βλ. OECD iLibrary: <https://doi.org/10.1787/19991487>

«σημαδεμένη γενιά» (House of Lords, 2014, όπ. αναφ. στο Hutchinson, Beck, & Hooley, 2015). Μεταξύ άλλων, έχει γίνει λόγος για σύγχρονους «κοινωνικούς παρίες» (Φωτόπουλος, 2013) και για μια νέα μορφή κοινωνικής ευπάθειας ή ευπαθή κοινωνική ομάδα «νέου τύπου» (Παπαδάκης, 2013· Κυρίδης, 2013), ενώ η Ευρωπαϊκή Επιτροπή χαρακτηρίζει τους νέους που ανήκουν ηλικιακά στην κατηγορία των NEETs ως «χαμένη γενιά» (Δρακάκη κ.ά., 2013).

Πέρα από την όποια κριτική έχει ασκηθεί, από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (European Commission, 2010, σ. 37) αναφέρεται ότι η χρήση του όρου NEETs ως δείκτης μέτρησης αποσκοπεί «στην καθιέρωση της συστηματικής παρακολούθησης της κατάστασής τους (...) βάσει συγκρίσιμων δεδομένων σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, λειτουργώντας υποστηρικτικά στην ανάπτυξη πολιτικών και στην αμοιβαία κατανόηση πάνω σε αυτό το πεδίο». Ως εκ τούτου, το 2010 η Επιτροπή Απασχόλησης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και η Γενική Διεύθυνση Απασχόλησης, Κοινωνικών Υποθέσεων και Κοινωνικής Ένταξης συμφώνησαν στον καθορισμό του όρου NEETs (Eurofound, 2012) ως αντιπροσωπευτικό των ατόμων της ηλικιακής ομάδας 15-24 ετών που δεν εργάζονται (είτε είναι άνεργοι είτε είναι ανενεργοί, σύμφωνα με τον ορισμό της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας) και που την ίδια στιγμή δεν είναι ενταγμένοι σε κάποιο σύστημα εκπαίδευσης ή κατάρτισης (European Commission, 2011). Έπειτα από τον αντίκτυπο της πανδημίας του COVID-19 (για τον οποίο θα γίνει αναφορά στη συνέχεια του άρθρου), από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή αποφασίστηκε η επέκταση του προγράμματος “Εγγύηση για τη Νεολαία” [Youth Guarantee]² προκειμένου να καλύπτονται ηλικιακά και οι νέοι έως 29 ετών³. Πλέον, στις περισσότερες βάσεις δεδομένων και στις σχετικές εκθέσεις για τους NEETs από επίσημους φορείς και διεθνείς οργανισμούς, περιλαμβάνονται μετρήσεις και στοιχεία για τις νέες και τους νέους ηλικίας 15 έως 29 ετών.

Διαστάσεις του φαινομένου

Οι έννοιες των άνεργων νέων και των NEETs μπορεί να συγκλίνουν όμως δεν ταυτίζονται. Σύμφωνα με τη Διεθνή Οργάνωση Εργασίας (1982), η ανεργία συνίσταται στην κατάσταση κατά την οποία τα άτομα, κατά την περίοδο αναφοράς και από μία συγκεκριμένη ηλικία και πάνω, δεν εργάζονται είτε με μισθωτή εργασία είτε ως αυτοαπασχολούμενοι, είναι διαθέσιμοι να εργαστούν και αναζητούν εργασία. Πιο συγκεκριμένα, ο δείκτης ανεργίας καταγράφει τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό που αδυνατεί να βρει εργασία την ίδια στιγμή που έχει προβεί σε αναζήτηση τον τελευταίο μήνα και που είναι σε θέση να ξεκινήσει να εργάζεται μέσα στις επόμενες δύο εβδομάδες (Franco, 1999· Eurofound, 2012).

Σε ό,τι αφορά τη νεανική ανεργία, αυτή προσδιορίζεται με βάση τους ανέργους ηλικίας 15-24 ετών που είναι άνεργοι σε σχέση με το εργατικό δυναμικό της ίδιας ηλικιακής κατηγορίας (Maguire, 2015). Όμως, σε αυτόν τον δείκτη δεν λαμβάνονται υπόψη άλλες παράμετροι όπως, για παράδειγμα, η μη εγγραφή στα μητρώα ανεργίας ή μη αναζήτηση εργασίας τη δεδομένη χρονική στιγμή (ό.π., σ. 123). Έτσι, η νεανική ανεργία και η κατάσταση NEET διαφοροποιούνται ως έννοιες καθώς αξιοποιούνται διαφορετικά κριτήρια κατά την καταγραφή και τη μέτρηση των ποσοστών τους.

Αρχικά, σύμφωνα με τον Furlong (2006), στους NEETs εντάσσονταν τόσο οι μακροχρόνια όσο και οι παροδικά άνεργοι, όσοι φρόντιζαν εξαρτώμενα μέλη, άρρωστοι που ανάρρωναν και άτομα με

² Πρόκειται για το ενισχυμένο πρόγραμμα που ουσιαστικά συνιστά δέσμευση μεταξύ όλων των κρατών μελών, προκειμένου στους νέους κάτω των 30 ετών να προσφέρονται ποιοτικές ευκαιρίες για απασχόληση, συνεχή εκπαίδευση, μαθητεία και πρακτική άσκηση μέσα σε διάστημα τεσσάρων μηνών απ' όταν καταστούν άνεργοι ή αποχωρήσουν από την εκπαίδευση. Βλ. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1079&langId=en>

³ Πηγή: Ευρωπαϊκό Ίδρυμα για τη Βελτίωση των Συνθηκών Διαβίωσης και Εργασίας [Eurofound]. Βλ. <https://www.eurofound.europa.eu/topic/neets>

αναπηρία, νέοι που κατέβαλλαν προσπάθεια να καλλιεργήσουν κάποια καλλιτεχνική δεξιότητα, αλλά ακόμα και άτομα που «έκαναν ένα διάλειμμα» από την εκπαίδευση ή την εργασία. Υπό αυτή την έννοια συμπεριλαμβάνονταν άτομα που είχαν μηδαμινό έλεγχο της κατάστασης στην οποία διαβιούσαν, μα ταυτόχρονα και άτομα που έκαναν συνειδητές επιλογές (ό.π., σσ. 554, 557). Οι Yates και Payne (2006) προσδιόρισαν τρεις επιμέρους κατηγορίες NEETs και συγκεκριμένα τα άτομα που βρίσκονταν σε μία προσωρινή μεταβατική «NEET περίοδο», τους νέους γονείς που συνειδητά απείχαν προκειμένου να φροντίσουν τα παιδιά τους, καθώς και τα άτομα που βίωναν σύνθετες ή ακόμα και «επικίνδυνες» καταστάσεις (εξαρτώμενα μέλη, άστεγοι, άτομα που εκδήλωναν παραβατική συμπεριφορά, που «αντιδρούσαν» στο εκπαιδευτικό σύστημα, με συμπεριφορικές δυσκολίες κ.ά.).

Το Ευρωπαϊκό Ίδρυμα για τη Βελτίωση των Συνθηκών Διαβίωσης και Εργασίας (Eurofound, 2012, σσ. 24-25) κατέταξε το 2012 τους NEETs σε πέντε κατηγορίες στις οποίες περιλαμβάνονταν: α) οι *συμβατικά άνεργοι* [conventionally unemployed], που συνιστούσαν τη μεγαλύτερη υποκατηγορία και περιελάμβαναν τους βραχυχρόνια και τους μακροχρόνια ανέργους, β) οι *μη διαθέσιμοι* [unavailable], που αφορούσαν τους νέους με οικογενειακές υποχρεώσεις, τους φροντιστές άλλων ατόμων, τους ασθενείς και τα άτομα με αναπηρία, γ) οι *αποκομμένοι* [disengaged], όπου μεταξύ άλλων εντάσσονταν όσοι δεν αναζητούσαν εκπαίδευση ή εργασία γιατί δεν ήταν υποχρεωμένοι να το πράξουν εξαιτίας άλλων υποχρεώσεων ή αδυναμιών, καθώς και όσοι διήγαν αντικοινωνικό ή επικίνδυνο τρόπο ζωής, δ) οι *αναζητούντες ευκαιρίες* [opportunity-seekers], όπου ανήκαν οι νέοι που αναζητούσαν ενεργά απασχόληση ή κατάρτιση αλλά προσδοκούσαν εκείνες τις ευκαιρίες που θα ανταποκρίνονταν στις δεξιότητες και στα χαρακτηριστικά τους, ε) και οι *εθελοντές* [voluntary] NEETs, που αντιστοιχούσαν σε όσους ταξίδευαν ή εμπλέκονταν σε άλλες δραστηριότητες, όπως είναι η τέχνη και η αυτοκατευθυνόμενη μάθηση. Στις παραπάνω κατηγορίες εντάσσονταν ευπαθείς ομάδες πληθυσμού νέων ατόμων αλλά και μη ευπαθείς νέοι που βρίσκονταν σε μειονεκτική θέση, αλλά και νέοι που είχαν τη δυνατότητα να επιλέξουν την οικειοθελή αποχή τους από την εργασία και την εκπαίδευση (ό.π., σ. 24).

Λίγα χρόνια αργότερα, το Eurofound (2016, σσ. 31-33, 50-53) αναθεωρώντας την κατηγοριοποίηση του 2012 κατέταξε τους NEETs σε επτά κατηγορίες όπου περιλαμβάνονται: α) οι *επανεισερχόμενοι* [re-entrants], δηλαδή όσοι σύντομα θα επανενταχθούν στην απασχόληση, την εκπαίδευση ή την κατάρτιση, β) οι *βραχυχρόνια άνεργοι*, γ) οι *μακροχρόνια άνεργοι*, δ) οι *μη-διαθέσιμοι λόγω ασθένειας ή αναπηρίας*, ε) οι *μη-διαθέσιμοι λόγω οικογενειακών ευθυνών και υποχρεώσεων* (π.χ. φροντίζουν παιδιά ή άτομα με αναπηρία), στ) οι *αποθαρρυσμένοι εργαζόμενοι* [discouraged workers] που έπαψαν να αναζητούν εργασία γιατί θεωρούν πως δεν υπάρχουν γι' αυτούς επαγγελματικές ευκαιρίες, η) και οι *άλλοι ανενεργοί* [other inactive] οι οποίοι δεν εμπίπτουν σε καμία από τις παραπάνω κατηγορίες και για τους οποίους δεν έχουν προσδιοριστεί τα αίτια που εντάσσονται στην κατηγορία των NEETs.

Οι NEETs συνιστούν ετερογενή πληθυσμιακή ομάδα όχι μόνο μεταξύ διαφορετικών χωρών αλλά και μέσα στην ίδια χώρα (Balan, 2015). Ανεξαρτήτως γεωγραφικής τοποθεσίας, ορισμένα χαρακτηριστικά τους είναι περισσότερο διαδεδομένα όπως, για παράδειγμα, οι χαμηλές σχολικές επιδόσεις, η δυσαρέσκεια για το εκπαιδευτικό σύστημα και η μειονεκτική κοινωνικοοικονομική κατάσταση (Simmons, Thompson, & Russell, 2014, όπ. αναφ. στο Maguire, 2015, σ. 127). Το βασικό κοινό χαρακτηριστικό τους γνώρισμα είναι ότι «δεν συσσωρεύουν ανθρώπινο κεφάλαιο μέσα από τους επίσημους διαύλους» (Eurofound, 2012, σ. 25) ή ότι «απέχουν από κάθε μείζονα θεσμική μέριμνα του Κοινωνικού Κράτους» (Παπαδάκης & Κυρίδης, 2014, σ. 91). Στην πάροδο των ετών, όσο αυξάνονταν οι επισφαλείς συνθήκες μετάβασης των νέων στην απασχόληση, τόσο αμφισβητούνταν τα κίνητρά τους για εργασία (Inui, 2009). Μεταξύ άλλων, «κατηγορήθηκαν» ως φυγόπονοι ή απρόθυμοι να εργαστούν και πως επαφίονταν σε κρατικές παροχές ή στη γονική μέριμνα (ό.π., σ. 179). Σε κάποιες περιπτώσεις αναφέρθηκε ότι οι νέοι δεν μπόρεσαν να προσαρμοστούν στον μετασχηματισμό των νεανικών

μεταβατικών περιόδων, ενώ υπήρξαν και φορές που αναγνωρίστηκε ότι περισσότερο πλήττονταν οι ούτως ή άλλως μειονεκτούντες νέοι εφόσον μπορούσαν να απασχοληθούν κυρίως σε ασταθείς δουλειές (ό.π.).

Η υπαγωγή ενός νέου στην κατηγορία των NEETs επιδρά αρνητικά σε όλα τα επίπεδα ατομικής, κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης, δεδομένου ότι επηρεάζεται η κοινωνική ένταξη, η ευημερία, η σωματική και η ψυχική υγεία των νέων (Bartley, Ferrie, & Montgomery, 2006· Dorling, 2009· WHO, 2011· Bamba, 2010· Jin, Shah, & Svoboda, 1995· Benjet, Hernández-Montoya, Borges, Mendez, Medina-Mora, & Aguilar-Gaxiola, 2012, όπ. αναφ. στο Mawn, Oliver, Akhter, Bamba, Torgerson, Bridle, & Stain, 2017, σ. 2). Έχει καταγραφεί ροπή προς επικίνδυνες και παραβατικές συμπεριφορές (Fergusson, Horwood, & Woodward, 2001, όπ. αναφ. στο Alegre, Casado, Sanz, & Todeschini, 2015, σ. 165), αλλά και ψυχοκοινωνική ευαλωτότητα που μπορεί να εκδηλωθεί με άγχος, κατάθλιψη, ανασφάλεια και χαμηλή αυτοεκτίμηση (Creed & Reynolds, 2001, όπ. αναφ. στο Alegre κ.ά., 2015, σ. 165). Την ίδια στιγμή, η χαμηλή αυτοεκτίμηση αυξάνει τις πιθανότητες να καταστεί κάποιος έστω και μία φορά NEET (Mendolia & Walker, 2014), με αποτέλεσμα να ελλοχεύει η πιθανότητα εγκλωβισμού σε έναν φαύλο κύκλο όπου η μία κατάσταση να οδηγεί στην άλλη.

Από μελέτη κοόρτης που διενεργήθηκε στην Αυστραλία (με δείγμα σχεδόν 700 νέους ηλικίας μεταξύ 15-25 ετών) προκύπτει πως ένας στους πέντε νέους, που απευθύνονται σε υπηρεσίες ψυχικής υγείας, ενδέχεται να ανήκουν στην κατηγορία των NEETs (O’Dea, Glozier, Purcell, et al., 2014). Σε αντίστοιχης μεθοδολογίας έρευνα, που διενεργήθηκε στο Ηνωμένο Βασίλειο (με δείγμα περισσότερους από 2.200 διδύμους που γεννήθηκαν κατά τα έτη 1994 και 1995), προέκυψε ότι οι νέοι που εντάσσονταν στην κατηγορία των NEETs είχαν κατακτήσει λιγότερες οριζόντιες δεξιότητες [soft skills], όπως είναι η επίλυση προβλημάτων και η διαχείριση του χρόνου, κι επιπλέον αισθάνονταν λιγότερο αισιόδοξοι σχετικά με τις μελλοντικές τους προοπτικές (Goldman-Mellor, Caspi, Arseneault, Ajala, Ambler, Danese, Fisher, Hucker, Odgers, Williams, Wong, & Moffitt, 2016). Τέλος, σε ολοκληρωμένη ανασκόπηση και μετα-ανάλυση των Gariéry, Danna, Hawke, Henderson, και Iyer (2021), καταδεικνύεται το πόσο ευαίσθητη και κρίσιμη περίοδος είναι η πρώτη νεότητα ως προς τον τομέα της ψυχικής υγείας και της χρήσης ουσιών, απ’ όπου προκύπτει μια αμφίδρομη αιτιότητα ως προς το να καταστεί κάποιος NEET ή και αντίστοιχα να επαυξηθεί η ευπάθεια και η ροπή για μεταγενέστερη υπαγωγή σε αυτή την κατάσταση.

Νεανικές μεταβάσεις

Η διαδικασία μετάβασης από την εκπαίδευση στην αγορά εργασίας συνιστά κρίσιμη περίοδο στη ζωή του ατόμου, εμπεριέχει δομικές αλλαγές, ενεργή συμμετοχή, αλλά και έντονο προβληματισμό και αβεβαιότητα (Reiter, 2010· Thomson et al., 2002, όπ. αναφ. στο Reiter & Schlimbach, 2015, σ. 137). Αποτελεί ιδιαίτερα σημαντική διεργασία στη ζωή των νέων, όμως η επιτυχία της δεν είναι εξασφαλισμένη αφού πολλά είναι τα εμπόδια που μπορεί να ανακύψουν (OECD, 2013b).

Οι εμπειρίες μετάβασης μπορεί μεν να εξαρτώνται σημαντικά από τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές αποφάσεις του ατόμου, ωστόσο σε μεγάλο βαθμό διαμορφώνονται από τις δεδομένες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες, καθώς και από τις υφιστάμενες δυνατότητες και τους περιορισμούς της εκάστοτε ιστορικής συνθήκης (Schoon & Silbereisen, 2009). Πλέον, η σταθερή και τυπική μορφή εργασίας έχει αντικατασταθεί από την ευέλικτη απασχόληση και τις επισφαλείς επαγγελματικές διαδρομές, έχοντας ως αποτέλεσμα αφενός οι νέοι να δυσκολεύονται στη διαχείριση των πολλαπλών μεταβάσεων κατά την ενηλικίωση και αφετέρου να χρειάζεται να εφαρμοστούν εξειδικευμένα προγράμματα προκειμένου να αποφευχθεί ο κίνδυνος κοινωνικού αποκλεισμού των

μειονεκτούντων νέων (Heinz, 2009).

Οι Hutchinson, Korzeniewski, και Moore (2011, όπ. αναφ. στο Hutchinson, Beck, & Hooley, 2015, σ. 2) αναφέρουν όπι οι νέοι σπάνια υπάγονται μόνιμα στην κατηγορία των NEETs. Αντίθετα, μπορεί να εναλλάσσεται μία ακολουθία καταστάσεων απασχόλησης ή ένταξης σε κάποιο πρόγραμμα και ενδιάμεσα να βιώνουν ορισμένες χρονικές περιόδους ως NEETs. Το χρονικό διάστημα που μπορεί κάποιος να υπαχθεί σε αυτή την κατηγορία διαφέρει και μπορεί να διαρκέσει από ορισμένους μήνες μέχρι και μακροχρόνιες περιόδους (Higgins, 2013, όπ. αναφ. στο Nardi et al., 2015, σ. 378). Ωστόσο, οι NEETs διατρέχουν υψηλότερο κίνδυνο να παραμείνουν άνεργοι, καθώς και να βιώσουν συνθήκες φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού (European Commission, 2011, όπ. αναφ. στο Tamesberger, Leitgöb, & Bacher, 2014, σ. 221).

Πλέον αναγνωρίζεται πως οι μεταβάσεις των νέων στην ενήλικη ζωή συνιστούν «ρευστές, εξατομικευμένες και πολύπλοκες διαδρομές» (Raffo & Reeves, 2000· MacDonald, 2011, όπ. αναφ. στο Miller, McAuliffe, Riaz, & Deuchar, 2015, σ. 469), «με τα εκπαιδευτικά επιτεύγματα να γίνονται ολοένα και πιο σημαντικά στη διαμόρφωση των ευκαιριών ζωής των νέων ανθρώπων» (Pollock, 1997· Bynner, 2001, όπ. αναφ. στο Yates, Harris, Sabates, & Staff, 2011, σ. 513). Η διαδικασία μετάβασης από την εκπαίδευση στην αγορά εργασίας επηρεάζεται από τη διάρκεια και την ποιότητα της εκπαίδευσης, από τις επικρατούσες συνθήκες στην αγορά εργασίας, αλλά και από το οικονομικό περιβάλλον (OECD, 2016).

Οι Reiter και Schlimbach (2015, σ. 137) εντοπίζουν τριών ειδών μεταβατικές περιόδους στους NEETs: α) τις *απλές ή ανεμπόδιστες μεταβάσεις* [uncomplicated transitions], όπου οι νέοι επιστρέφουν σε σύντομο χρονικό διάστημα σε κάποια μορφής απασχόληση, β) τις *υποστηριζόμενες μεταβάσεις* [supported transitions], όπου οι νέοι εντάσσονται σε κρατικά επιχορηγούμενες θέσεις κατάρτισης εκτός της αγοράς εργασίας και γ) τις *επικίνδυνες μεταβάσεις* [risky transitions], που συνιστούν επισφαλή κατάσταση δεδομένου ότι χαρακτηρίζονται από μεγάλο χρονικό διάστημα μη συμμετοχής των νέων, παράλληλα με τη διακοπτόμενη κατάρτιση ή εκπαίδευση και την εμπλοκή τους στην οριακή απασχόληση [marginal employment]⁴. Σε έκθεση της Εθνικής Υπηρεσίας Ελέγχου του Ηνωμένου Βασιλείου (2004, όπ. αναφ. στο Passey, 2011, σσ. 122-123) αναφέρεται πως η απεμπλοκή από την κατάσταση NEET δεν αποτελεί απαραίτητα μόνιμη συνθήκη, αφού καταγράφονται περιπτώσεις ένταξης και απένταξης από τους NEETs με ενδιάμεσες σύντομες περιόδους απασχόλησης ή εκπαίδευσης.

Παράγοντες κινδύνου

Τα ποσοστά των NEETs γίνονται ολοένα και πιο δημοφιλή ως δείκτης μέτρησης και ανάλυσης της αγοράς εργασίας σε ό,τι αφορά τους νέους (Pastore, 2015). Μάλιστα, μπορεί να αποτελέσουν αντιπροσωπευτικό δείκτη για τους μειονεκτούντες νέους, δεδομένου ότι ακόμα και σε περιόδους υψηλής ανεργίας οι νέοι αποθαρρύνονται από την ενεργή αναζήτηση παρά το γεγονός ότι εξακολουθούν να μην μετέχουν σε επίπεδο απασχόλησης, εκπαίδευσης και κατάρτισης (ό.π., σ. 5). Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ (OECD, 2021), διάφορες διαστάσεις μπορεί να επιδράσουν στο να καταστεί κάποιος NEET συμπεριλαμβανομένου του φύλου, της ηλικίας, του εκπαιδευτικού επιπέδου, καθώς και του μεταναστευτικού υποβάθρου.

Καθοριστική για την κατανόηση του φαινομένου των NEETs έχει αποδειχθεί η μελέτη των δεικτών

⁴ Αναφέρονται και ως εργασίες μερικής απασχόλησης [mini-jobs], συνιστώντας χαμηλόμισθες δουλειές όπου απαιτούνται λίγες ώρες εργασίας και είναι εν μέρει απαλλαγμένες από τις εισφορές κοινωνικής ασφάλισης (Freier & Steiner, 2010).

σχολικής διαρροής (Alegre et al., 2015). Σε έρευνες που έχουν διεξαχθεί σχετικά με την πιθανότητα κάποιος νέος να καταστεί άνεργος –κατά την περίοδο μετάβασης από το σχολείο στην αγορά εργασίας– έχει αποδειχθεί πως διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο οι νέοι που έχουν αποφοιτήσει από τις χαμηλότερες βαθμίδες του εκπαιδευτικού συστήματος (Bradley & Taylor, 1991· Harris, 1996· Shavit & Müller, 1998· Gangl, 2001· Ryan, 2001· McVicar & Anyadike-Danes, 2002· Müller & Gangl, 2003· Dietrich & Kleinert, 2004· Audas et al., 2005· Verhofstadt & Göbel, 2006· Smyth, 2008· Vanoverberghe et al., 2008, όπ. αναφ. στο Kelly & McGuinness, 2015, σ. 61). Σε δυσχερέστερη θέση βρίσκονται όσοι εγκατέλειψαν πρόωρα το τυπικό εκπαιδευτικό σύστημα και δεν κατόρθωσαν ούτε να εργαστούν αλλά ούτε και να ενταχθούν σε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης (Παπαδάκης, 2013). Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ (OECD, 2013a), η αποφοίτηση από την ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση συνιστά πλέον το ελάχιστο τυπικό προσόν για τη μείωση του κινδύνου της ανεργίας και την επιτυχημένη μετάβαση στην αγορά εργασίας. Κατ' επέκταση, το επίπεδο εκπαίδευσης μπορεί να επιδράσει σημαντικά στην πιθανότητα να υπαχθεί κάποιος στους NEETs, αφού όσοι διαθέτουν υψηλότερα τυπικά προσόντα είναι λιγότερο πιθανό να καταστούν NEETs ή κι αν ακόμη αυτό συμβεί τότε θα είναι μικρότερης διάρκειας (Crawford, Duckworth, Vignoles, & Wyness, 2011, όπ. αναφ. στο Schoon, 2014, σ. 131).

Παρότι σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι εμφανής η σύνδεση της σχολικής διαρροής με την υπαγωγή στην κατηγορία των NEETs, εντούτοις δεν υπάρχει ταύτιση μεταξύ των δύο αυτών φαινομένων (Παπαδάκης, 2013). Βέβαια, σε κάποιες περιπτώσεις, η πρόωρη σχολική εγκατάλειψη μπορεί να αποτελέσει επιβαρυντικό παράγοντα (Pohl & Walther, 2007, όπ. αναφ. στο Παπαδάκης & συνεργάτες, 2011, σ. 5). Σε άρθρο της η Maguire (2013) –όπου εξετάζεται η αύξηση των ορίων της υποχρεωτικής συμμετοχής στους φορείς μάθησης και μετά την ηλικία των 16 ετών στην Αγγλία– αναφέρει ότι δεν αρκεί από μόνη της η υποχρέωση παραμονής στο εκπαιδευτικό σύστημα. Μια τέτοια πολιτική, προκειμένου να πετύχει την αύξηση του βαθμού συμμετοχής των νέων και την ανάπτυξη των δεξιοτήτων τους, θα πρέπει να συνοδεύεται από εκπαιδευτικά προγράμματα και υποστηρικτικούς μηχανισμούς που να είναι ευέλικτοι, στοχευμένοι και προσαρμοσμένοι στις διαφορετικές ανάγκες των νέων (ό.π., σ. 73).

Βάσει έκθεσης του “Δικτύου Εμπειρογνομώνων στις Κοινωνικές Επιστήμες της Εκπαίδευσης και της κατάρτισης” για την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (NESSE, 2010), η έννοια της πρόωρης σχολικής εγκατάλειψης⁵ προσδιορίζεται ως το ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας 18-24 ετών που είναι απόφοιτοι τουλάχιστον της κατώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, χωρίς περαιτέρω συμμετοχή στην εκπαίδευση ή την κατάρτιση. Το 2021, σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι νέοι άνδρες σε ποσοστό 11,4% και οι νέες γυναίκες σε ποσοστό 7,9% φαίνεται να εγκατέλειψαν πρόωρα την εκπαίδευση και την κατάρτιση⁶. Όσο υψηλότερα είναι τα ποσοστά των νέων ατόμων που εγκαταλείπουν πρόωρα το τυπικό εκπαιδευτικό σύστημα, τόσο έχουν αυξημένες πιθανότητες να καταστούν άνεργα, να εργαστούν σε επισφαλείς ή χαμηλόμισθες εργασίες, να αντιμετωπίσουν δυσκολίες ένταξης στην επαγγελματική κατάρτιση και να αξιοποιήσουν προνοιακά προγράμματα (NESSE, 2010). Ως εκ τούτου, εμφανίζουν μειωμένες πιθανότητες να είναι ενεργοί πολίτες, καθώς και να εμπλακούν στη διά βίου μάθηση (ό.π., σ.

⁵ Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, για τη μέτρηση της σχολικής διαρροής χρησιμοποιείται ο δείκτης της πρόωρης σχολικής εγκατάλειψης. Η πρόωρη σχολική εγκατάλειψη [early school leaving] μαζί με τη σχολική αποτυχία [school failure] συνιστούν τα δύο φαινόμενα που συνθέτουν τη σχολική διαρροή [dropout], σύμφωνα με την “Ορολογία της Ευρωπαϊκής Πολιτικής για την Εκπαίδευση και την Κατάρτιση” του CEDEFOP (2008). Παρότι για την πρόωρη σχολική εγκατάλειψη δεν υπάρχει ένας καθολικά αποδεκτός ορισμός, ωστόσο υπάρχει ευρεία συναίνεση που αφορά την αποφοίτηση από την ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση ως το «προτιμώμενο ελάχιστο επίπεδο επίτευξης» (European Commission, 2014, σ. 14).

⁶ Πηγή: Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία [Eurostat]. Βλ. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Early_leavers_from_education_and_training

5).

Ειδικότερα, όσοι αποφοίτησαν από τις χαμηλότερες εκπαιδευτικές βαθμίδες κινδυνεύουν τρεις φορές περισσότερο να υπαχθούν στην κατηγορία των NEETs συγκριτικά με τους αποφοίτους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (OECD, 2019) και δύο φορές περισσότερο από τους αποφοίτους της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Eurofound, 2012). Εκτός από το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης, στους παράγοντες κινδύνου περιλαμβάνονται τα προβλήματα υγείας, το μεταναστευτικό υπόβαθρο, η διαβίωση σε απομακρυσμένες περιοχές, καθώς και το χαμηλό οικογενειακό εισόδημα (ό.π., σσ. 55-56). Επιπλέον, πρόσθετοι εξωγενείς παράγοντες που μπορεί να είναι επιβαρυντικοί περιλαμβάνουν την ανεργία και το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων, καθώς και την ανατροφή σε μονογονεϊκή οικογένεια (ό.π.).

Σε χώρες όπως είναι η Ελλάδα φαίνεται να αμβλύνονται οι πραγματικές διαστάσεις του φαινομένου των NEETs λόγω της παραμονής των νέων στην πατρική τους κατοικία, της εισοδηματικής τους ενίσχυσης, αλλά και γενικότερα της υποστήριξης που παρέχεται στους νέους από τις οικογένειές τους (Δρακάκη κ.ά., 2013). Όμως, πλέον και το οικογενειακό δίκτυο ασφαλείας έχει πληγεί, αφού και οι γονείς έρχονται αντιμέτωποι είτε με την ανεργία είτε με περικοπές στις αποδοχές τους (Matsaganis, 2015). Παρ' όλα αυτά, στην Ελλάδα οι NEETs εξακολουθούν να αποτελούν μία άγνωστη κατηγορία ευπαθούς κοινωνικής ομάδας που συχνά τα χαρακτηριστικά τους συγχέονται με αυτά του συνόλου των ανέργων (Drakaki, Papadakis, Kyridis, & Papargyris, 2014).

Οι NEETs στην Ελλάδα

Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης τα υψηλότερα ποσοστά στους NEETs καταγράφονται στις μεσογειακές χώρες, ως αποτέλεσμα και της μακροχρόνιας οικονομικής ύφεσης (Alegre κ.ά., 2015). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η χώρα μας που –παρότι ανήκει στις χώρες με υψηλό δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης⁷ – καταγράφει διαχρονικά ένα από τα υψηλότερα ποσοστά στην κατηγορία των NEETs. Μέχρι σήμερα δεν έχει διαμορφωθεί «μία αυτόνομη συνεκτική ατζέντα μέτρων πρόληψης και ανάσχεσης του φαινομένου», ενώ οι εκάστοτε παρεμβάσεις εξακολουθούν να εντάσσονται στο πλαίσιο των πολιτικών για την προώθηση στην απασχόληση και την καταπολέμηση της ανεργίας (European Commission, 2011· Eurofound, 2012, όπ. αναφ. στο Παπαδάκης, 2013, σ. 52). Ακόμα όμως και σε αυτή την περίπτωση, στη χώρα μας η εκπόνηση ενός ατομικού σχεδίου δράσης εφαρμόζεται ως μια οριζόντια διαδικασία, αδυνατώντας να ανταποκριθεί στις εξατομικευμένες ανάγκες των ανέργων και δη των μακροχρόνια ανέργων (European Commission, 2015).

Σύμφωνα με το Eurofound (2012), η Ελλάδα ανήκει στην ίδια συστάδα με την Ιταλία, τη Βουλγαρία, την Ουγγαρία, τη Ρουμανία, την Πολωνία και τη Σλοβακία, όπου καταγράφονται πολύ υψηλά ποσοστά NEETs και ιδιαίτερα στις γυναίκες, δεν έχουν επαγγελματική εμπειρία όμως έχουν τυπικά προσόντα, και είναι ανενεργοί ή/και αποθαρρυσμένοι από την αγορά εργασίας. Τα μεγαλύτερα ποσοστά εντοπίζονται στην ηλικιακή ομάδα μεταξύ 20-24 ετών, καθώς ένα μεγάλο ποσοστό των νέων 16-19 ετών εξακολουθεί να φοιτά στο εκπαιδευτικό σύστημα (Πανδής & Ζάγκος, 2013).

Από τα ποσοτικά ευρήματα της έρευνας εθνικής κλίμακας «Βαρόμετρο Απόντων» (Δρακάκη κ.ά.,

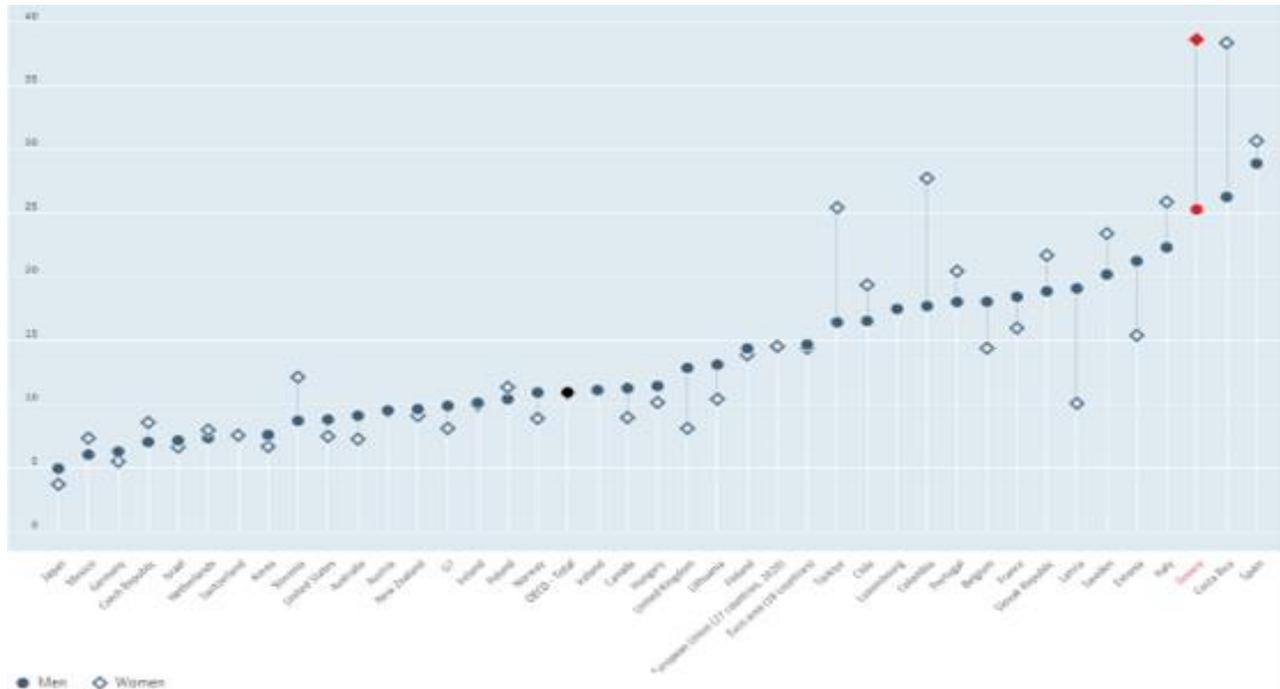
⁷ Μέσα από τον δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης [human development index – HDI] εξετάζεται η μακροπρόθεσμη πρόοδος σε τρεις βασικούς τομείς της ανθρώπινης ανάπτυξης: στη μακροβιότητα και την υγιή ζωή, στην πρόσβαση στη γνώση, καθώς και στο ευπρεπές βιοτικό επίπεδο. Από το 1990 έως το 2021 ο δείκτης ανθρώπινης ανάπτυξης αυξήθηκε στην Ελλάδα κατά 16,9% και πλέον αποτιμάται στο 0,887· γεγονός που κατατάσσει τη χώρα μας στην 33η θέση μεταξύ 191 χωρών παγκοσμίως. Βλ. UNDP Human Development Reports: <http://hdr.undp.org/en/countries>

2013) προκύπτει πως στην Ελλάδα οι NEETs διαθέτουν κυρίως χαμηλό και μέτριο μορφωτικό επίπεδο, αν και ως φαινόμενο καταγράφεται και σε αποφοίτους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης⁸. Ένα μικρό ποσοστό εγκατέλειψε πρόωρα το εκπαιδευτικό σύστημα και άρα η σχολική διαρροή δεν φαίνεται στη χώρα μας να συνιστά καθοριστικό παράγοντα υπαγωγής στην κατηγορία των NEETs, παρότι παραμένει ορατός κίνδυνος. Ως προς την οικογενειακή τους κατάσταση, στην πλειονότητά τους δεν είναι παντρεμένοι, προέρχονται από πολυμελείς οικογένειες και διαμένουν στην πατρική οικία μαζί με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς τους. Προέρχονται κυρίως από οικογένειες με χαμηλό εισόδημα και το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονιών τους εντάσσεται κυρίως στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Τέλος, είναι πιθανότερο να εντοπιστούν σε αγροτικές περιοχές, παρότι αριθμητικά φαίνεται να είναι περισσότεροι όσοι ζουν σε αστικά κέντρα.

Από τα ποιοτικά ευρήματα της ίδιας έρευνας (Δρακάκη κ.ά., 2013) προκύπτει πως το μεγαλύτερο ποσοστό των νέων είναι απογοητευμένο από το εκπαιδευτικό σύστημα, καθώς δεν τους παρέχει τα απαραίτητα εφόδια για την ένταξή τους στην αγορά εργασίας. Στην πλειοψηφία τους οι NEETs έχουν στο παρελθόν εργαστεί για σύντομο χρονικό διάστημα και η βασική τους επιδίωξη είναι η εύρεση εργασίας. Συνήθως δεν έχουν απευθυνθεί σε δομές προώθησης στην απασχόληση και είναι δύσπιστοι ως προς τη λειτουργία και την αποτελεσματικότητα των κρατικών δομών. Παρότι έχουν άγχος, δεν έχουν εγκαταλείψει την υγεία τους και δεν αισθάνονται κοινωνικά αποκλεισμένοι.

Η Ελλάδα διατηρεί μία από τις υψηλότερες θέσεις στα ποσοστά της ανεργίας του ενεργού πληθυσμού ηλικίας 15-24 ετών, όταν ο μέσος όρος στις χώρες του ΟΟΣΑ βρίσκεται στο 10,9%. Συγκεκριμένα, κατά το έτος 2022 στην Ελλάδα, το 38,7% των νέων γυναικών και το 25,3% των νέων ανδρών του ενεργού πληθυσμού ηλικίας 15-24 ετών δήλωσε ότι δεν εργαζόταν παρότι ήταν διαθέσιμο και είχε προβεί σε αντίστοιχες ενέργειες αναζήτησης εργασίας κατά τις τελευταίες τέσσερις εβδομάδες. Και από το παρακάτω γράφημα του ΟΟΣΑ (Γράφημα 1) προκύπτει πως οι χώρες του ευρωπαϊκού νότου καταγράφουν τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας στο νεανικό εργατικό δυναμικό, σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, ακολουθώντας η Ισπανία και η Ιταλία.

⁸ Τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα καταγράφονται τα υψηλότερα ποσοστά NEETs σε αποφοίτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Βλ. Eurostat: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Statistics_on_young_people_neither_in_employment_nor_in_education_or_training#Does_it_matter_where_you_live.3F_A_glimpse_at_the_degree_of_urbanisation

Γράφημα 1: Ποσοστά νεανικής ανεργίας το 2022⁹
(άνδρες/γυναίκες ηλικίας έως 24 ετών)

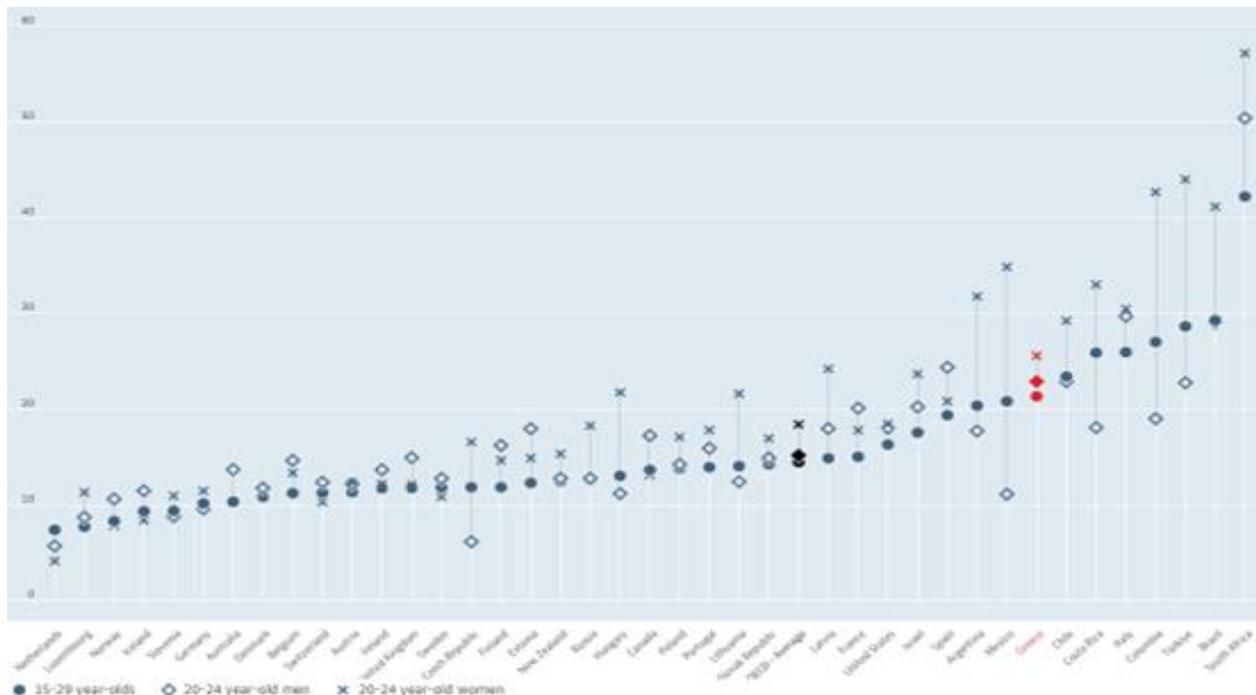
Όπως προκύπτει από τα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής¹⁰ στην έρευνα απασχόλησης εργατικού δυναμικού –κατά το πρώτο τρίμηνο του 2022 και αναφορικά με τους νέους ηλικίας έως 29 ετών– τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας παρατηρούνται στις γυναίκες, στα άτομα ηλικίας έως 24 ετών και στους αποφοίτους δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Στο γράφημα που ακολουθεί (Γράφημα 2) παρουσιάζονται οι δείκτες των NEETs για το 2021. Στην Ελλάδα και για τις ηλικίες 15-29 ετών οι NEETs καταγράφουν ποσοστό 21,4%, όταν ο μέσος όρος των χωρών του ΟΟΣΑ κυμαίνεται στο 14,5%. Η χώρα μας διατηρεί το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό στην Ευρωπαϊκή Ένωση καθώς προηγείται η Ιταλία και ακολουθεί η Ισπανία. Και σε αυτή την περίπτωση, τα υψηλότερα ποσοστά των NEETs αφορούν τις γυναίκες και ιδίως την ηλικιακή κατηγορία 20-24 ετών (25,6% για τις γυναίκες και 22,9% για τους άνδρες). Εδώ αξίζει να σημειωθεί πως από το 2012 έως και το 2022, δηλαδή μέσα σε μία δεκαετία, η Ελλάδα έχει καταγράψει τη δεύτερη μεγαλύτερη μείωση στους δείκτες των NEETs (μετά την Ιρλανδία) σε ποσοστό 11,4%, όταν ο μέσος όρος μείωσης των NEETs στην Ευρωπαϊκή Ένωση ήταν 4,3% και όταν σε άλλες χώρες, όπως είναι η Αυστρία, το ποσοστό τους αυξήθηκε¹¹.

⁹ Πηγή: ΟΟΣΑ. Βλ. <https://doi.org/10.1787/c3634df7-en>

¹⁰ Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Βλ. <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SJO01/2021-Q4>

¹¹ Πηγή: Eurostat. Βλ. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Statistics_on_young_people_neither_in_employment_nor_in_education_or_training#Does_it_matter_where_you_live.3F_A_glimpse_at_the_degree_of_urbanisation

Γράφημα 2: Ποσοστά NEETs το 2021¹²
 (νεολαία ηλικίας 15-29 ετών και άνδρες/γυναίκες ηλικίας 20-24 ετών)

Οι επιπτώσεις από την παρατεταμένη οικονομική ύφεση και από την πανδημία του COVID-19

Η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση του 2007/2008 που έπληξε ιδιαίτερα τις χώρες του ευρωπαϊκού νότου σε οικονομικό, πολιτικό, θεσμικό και κοινωνικό επίπεδο, καθώς και η παρατεταμένη ύφεση με πιο χαρακτηριστική την περίπτωση της χώρας μας, συντέλεσαν στην εφαρμογή μέτρων ακραίας δημοσιονομικής λιτότητας, στη διάρρηξη της κοινωνικής συνοχής, στην υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου, καθώς και στη διεύρυνση των φαινομένων κοινωνικής ευπάθειας (Δρακάκη κ.ά., 2013· Φωτόπουλος, 2013). Οι νέοι «που παραδοσιακά είναι πιο ευάλωτοι στις οικονομικές αστάθειες, ως προς την πρόσβαση στην αγορά εργασίας» πλήγηκαν τόσο από την κατακόρυφη μείωση των θέσεων εργασίας όσο και από την αδυναμία του κοινωνικού κράτους να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για την (επαν)ένταξή τους (Κοτρώγιαννος & Τζαγκαράκης, 2016, σ. 83). Οι επιπτώσεις επεκτάθηκαν καθώς οι νέοι οδηγήθηκαν τόσο σε σταδιακή περιφρόνηση για την κρατική λειτουργία, όσο και σε έλλειψη εμπιστοσύνης για τους κοινωνικούς και πολιτικούς θεσμούς (Papadakis, Drakaki, Kyridis, & Papargyris, 2017).

Η οικονομική ύφεση επέτεινε προϋπάρχοντα προβλήματα θέτοντας στο προσκήνιο το ζήτημα των NEETs και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους (Artner, 2014). Μεταξύ των ετών 2007-2013 τα ποσοστά της νεανικής ανεργίας και των NEETs αυξήθηκαν σε ιστορικά υψηλά επίπεδα (Eurofound, 2021). Συγκεκριμένα, σε πολλές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το ποσοστό της νεανικής ανεργίας ξεπέρασε το 40%, ενώ στο συνολικό πληθυσμό οι NEETs άγγιξαν σε ποσοστό το 16% (ό.π., σ. 3). Ειδικά στην Ελλάδα και την Ισπανία, οι νέοι ηλικίας 15-24 ετών επηρεάστηκαν σε τέτοιο βαθμό από την οικονομική

¹² Πηγή: ΟΟΣΑ. Βλ. <https://doi.org/10.1787/72d1033a-en>

κρίση που τα ποσοστά της νεανικής ανεργίας «εκτινάχθηκαν» (European Commission, 2017, σ. 36). Στις χώρες του ΟΟΣΑ, από το 2007 έως το 2012, ο αριθμός των εργαζόμενων νέων μειώθηκε κατά 7,5 εκατομμύρια, δηλαδή σε ποσοστό 4,6% (Carcillo, Fernández, Königs, & Minea, 2015).

Το 2014 φάνηκε να αποδίδουν οι εφαρμοζόμενες πολιτικές και καταγράφηκε αύξηση στην απασχόληση των νέων –έχοντας προηγηθεί τουλάχιστον μία εξαετία μείωσης– σε ποσοστό της τάξης του 32,2% (Eurofound, 2015). Ωστόσο, το 13% των νέων ατόμων ηλικίας 15-24 ετών εξακολουθούσε να βιώνει τον κίνδυνο του κοινωνικού αποκλεισμού, δεδομένου ότι δεν εργαζόταν ούτε συμμετείχε στην εκπαίδευση και την κατάρτιση (ό.π., σ. 23). Το 2019 η Ελλάδα συγκαταλεγόταν μεταξύ των πέντε κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπου είχε μειωθεί αισθητά ο κίνδυνος της φτώχειας συγκριτικά με το 2018 (οι άλλες χώρες ήταν η Ισπανία, η Κύπρος, η Γερμανία και η Ρουμανία) (European Commission, 2021). Την ίδια χρονιά, στη χώρα μας, το ποσοστό της υλικής και της κοινωνικής αποστέρησης¹³ –παρότι εξακολουθούσε να είναι υψηλό– μειώθηκε συγκριτικά με το 2014 κατά 31,1% (ό.π., σ. 43). Και ενώ από τις εφαρμοζόμενες ευρωπαϊκές και εθνικές πολιτικές καταγραφόταν βελτίωση τόσο στους δείκτες της νεανικής ανεργίας όσο και στα ποσοστά των NEETs, τον Μάρτιο του 2020 εκδηλώθηκε ο COVID-19 που κηρύχθηκε πανδημία από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας.

Πλέον, αυτή η πρωτόγνωρη συνθήκη της πανδημικής κρίσης αποτέλεσε παγκόσμιο κίνδυνο και δεν επηρέασε μόνο ορισμένες χώρες, όπως συνέβη με τη χρηματοπιστωτική κρίση. Παρ' όλα αυτά, οι ήδη ευάλωτες ομάδες πληθυσμού ήταν αυτές που υπέστησαν περαιτέρω επιδείνωση στις συνθήκες διαβίωσής τους (European Commission, 2021). Μέχρι την εκδήλωση της πανδημίας οι νέοι εργαζόνταν σε ποσοστό 13% στον τομέα της εστίασης και της διαμονής, ενώ σε ποσοστό 11% εργάζονταν στον τομέα του χονδρικού και του λιανικού εμπορίου· τομείς που επηρεάστηκαν γρηγορότερα και σε μεγαλύτερο βαθμό (Eurofound, 2021). Το μεγαλύτερο δε ποσοστό απώλειας θέσεων εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση καταγράφηκε στη χώρα μας και έφτασε στο 30% όπου κυρίως επηρεάστηκαν οι νέοι ηλικίας 18-24 ετών, ενώ ακολούθησε η Ισπανία με ποσοστό 12,1% (ό.π., σσ. 23-24). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης και μέσα σε έναν χρόνο, δηλαδή μεταξύ 2019 και 2020, οι NEETs να αυξηθούν κατά 725.000 (Konle-Seidi & Picarella, 2021). Ειδικότερα, στα 27 πλέον κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 1,1 εκατομμύριο νέοι ηλικίας 15-24 ετών και ακόμη 1,02 εκατομμύρια νέοι ηλικίας 25-29 ετών κατέστησαν άνεργοι από το τελευταίο τετράμηνο του 2019 έως και το πρώτο τετράμηνο του 2021 (ό.π., σ. 14).

Περισσότερο όμως από την αύξηση των ανέργων αυξήθηκαν τα ποσοστά των ανενεργών νέων σύμφωνα με την Eurostat, ενώ σοβαρό αντίκτυπο είχε και η μείωση των ωρών εργασίας (Konle-Seidi & Picarella, 2021). Πέρα όμως από τους NEETs, υπήρξαν αρνητικές επιπτώσεις και σε άλλες περιπτώσεις ευάλωτων νέων όπως τα άτομα που εργάζονταν σε θέσεις προσωρινής ή μερικής απασχόλησης, όσοι είχαν μόλις αποφοιτήσει από το εκπαιδευτικό σύστημα, οι νέοι που ήδη πλήττονταν από φτώχεια ή κινδύνευαν με κοινωνικό αποκλεισμό, οι νέοι με ψυχικές νόσους και προβλήματα ψυχικής υγείας, καθώς και όσοι αντιμετώπιζαν στεγαστικές ή οικογενειακές δυσκολίες (Eurofound, 2021). Και εκτός από τις άμεσες συνέπειες, υπήρξαν ευρύτερες εργασιακές επιπτώσεις όπως, για παράδειγμα, η καθυστέρηση στη χώρα μας των διαπραγματεύσεων για τις συλλογικές συμβάσεις εργασίας (Eurofound, 2021, όπ. αναφ. στο European Commission, 2021, σ. 160).

¹³ Συνιστά εναλλακτικό δείκτη των στόχων για τη βιώσιμη ανάπτυξη [sustainable development goals – SDG] (European Commission, 2021). Βλ.

<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=88&eventsId=1910&furtherEvents=yes>

Πολιτικές για την αντιμετώπιση του φαινομένου

Σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Ίδρυμα για τη Βελτίωση των Συνθηκών Διαβίωσης και Εργασίας (Eurofound, 2012, όπ. αναφ. στο Arnkil, 2015, σ. 202), προκειμένου να ανακοπεί η εξέλιξη αυτού του φαινομένου θα πρέπει να δοθεί έμφαση στο να προληφθεί, δεδομένου ότι η πρόληψη είναι «λιγότερο χρονοβόρα και εντακτική από την επανένταξη». Από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών (United Nations, 2016) αναφέρεται ότι όταν οι νέοι εφοδιάζονται με κατάλληλες δεξιότητες και εκπαίδευση τότε βρίσκονται σε πλεονεκτικότερη θέση προκειμένου να εξασφαλίσουν αξιοπρεπή εργασία¹⁴. Ήδη σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες έχει θεσμοθετηθεί η φοίτηση στην ανώτερη δευτεροβάθμια ή μεταλυκειακή εκπαίδευση με τη διαδοχική ή την ταυτόχρονη τοποθέτηση σε θέσεις πρακτικής άσκησης και απόκτησης επαγγελματικής εμπειρίας με σκοπό την παροχή αναγνωρισμένων επαγγελματικών προσόντων (OECD, 2013b), ενώ έχει αποδειχθεί πως η θεσμοθέτηση αυτή έχει συντελέσει στην ομαλότερη μετάβαση στην αγορά εργασίας (OECD, 2013a).

Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ (2016), ανεξάρτητα από τις οικονομικές συνθήκες, θα πρέπει τα εκπαιδευτικά συστήματα να συντελέσουν στις συνθήκες μετάβασης από το σχολείο στην εργασία εφοδιάζοντας τα άτομα με τις απαιτούμενες δεξιότητες. Στη διαμόρφωση αυτών των συνθηκών συγκαταλέγεται η μείωση της σχολικής διαρροής, η αύξηση των δαπανών για τις πολιτικές που αφορούν την αγορά εργασίας, η βελτίωση της αποτελεσματικότητας των υφιστάμενων ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης, καθώς και η παροχή δημοσιονομικών κινήτρων για τη δημιουργία περισσότερων θέσεων εργασίας (Tamesberger, Leitgöb, & Bacher, 2014).

Από το Ευρωπαϊκό Ίδρυμα για τη Βελτίωση των Συνθηκών Διαβίωσης και Εργασίας (Βλ. Eurofound, 2012, σσ. 108-140) γίνονται προτάσεις που επικεντρώνονται στη λήψη μέτρων για την επανένταξη στο εκπαιδευτικό σύστημα των νέων ατόμων που το εγκατέλειψαν πρόωρα (π.χ. λήψη διαγνωστικών μέτρων, εφαρμογή εναλλακτικών εκπαιδευτικών μεθόδων, συμβουλευτική σταδιοδρομίας, γονική εμπλοκή), στη διασφάλιση της ομαλής μετάβασης από το σχολείο στην αγορά εργασίας (π.χ. πληροφόρηση, συμβουλευτική, απόκτηση επαγγελματικής εμπειρίας, καλλιέργεια δεξιοτήτων, ενίσχυση της αυτοαπασχόλησης), στην προώθηση στην απασχόληση (π.χ. υλοποίηση προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης, μαθητείας και πρακτικής άσκησης), καθώς και στην άρση των εμποδίων και στην παροχή κινήτρων στους εργοδότες (π.χ. αντιμετώπιση των γλωσσικών εμποδίων, διευκόλυνση της κινητικότητας).

Στη βιβλιογραφία καταγράφεται ένα σύνολο μέτρων και παρεμβάσεων που μπορούν αρχικά να λειτουργήσουν ανασταλτικά στην ανάσχεση του φαινομένου των NEETs και συνακόλουθα να επιδράσουν στην ουσιαστική τους ενδυνάμωση προκειμένου να αποφευχθεί ο κίνδυνος να υπαχθούν εκ νέου σε αυτή την κατηγορία. Τα μέτρα αυτά περιλαμβάνουν τη συμμετοχή των νέων σε προγράμματα άτυπης μάθησης, την εξατομικευμένη στήριξη και την ενίσχυση της αυτοεκτίμησης, τη συμμετοχή σε προγράμματα εθελοντισμού και απόκτησης επαγγελματικής εμπειρίας, καθώς και την παροχή υπηρεσιών πληροφόρησης, συμβουλευτικής και καθοδήγησης (Evans, Meyer, Pinney, & Robinson, 2009· Local Government Association, 2009· Grist & Cheetham, 2011· CEDEFOP, 2010, όπ. αναφ. στο Oliver, Mawn, Stain, Bamba, Torgerson, Oliver, & Bridle, 2014, σ. 2). Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται

¹⁴ Αναφορικά με την έννοια της αξιοπρεπούς εργασίας, στην ατζέντα της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (χ.χ.) περιλαμβάνονται τέσσερις στρατηγικοί στόχοι που επικεντρώνονται στην προώθηση στην απασχόληση, στη διασφάλιση των εργασιακών δικαιωμάτων, στην επέκταση της κοινωνικής προστασίας, καθώς και στην ενίσχυση του κοινωνικού διαλόγου, διατηρώντας ως οριζόντιο στόχο την ισότητα των φύλων. Βλ.

https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-lisbon/documents/event/wcms_667247.pdf

στη χώρα μας η ανάδειξη της συμβολής των συμβουλευτικών υποστηρικτικών παρεμβάσεων και ιδίως της συμβουλευτικής απασχόλησης που πλέον εντάσσεται ως συμπληρωματική παρεχόμενη υπηρεσία στις πολιτικές ενίσχυσης της απασχόλησης (Τσιώλης, 2013). Τέλος, από τα αποτελέσματα του Έργου “Neets2” (Βλ. Λάβδας, 2016) προκύπτουν προτάσεις που, μεταξύ άλλων, επικεντρώνονται στην υλοποίηση προγραμμάτων (επανα)κατάρτισης [re-skilling], στην επέκταση και την εφαρμογή δράσεων συμβουλευτικής και επαγγελματικού προσανατολισμού, καθώς και στον σχεδιασμό παρεμβάσεων και ενεργειών παροχής ψυχοκοινωνικής στήριξης στους NEETs.

Σε κάθε περίπτωση, προκειμένου να είναι αποτελεσματική η χάραξη στρατηγικών για τη μείωση του φαινομένου, θα πρέπει, σύμφωνα με τη Διεθνή Οργάνωση Εργασίας (2019), να προσδιοριστούν οι περιπτώσεις των NEETs που σχετίζονται περισσότερο με την ευπάθεια, να ενισχυθεί η συνεχιζόμενη συμμετοχή στην εκπαίδευση, να αρθούν τα εμπόδια συμμετοχής των γυναικών στην απασχόληση, να υιοθετηθούν ολοκληρωμένες και πολύπλευρες προσεγγίσεις, καθώς και να δοθεί έμφαση σε στρατηγικές προσέγγισης του πληθυσμού κάνοντας διάκριση μεταξύ των ανέργων και των ανενεργών NEETs. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ (OECD, 2019), μέσα από σχετική διάκριση που έχει πραγματοποιηθεί μεταξύ όσων αναζητούν εργασία (άνεργοι NEETs) και αυτών που δεν αναζητούν εργασία (ανενεργοί NEETs), προκύπτει ότι στις περισσότερες χώρες η πλειονότητα των NEETs δεν προβαίνει σε ενεργή αναζήτηση.

Το 2008 εφαρμόστηκε από τη Γερμανία και το 2012 υιοθετήθηκε από άλλα δεκαπέντε κράτη μέλη η –χρηματοδοτούμενη από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο– πρωτοβουλία ALMA, της οποίας το ακρωνύμιο αντιστοιχεί στις δεξιότητες Aim, Learn, Master, Achieve¹⁵. Αυτή η πρωτοβουλία απευθύνεται στις νέες και τους νέους ηλικίας έως 29 ετών που αντιμετωπίζουν δυσκολίες εύρεσης εργασίας, είναι μακροχρόνια άνεργοι, έχουν ανεπαρκείς σχολικές επιδόσεις ή επαγγελματικές δεξιότητες, έχουν μεταναστευτικό υπόβαθρο ή και είναι άτομα με αναπηρία. Στόχος είναι η προσφορά επαγγελματικής κατάρτισης στη χώρα των νέων ατόμων, η μετέπειτα εποπτευόμενη εργασιακή τους εμπειρία σε άλλο κράτος μέλος για διάρκεια έως έξι μήνες, καθώς και η ακόλουθη υποστήριξη προκειμένου οι νέοι να αξιοποιήσουν τις αποκτηθείσες δεξιότητες στη χώρα τους αφού επιστρέψουν. Η πρωτοβουλία αυτή εντάσσεται, μεταξύ άλλων πολιτικών, στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων¹⁶. Συγκεκριμένα, στην ευρωπαϊκή στρατηγική πυξίδα για το 2030 έχει τεθεί η εφαρμογή είκοσι βασικών αρχών στους τομείς των ίσων ευκαιριών και της πρόσβασης στην αγορά εργασίας, των δίκαιων συνθηκών εργασίας, καθώς και της κοινωνικής προστασίας και ένταξης.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, οι δράσεις του προγράμματος «Εγγύηση για τη Νεολαία» [Youth Guarantee] επεκτάθηκαν κατά τη διάρκεια της πανδημίας στις ηλικίες 25-29 ετών και επιπρόσθετα τέθηκε ο στόχος μείωσης του ποσοστού των NEETs στο 9% έως το 2030 (Eurofound, 2021). Πέρα όμως από τις πολιτικές σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, από τα κράτη μέλη εφαρμόστηκαν επιμέρους κυβερνητικές πολιτικές. Συγκεκριμένα, οι ευρωπαϊκές χώρες υιοθέτησαν ξεχωριστά πολιτικές και θεσμοθετήθηκαν μέτρα για την ενίσχυση της απασχόλησης, την ενίσχυση της πρακτικής άσκησης, της μαθητείας, της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης, τον επαγγελματικό προσανατολισμό και την εξατομικευμένη υποστήριξη, την υποστήριξη της παραμονής και της (επαν)εισόδου στην εκπαίδευση και την κατάρτιση, την κοινωνική προστασία και την πρόληψη, καθώς και την υποστήριξη στον τομέα της ψυχικής υγείας (Βλ.: Eurofound, 2021, σσ. 54-74). Όμως, οι πολιτικές αυτές είχαν δύο βασικά μειονεκτήματα· το πρώτο σχετιζόταν με το γεγονός ότι δεν υπήρχε επαρκής ανταπόκριση στις ανάγκες των γυναικών, αφού αποδεδειγμένα οι νέες γυναίκες υπέστησαν περισσότερες επιπτώσεις

¹⁵ Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Βλ. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1549&langId=en>

¹⁶ Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Βλ. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1606&langId=en>

στην απώλεια θέσεων εργασίας και στη μείωση των εισοδημάτων τους (Barford, Coutts, & Sahai, 2021). Το δεύτερο κοινό αρνητικό χαρακτηριστικό αφορούσε την υιοθέτηση του μοντέλου “ένα μέγεθος για όλους” [one-size-fits-all]. Ως εκ τούτου, σε αρκετές χώρες και δεδομένων των έκτακτων αναγκών, υιοθετήθηκαν ευρείες πολιτικές που είτε δεν ανταποκρίνονταν στις πραγματικές ανάγκες των νέων ή που δεν κατάφεραν να προσαρμοστούν επαρκώς στις σύγχρονες νεανικές προκλήσεις (ό.π., σ. 8).

Συμπεράσματα – Συζήτηση

Οι NEETs δεν είναι απλώς άνεργοι και το γεγονός ότι δεν είναι ενταγμένοι στην εκπαίδευση ή την κατάρτιση αυξάνει τον κίνδυνο υπαγωγής τους σε μακροχρόνιο αποκλεισμό από την αγορά εργασίας. Συνιστούν ετερογενή ομάδα και στον πληθυσμό τους περιλαμβάνονται νέες και νέοι που παραμένουν εκτός της απασχόλησης, της εκπαίδευσης και της κατάρτισης εξαιτίας διαφόρων παραγόντων ή και επειδή βρίσκονται σε δυσμενή και μειονεκτική θέση.

Στις περισσότερες επίσημες βάσεις δεδομένων καθώς και στις αντίστοιχες εκθέσεις διεθνών οργανισμών περιλαμβάνονται μετρήσεις και στοιχεία για τους NEETs που αφορούν τις νέες και τους νέους ηλικίας 15 έως 29 ετών. Το 2010 καθιερώθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ο αντίστοιχος δείκτης που αφορά ανέργους και ανενεργούς νέους ηλικίας 15-24 ετών που απέχουν από τα συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης, ενώ από το 2021 –έπειτα και από τις επιπτώσεις από την εκδήλωση της πανδημίας– επεκτάθηκε το ηλικιακό όριο περιλαμβάνοντας τη νεολαία ηλικίας έως 29 ετών.

Η εκδήλωση του φαινομένου των NEETs σχετίζεται με τις εκπαιδευτικές εμπειρίες του ατόμου, τις συνθήκες διαβίωσης, το οικογενειακό και το πολιτισμικό υπόβαθρο, τις συνθήκες μετάβασης από το σχολείο στην αγορά εργασίας, το χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο και την πρόωρη σχολική εγκατάλειψη. Ανεξαρτήτως αιτιολογίας, η υπαγωγή ενός νέου σε αυτή την κατηγορία δεν συνιστά μόνο ατομικό πρόβλημα αλλά έχει ευρείες κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές προεκτάσεις.

Αναντίρρητα, η οικονομική ύφεση των προηγούμενων ετών έπληξε ιδιαίτερα τους νέους και επιδείνωσε προϋπάρχοντα προβλήματα, έχοντας δυσχεράνει δραματικά τις δυνατότητες και τις προϋποθέσεις ένταξής τους στην αγορά εργασίας. Και ενώ είχαν αρχίσει να αποδίδουν οι εφαρμοζόμενες ευρωπαϊκές και εθνικές πολιτικές για την αντιμετώπιση του φαινομένου, το 2020 κηρύχθηκε η πανδημία του COVID-19 επιβραδύνοντας ακόμη περισσότερο τις δυνατότητες απορρόφησης του νεανικού εργατικού δυναμικού στην αγορά εργασίας.

Η χώρα μας βρίσκεται σε δυσμενή θέση τόσο σε σχέση τα ποσοστά της νεανικής ανεργίας όσο και ως προς τα ποσοστά των νέων που βρίσκονται εκτός εκπαίδευσης, απασχόλησης και κατάρτισης. Ειδικότερα, η Ελλάδα διατηρεί το υψηλότερο ποσοστό νεανικής ανεργίας και το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό για τους NEETs στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Εντούτοις, καταγράφονται ενθαρρυντικά στοιχεία για τη χώρα μας που αφορούν τη σημαντική μείωση των ποσοστών της πρόωρης σχολικής εγκατάλειψης, τη μείωση των ποσοστών της νεανικής ανεργίας, καθώς και τη δεύτερη μεγαλύτερη μείωση την τελευταία δεκαετία στο ποσοστό των NEETs σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ελληνόγλωσσες

- Δρακάκη, Μ., Παπαδάκης, Ν., Κυρίδης, Α., & Παπαργύρης, Α. (2013). Το προφίλ του ΝΕΕΤ στην Ελλάδα. Στο Ν. Παπαδάκης (Επιμ.), *Βαρόμετρο Απόντων: οι ΝΕΕΤs (Young People Not in Education, Employment or Training) στην Ελλάδα* (σσ. 209–240). Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Κοτρόγιαννος, Δ., & Τζαγκαράκης, Σ.Ι. (2016). ΝΕΕΤs και κοινωνικό κράτος. Στο Ν. Παπαδάκης, Α. Κυρίδης, & Ν. Φωτόπουλος (Επιμ.), *Νέα γενιά και ΝΕΕΤs στην Ελλάδα της κρίσης. Οι επείγουσες διαστάσεις του προβλήματος: Έρευνα και ολοκληρωμένη παρέμβαση* (σσ. 81–107). Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Κυρίδης, Α. (2013). Διαστάσεις ενός πολυπαραγοντικού δείκτη για την διερεύνηση των ΝΕΕΤs. Στο Ν. Παπαδάκης (Επιμ.), *Βαρόμετρο Απόντων: οι ΝΕΕΤs (Young People Not in Education, Employment or Training) στην Ελλάδα* (σσ. 77–108). Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Λάβδας, Κ. (2016). Προτάσεις πολιτικής: Κίνδυνοι, δυνατότητες, περιορισμοί. Στο Ν. Παπαδάκης, Α. Κυρίδης, & Ν. Φωτόπουλος (Επιμ.), *Νέα γενιά και ΝΕΕΤs στην Ελλάδα της κρίσης. Οι επείγουσες διαστάσεις του προβλήματος: Έρευνα και ολοκληρωμένη παρέμβαση* (σσ. 181–200). Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Πανδής, Π., & Ζάγκος, Χ. (2013). Κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά των ΝΕΕΤs: Το παράδειγμα της Ελλάδας. Στο Ν. Παπαδάκης (Επιμ.), *Βαρόμετρο Απόντων: οι ΝΕΕΤs (Young People Not in Education, Employment or Training) στην Ελλάδα* (σσ. 109–120). Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Παπαδάκης, Ν. (2013). Οι ΝΕΕΤs στην Ευρώπη: Συγκλίσεις, αποκλίσεις και οι ερμηνευτικά προσπελάσιμες όψεις του φαινομένου. Στο Ν. Παπαδάκης (Επιμ.), *Βαρόμετρο Απόντων: οι ΝΕΕΤs (Young People Not in Education, Employment or Training) στην Ελλάδα* (σσ. 15–75). Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Παπαδάκης, Ν. (2016). Έρευνα και Ολοκληρωμένη Παρέμβαση για τους Neets: Θεωρητικοί προϋδεασμοί, ερευνητικές συνιστώσες και μια επισκόπηση της Έρευνας. Στο Ν. Παπαδάκης, Α. Κυρίδης, & Ν. Φωτόπουλος (Επιμ.), *Νέα γενιά και ΝΕΕΤs στην Ελλάδα της κρίσης. Οι επείγουσες διαστάσεις του προβλήματος: Έρευνα και ολοκληρωμένη παρέμβαση* (σσ. 19–37). Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Παπαδάκης, Ν., & Κυρίδης, Α. (2014). Η επίμονη αναπαραγωγή της ανισότητας - Επιστημονικές προκλήσεις για την κοινωνικο-οικονομική προέλευση μιας μείζονος κατηγορίας κοινωνικής ευπάθειας, των ΝΕΕΤs. Στο Α. Κυρίδης (Επιμ.), *Ευπαθείς κοινωνικές*

ομάδες και διά βίου μάθηση (σσ. 90–104). Αθήνα: Gutenberg.

Παπαδάκης, Ν., & συνεργάτες (2011). Νέες μορφές κοινωνικής ευπάθειας και προκλήσεις για την κοινωνική πολιτική: οι NEETs (young people Not in Education, Employment or Training). *Ινστιτούτο Στρατηγικών και Αναπτυξιακών Μελετών - ΙΣΤΑΜΕ «Ανδρέας Παπανδρέου»*, 12, 1–16.

Τσιώλης, Γ. (2013). Η κατασκευή των «απασχολήσιμων». Προβληματισμοί με αφορμή μια εμπειρική έρευνα στο πεδίο της συμβουλευτικής για την ένταξη στην απασχόληση. Στο Μ. Σπυριδάκης (Επιμ.), *Ανεργία και εργασιακή ανασφάλεια: Όψεις ενός εμμένοντος κινδύνου* (σσ. 151–185). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Φωτόπουλος, Ν. (2013). Το πρόβλημα των Neets και η ελληνική πραγματικότητα. Αναζητώντας λύσεις στην Ελλάδα του Μνημονίου. Στο Ν. Παπαδάκης (Επιμ.), *Βαρόμετρο Απόντων: οι NEETs (Young People Not in Education, Employment or Training) στην Ελλάδα* (σσ. 241–263). Αθήνα: Ι. Σιδέρης.

Ξενογλωσσες

Alegre, M.A., Casado, D., Sanz, J., & Todeschini, F. (2015). The impact of training-intensive labour market policies on labour and educational prospects of NEETs: evidence from Catalonia (Spain). *Educational Research*, 57(2), 151–167. <https://doi.org/10.1080/00131881.2015.1030852>

Arnkil, R. (2015). Lost in transition? Challenges for social inclusion and employment of young people in Europe. In European Commission, *Youth work and non-formal learning in Europe's education landscape: A quarter of a century of EU cooperation for youth policy and practice* (pp. 198–212). Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Artner, A. (2014). Youth Unemployment and NEETs - Reasons and Treatment in Europe with Special Regard to Hungary. In O. Hishow (Ed.), *Labour Market Trends in Bulgaria and the CEE Region - Overview And Perspectives* (pp. 119–159). Sofia: Economic Policy Institute.

Balan, M. (2015). Youths Condition in the Labour Market During the Post-Crisis Period. *Hyperion Economic Journal*, 2(3), 3–13.

Barford, A., Coutts, A., & Sahai, G. (2021). *Youth employment in times of COVID: A global review of COVID-19 policy responses to tackle (un)employment and disadvantage among young people*. ILO: Geneva. <https://doi.org/10.17863/CAM.89026>

- Carcillo, S., Fernández, R., Königs, S., & Minea, A. (2015). *NEET Youth in the Aftermath of the Crisis: Challenges and Policies*. OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 164: OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/5js6363503f6-en>
- CEDEFOP. (2008). *Terminology of European education and training policy*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Drakaki, M., Papadakis, N., Kyridis, A., & Papargyris, A. (2014). Who's The Greek Neet? Neets' Profile in Greece: Parameters, Trends and Common Characteristics of a Heterogeneous Group. *International Journal of Humanities and Social Science*, 4(6), 240–254.
- Eurofound. (2012). *Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Eurofound. (2015). *Social inclusion of young people*. Publications Office of the European Union: Luxembourg.
- Eurofound. (2016). *Exploring the diversity of NEETs*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Eurofound. (2021). *Impact of COVID-19 on young people in the EU*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission. (2010). *Youth on the move: An initiative to unleash the potential of young people to achieve smart, sustainable and inclusive growth in the European Union*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission. (2011). *Youth neither in employment nor education and training (NEET): Presentation of data for the 27 Member States*. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion, EMCO Contribution.
- European Commission. (2014). *No EAC/17/2012 Study on the effective use of early childhood education and care in preventing early school leaving: Final Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission. (2015). *European Social Policy Network (ESPN): Integrated Support for the long-term unemployed in Europe: A study of national policies 2015* (D. Bouget, H. Frazer, & E. Marlier, with R. Peña-Casas, & B. Vanhercke). Luxembourg, Publications Office of the European Union: Directorate-General for

Employment, Social Affairs and Inclusion.

European Commission. (2017). *Employment and Social Developments in Europe: Annual Review 2017*. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

European Commission. (2021). *Employment and Social Developments in Europe: Annual Review 2021. Towards a strong social Europe in the aftermath of the COVID-19 crisis: Reducing disparities and addressing distributional impacts*. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion - Directorate F. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Franco, A. (1999). Labor Force Survey Principal Results 1998. *Statistics in focus: Population and Social Conditions, Theme 3 - 11/1999*. Eurostat. Available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3433488/5227177/CA-NK-99-011-EN.PDF/a5f725cb-c9fb-42dd-817e-f9edadfec75>

Furlong, A. (2006). Not a very NEET solution: representing problematic labour market transitions among early school-leavers. *Work, employment and society*, 20(3), 553–569. <https://doi.org/10.1177/0950017006067001>

Gariépy, G., Danna, S.M., Hawke, L., Henderson, J., & Iyer, S.N. (2021). The mental health of young people who are not in education, employment, or training: a systematic review and meta-analysis. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 57, 1107–1121. <https://doi.org/10.1007/s00127-021-02212-8>

Goldman-Mellor, S., Caspi, A., Arseneault, L., Ajala, N., Ambler, A., Danese, A., Fisher, H., Hucker, A., Odgers, C., Williams, T., Wong, C., & Moffitt, T. (2016). Committed to work but vulnerable: self-perceptions and mental health in NEET 18-year olds from a contemporary British cohort. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 57(2), 196–203. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12459>

Heinz, W.R. (2009). Youth transitions in an age of uncertainty. In A. Furlong (Ed.), *Handbook of Youth and Young Adulthood: New perspectives and agendas* (pp. 3–13). London and New York: Routledge.

Hutchinson, J., Beck, V., & Hooley, T. (2015). Delivering NEET policy packages? A decade of NEET policy in England. *Journal of Education and Work*, 29(6), 707–727. <https://doi.org/10.1080/13639080.2015.1051519>

International Labour Organization. (1982, October 29). *Resolution concerning statistics of the economically active population, employment, unemployment and*

underemployment. Thirteenth International Conference of Labour Statisticians.

International Labour Organization. (2019). *Young people not in employment, education or training* [ILO/SIDA Partnership on Employment (technical brief N° 3)]. Switzerland: Employment and Labour Market Policies Branch (EmpLAB) - Employment Policy Department.

Inui, A. (2009). NEETs, freeters and flexibility: reflecting precarious situations in the new labour market. In A. Furlong (Ed.), *Handbook of Youth and Young Adulthood: New perspectives and agendas* (pp. 176–181). London and New York: Routledge.

Kelly, E., & McGuinness, S. (2015). Impact of the Great Recession on unemployed and NEET individuals' labour market transitions in Ireland. *Economic Systems*, 39(1), 59–71. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ecosys.2014.06.004>

Kiura, T., Bosch, O.J.H., Nguyen, N.C., Yasui, T., & Maeno, T. (2013). *Using a systems-based Evolutionary Learning Laboratory to address the "NEET - Not in Employment, Education, or Training" issue in Japan*. In 57th Annual Meeting of the International Society for the Systems Sciences, ISSS 2013: Curating the Conditions for a Thrivable Planet (pp. 671–683). International Society for the Systems Sciences (ISSS).

Konle-Seidl, R., & Picarella, F. (2021). *Youth in Europe: Effects of COVID-19 on their economic and social situation*. Publication for the committee on Employment and Social Affairs, Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies: European Parliament, Luxembourg.

Maguire, S. (2013). Will raising the participation age in England solve the NEET problem? *Research in Post-Compulsory Education*, 18(1-2), 61–76. <https://doi.org/10.1080/13596748.2013.755816>

Maguire, S. (2015). NEET, unemployed, inactive or unknown - why does it matter? *Educational Research*, 57(2), 121–132. <https://doi.org/10.1080/00131881.2015.1030850>

Matsaganis, M. (2015). The Youth Guarantee: Theory or reality? In J.J. Donaldo (Ed.), *Youth unemployment and the Great Recession in Greece* (pp. 77–87). London: Centre for Economic Policy Research - CEPR Press (Co-funded by the Europe for Citizens Programme of the European Union).

Mawn, L., Oliver, E.J., Akhter, N., Bambra, C.L., Torgerson, C., Bridle, C., & Stain, H.J. (2017). Are we failing young people not in employment, education or training

(NEETs)? A systematic review and meta-analysis of re-engagement interventions. *Systematic Reviews*, 6(16), 1–17. <https://doi.org/10.1186/s13643-016-0394-2>

Mendolia, S., & Walker, I. (2014). *Do Neets Need Grit?* IZA Discussion Paper No. 8740.

Miller, J., McAuliffe, L., Riaz, N., & Deuchar, R. (2015). Exploring youths' perceptions of the hidden practice of youth work in increasing social capital with young people considered NEET in Scotland. *Journal of Youth Studies*, 18(4), 468–484. <https://doi.org/10.1080/13676261.2014.992311>

Nardi, B., Lucarelli, C., Talamonti, M., Arimatea, E., Fiori, V., & Moltedo-Perfetti, A. (2015). NEETs versus EETs: an observational study in Italy on the framework of the HEALTH25 European project. *Research in Post-Compulsory Education*, 20(4), 377–399. <https://doi.org/10.1080/13596748.2015.1081749>

Network of Experts in Social Sciences of Education and training [NESSE]. (2010). *Early School Leaving: Lessons from research for policy makers*. European Commission.

O'Dea, B., Glozier, N., Purcell, R., et al. (2014). A cross-sectional exploration of the clinical characteristics of disengaged (NEET) young people in primary mental healthcare. *BMJ Open*, 4(12). <http://dx.doi.org/10.1136/bmjopen-2014-006378>

OECD. (2013a). *Education at a Glance 2013: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2013-en>

OECD. (2013b). *Education Indicators in Focus - 2013/04*. Available at: <https://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/education-indicators-in-focus.htm>

OECD. (2016). *Education at a Glance 2016: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.187/eag-2016-en>

OECD. (2019). *Society at a Glance 2019: OECD Social Indicators*. Paris: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/soc_glance-2019-en

OECD. (2021). *Education at a Glance 2021: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/b35a14e5-en>

Oliver, E.J., Mawn, L., Stain, H.J., Bambra, C.L., Torgerson, C., Oliver, A., & Bridle, C. (2014). Should we 'hug a hoodie'? Protocol for a systematic review and meta-

analysis of interventions with young people not in employment, education or training (so-called NEETs). *Systematic Reviews*, 3(73). <http://dx.doi.org/10.1186/2046-4053-3-73>

Papadakis, N., Drakaki, M., Kyridis, A., & Papargyris, A. (2017). Between a frightening Present and a disjointed Future. Recession and social vulnerability in the case of Greek Neets: Socio-demographics, facets of the Crisis' Impact and the revival of the intergenerational transmission of poverty. *Advances in Social Sciences Research Journal*, 4(18) 8–20. <https://doi.org/10.14738/assrj.418.3688>

Passey, D. (2011). The 'Educational Lot' for Young People Who Are NEET: Quality Management and Roles of Management Information Systems. In A. Tatnall, O.C. Kereteletswe, & A. Visscher (Eds.), *Information Technology and Managing Quality Education. ITEM 2010. IFIP Advances in Information and Communication Technology* (pp. 121–129). Berlin: Springer.

Pastore, F. (2015). *The Youth Experience Gap: Explaining National Differences in the School-to-Work Transition*. SpringerBriefs in Economics: Springer.

Reiter, H., & Schlimbach, T. (2015). NEET in disguise? Rival narratives in troubled youth transitions. *Educational Research*, 57(2), 133–150. <https://doi.org/10.1080/00131881.2015.1030851>

Schoon, I. (2014). Parental worklessness and the experience of NEET among their offspring. Evidence from the Longitudinal Study of Young People in England (LSYPE). *Longitudinal and Life Course Studies*, 5(2), 129–150. <https://doi.org/10.14301/llcs.v5i2.279>

Schoon, I., & Silbereisen, R.K. (2009). Conceptualising School-to-Work Transitions in Context. In I. Schoon & R.K. Silbereisen (eds.), *Transition from School to Work: Globalization, Individualization, and Patterns of Diversity* (pp. 3–29). New York: Cambridge University Press.

Serracant, P. (2014), A Brute Indicator for a NEET Case: Genesis and Evolution of a Problematic Concept and Results from an Alternative Indicator. *Social Indicators Research*, 117(2), 401–419. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/s11205-013-0352-5>

Social Exclusion Unit. (1999). *Bridging the Gap: New opportunities for 16 - 18 year olds not in education, employment or training*. Report presented to Parliament by the Prime Minister.

- Tamesberger, D., & Bacher, J. (2014). NEET youth in Austria: a typology including socio-demography, labour market behaviour and permanence. *Journal of Youth Studies*, 17(9), 1239–1259. <https://doi.org/10.1080/13676261.2014.901492>
- Tamesberger, D., Leitgöb, H., & Bacher, J. (2014). How to Combat NEET? Evidence from Austria. *Intereconomics*, 49, 221–227. <https://doi.org/10.1007/s10272-014-0503-1>
- United Nations. (2016). *Youth Civic Engagement*. United Nations Youth Report - Department of Economic and Social Affairs.
- William Stoten, D. (2014). NEETs: a case study in addressing the issues relating to disengaged youth in East Cleveland. *Education + Training*, 56(5), 467–480. <https://doi.org/10.1108/ET-04-2013-0055>
- Yates, S., Harris, A., Sabates, R., & Staff, J. (2011). Early Occupational Aspirations and Fractured Transitions: A Study of Entry into ‘NEET’ Status in the UK. *Journal of Social Policy*, 40(3), 513–534. <https://doi.org/10.1017/S0047279410000656>
- Yates, S., & Payne, M. (2006). Not so NEET? A Critique of the Use of ‘NEET’ in Setting Targets for Interventions with Young People. *Journal of Youth Studies*, 9(3), 329–344. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1080/13676260600805671>

Youth not in education, employment or training (NEETs): Views and aspects of a contemporary form of vulnerable social group.

Pappa Lamprini¹, Karalis Thanassis²

¹ Social Worker, PhD Candidate at the Department of Educational Sciences and Early Childhood Education of the University of Patras

² Professor of Lifelong Learning and Adult Education at the Department of Educational Sciences and Early Childhood Education of the University of Patras

ABSTRACT

The term NEETs (youth Not in Education, Employment or Training) refers to young people aged 15 to 29 years, who are not in education, employment or training. It is a worldwide phenomenon and the percentages in our country are recorded over time as the highest in the European Union. The reasons why a young person may fall into this category are multifactorial. In this article, it is presented the process for the establishment of the term NEETs and the dimensions of this contemporary social phenomenon. Subsequently, the challenges of youth transitions are examined as well as the risk factors for young people to become NEETs, while some of the impacts from both the long-term economic recession and the outbreak of the COVID-19 pandemic are considered. Finally, the implications of this phenomenon in our country and the corresponding management european policies are presented.

Key-words: NEETs, vulnerable social groups, youth transitions, risk factors, policies

Correspondence: Lamprini Pappa, lpappa@upatras.gr

Έμφυλη βία και κρατική εξουσία: ο αθέατος αγώνας των γυναικών μέσα από τις ιστορικές διαδρομές¹

Σκλάβου Κωνσταντίνα¹

¹ Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να αποτυπώσει την εικόνα των γυναικών και τους πολλαπλούς ρόλους που ανέλαβαν στα χρόνια από το 1923 - 1974, καταγράφοντας την ορατή και μη ορατή βία και τις επιπτώσεις στη ζωή τους σε μια μακροχρόνια και παραγμένη ιστορική περίοδο μέσα από το αφήγημα των ιδίων. Δεδομένου ότι η δράση τους συνεπαγόταν την εύρυθμη και δυναμική λειτουργία ομάδων, κοινοτήτων ή και συλλογικών μορφών δράσης και αντίστασης, μέσα από τη σύγχρονη βιβλιογραφία, τις ιστορικές πηγές, αλλά και την ποιοτική αποτύπωση των βιωμάτων τους, στοχεύουμε στην ανάδειξη της δικής τους φωνή και την καταγραφή του γυναικείου αφηγήματος στις ιστορικές διαδρομές.

Λέξεις-κλειδιά: Έμφυλη βία, Γυναικείο αφήγημα, Αντίσταση, Εμφύλιος, Δικτατορία, Κρατική βία.

Στοιχεία Επικοινωνίας: Κωνσταντίνα Σκλάβου, ksklavou@uniwa.gr

¹ Το παρόν άρθρο αποτελεί τμήμα της Μεταδιδακτορικής Έρευνας με τίτλο «Ο αθέατος αγώνας των γυναικών στην Κατοχή, στην Αντίσταση και στη Χούντα. Έμφυλη Βία και Κρατική Εξουσία», η οποία ολοκληρώθηκε τον Φεβρουάριο του 2023, υπό την επίβλεψη του κ. Στράτου Γεωργούλα, Καθηγητή του Τμήματος Κοινωνιολογίας, του Πανεπιστημίου Αιγαίου.

Εισαγωγή

«...υπάρχει επίσης μια ακόμη εμπειρία που με όρισε...εκεί...όπου η μνήμη γίνεται πολύ επώδυνη και η κρίση δεν είναι ξεκάθαρη...» Κίττυ Αρσένη².

Όταν οι εθνικές ιστορίες ξεκίνησαν να συμπεριλαμβάνουν τις γυναίκες στην αφήγησή τους, η διάσταση του φύλου τις αφορούσε μόνο στα πεδία που ήταν ορατές ως δρώντα υποκείμενα, δηλαδή στο ρόλο τους ως μέλη της οικογένειας και κυρίως ως τροφοί των παιδιών ή στην καθημερινότητα και στις σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων, μέσα σε κοινωνίες που τον πρώτο λόγο και τον απόλυτο έλεγχο είχαν οι άνδρες. Η γυναικεία παρουσία σχετιζόταν σχεδόν αποκλειστικά με την αναπαραγωγή, την παραγωγή, αλλά και την εύρυθμη λειτουργία και διαχείριση των σχέσεων στην οικογένεια (Βερβενιώτη, 2021). Επομένως είναι χρήσιμο σε συνάρτηση με τις προσωπικές αφηγήσεις να αναδεικνύονται θέματα όπως οι ρόλοι, οι συμπεριφορές, οι σχέσεις εξουσίας μεταξύ των μελών της οικογένειας, η αλληλοδιαπλοκή ατομικών και συλλογικών σχεδίων, αλλά και ο επαναπροσδιορισμός της έννοιας του ατόμου, στα πλαίσια της κριτικής της διάστασης ατόμου-κοινωνίας για την κατασκευή της μνήμης σε επόμενα χρόνια (Archambault, 2016). Πολλές καταγραφές και συλλογικές μαρτυρίες λοιπόν προκύπτουν από το «δίκτυο σχέσεων», το οποίο μπορεί να αποτελέσει ένα εννοιολογικό εργαλείο που αναδεικνύει τα μικρό περιβάλλοντα, όπως αυτό της οικογένειας, ως δρούσες ομάδες και όχι ως παθητικούς δέκτες των όποιων εξωτερικών αλλαγών (Van Boeschoten, 2003).

Επιπλέον η μελέτη της ιστορίας σε παραγμένες περιόδους ανασύρει στην επιφάνεια κοινωνικά και πολιτισμικά θέματα και την έμφυλη διάσταση αυτών, καθώς τις περισσότερες φορές η κρατική εξουσία και οι μηχανισμοί της μετατρέπονται σε όργανα επιβολής κανόνων και υποταγής και πλήττουν δυσανάλογα τα πιο αδύναμα μέλη της κοινωνίας (Cohen, 1991). Πλήθος ερευνών μέχρι και τις μέρες μας (Colombini, 2002; Gardam & Chalesworth, 2000; Gokalp Kultu, 2014; Lindsey-Curtet et al., 2004; Turshen, 2001, 2000) έχουν καταγράψει τις βαρβαρότητες και την ανεξέλεγκτη άσκηση διαφόρων μορφών βίας σε γυναίκες και παιδιά, αγόρια και κορίτσια κατά τη διάρκεια εμφυλίων και πολεμικών συγκρούσεων, με αποτέλεσμα την απώλεια ή την απειλή της ζωής και της σωματικής τους ακεραιότητας. Οι βιασμοί, οι δολοφονίες και οι ακρωτηριασμοί αποτελούν κοινές πρακτικές για νικητές και ηττημένους (Wood, 2018, 2009; Sklanou, 2019), ενώ σε περιοχές που βρίσκονται σε εμπόλεμη κατάσταση επί σειρά ετών έχουν καθιερωθεί πρακτικές όπως η σεξουαλική δουλεία και το trafficking με θύματα κυρίως τις γυναίκες και τα παιδιά³ (van der Kolk et al., 1996).

Η έννοια του τραύματος και οι επιπτώσεις

Η λέξη τραύμα είναι ελληνική. Η ετυμολογία της προέρχεται από την αρχαιοελληνική λέξη «τραῦμα» και το ρήμα «τιπρώσκω» που σημαίνει πληγώνω, τραυματίζω. Αρχικά η λέξη χρησιμοποιήθηκε στην ιατρική (trauma, injury), διότι αφορά στη βίαιη λύση της συνέχειας των ιστών του δέρματος, ως αποτέλεσμα κάποιου εξωτερικού παράγοντα – αιτίου (πτώση, πρόσκρουση, είσοδος ξένου σώματος κ.τλ.), που υπερβαίνει τη φυσική αντοχή των ιστών ή των οργάνων. Στην ψυχολογία η λέξη τραύμα σηματοδοτεί, κατά αναλογία, την ψυχική βλάβη, που μπορεί να προκαλέσει ένα γεγονός ή ένα συμβάν, το οποίο αποθηκεύεται στη μνήμη του ατόμου και μπορεί να το επηρεάσει μακροπρόθεσμα (Κωστελέτος και συν., 2020). Αποτελούν δηλαδή έναν ψυχολογικό ή συναισθηματικό κλονισμό που θέτει σε κίνδυνο την υγεία

² Από το βιβλίο της Κίττυ Αρσένη, *Μπουμπουλίνας 18*.

³ United Nations Security Council (2019). *Conflict related sexual violence*. Available in:

<https://www.un.org/securitycouncil/content/reports-submitted-transmitted-secretary-general-security-council-2019>

και την ψυχική ακεραιότητα, άμεσα και μακροπρόθεσμα, αλλά και την ικανότητα του ατόμου να «επανορθώσει» και να απαρτιώσει τις τραυματικές εμπειρίες.

Σε μια αιφνίδια κατάσταση εγρήγορσης για έναν κίνδυνο, ο φόβος και το στρες προκαλούν τα σωματικά συμπτώματα που προετοιμάζουν το σώμα για δράση και αντίδραση. Αυτά είναι εμφανή στον αρχέγονο μηχανισμό «πάλης ή φυγής» (fight or flight), που αφορά σε μια σύνθετη αλληλεπίδραση αρκετών συστημάτων του σώματος, η οποία οδηγεί σε αυξημένους σφυγμούς, αυξημένη αρτηριακή πίεση, συχνότητα αναπνοής και παροχής αίματος στους μυς, εστίαση της προσοχής στο γεγονός και επαγρύπνηση (Perry, 1996)⁴. Η εμφάνιση διαφόρων συμπτωμάτων είναι φυσιολογική μετά την έκθεση σε τραύμα και από μόνη της δεν σηματοδοτεί παθολογία. Στην πραγματικότητα δε, ορισμένα συμπτώματα μπορεί να είναι αναμενόμενα ως προσαρμοστικά, ιδίως όταν ο κίνδυνος επιμένει. Το τραύμα μπορεί να εκδηλώνεται με έντονο τρόμο και απόγνωση, φόβο, ευερεθιστότητα, άγχος και κατάθλιψη καθώς επίσης και μνήμες των τραυματικών γεγονότων (Zannas et al., 2015).

Πολλοί θεωρητικοί προσπάθησαν να αποτυπώσουν τις διαστάσεις και τις επιπτώσεις του ψυχικού τραύματος μέσα από την επιστήμη τους. Η μελέτη τους γνώρισε περιόδους εντατικής έρευνας που εναλλάσσονταν με περιόδους λήθης. Σύμφωνα με την Herman (1992) οι έρευνες ξεκίνησαν τον 19^ο αιώνα⁵, εγκαταλείφθηκαν και επανεκκινήθηκαν μετά από πολλά χρόνια στην Αγγλία και την Αμερική, μετά τον Α΄ και Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και στη συνέχεια μετά τον πόλεμο του Βιετνάμ⁶. Τα τελευταία χρόνια (αρχικά μέσα από τους αγώνες και τα αιτήματα των γυναικείων κινημάτων), η έρευνα επικεντρώθηκε στη διακρίβωση του ψυχικού τραύματος στα πλαίσια της βίας μέσα στην οικογένεια και δη της σεξουαλικής. Αυτό συνέβη σε μια πρώτη προσπάθεια ανίχνευσης της σχέσης ανάμεσα στις ψυχοτραυματικές εμπειρίες και στις επιπτώσεις τους, τόσο τις άμεσες (αυπνία, μούδιασμα, εφιάλτες, ψυχική αποσύνδεση και άλλα), όσο και στις έμμεσες μακροχρόνιες (χρήση ουσιών, παραβατική συμπεριφορά, μετατραυματικό στρες και άλλα) (Herman, 2015).

Φαίνεται ότι η έρευνα για το ψυχικό τραύμα και η ανάδειξη των σοβαρών επιπτώσεών του, προσκρούουν διαχρονικά επάνω σε «περίεργα» εμπόδια. Πρέπει συνεχώς να αντιμάχεται την τάση των ανθρώπων να μειώνουν ή να διαψεύδουν τις αφηγήσεις των θυμάτων, ώστε τα γεγονότα να κρατούνται στην αφάνεια. Η αντιμετώπιση των θυμάτων διαμορφώνεται στο πλαίσιο ενός περίεργου διπόλου, με το διάλογο συχνά να εξαντλείται σε επιχειρήματα για το αν τους αξίζει «φροντίδα ή απομόνωση». Ο Leo

⁴ Η διάγνωση της διαταραχής μετά από ένα ψυχοτραυματικό γεγονός στην ψυχιατρική αφορά στην Διαταραχή Μετατραυματικού Στρες (Post Traumatic Stress Disorder – PTSD). Η μετατραυματική διαταραχή χαρακτηρίζεται από επεισόδια εισβολής/επαναβίωσης του τραύματος, αποφυγής/μούδιασματος και διεγερσιμότητα. Σε συνέχεια αυτής μπορεί να εμφανιστούν παρόμοια με αυτά του τραύματος ή άλλα συμπτώματα όπως, απροσδιόριστο άγχος, διαταραχές ύπνου και εφιάλτες, διαταραχές στη διατροφή, αμνησία, αποσύνδεση, έλλειψη απαντητικότητας, μούδιασμα, κοινωνική απομόνωση, υπερεπαγρύπνηση, ευερεθιστότητα, δυσκολία συγκέντρωσης και παρορμητικότητα (Erugar, Maltby, Vostanis, 2018).

⁵ Η έρευνα αυτή ξεκίνησε στη Γαλλία μέσα σε ένα δημοκρατικό και αντί – εκκλησιαστικό πνεύμα και αφορούσε την υστερία, ως αρχέτυπη ψυχική διαταραχή των γυναικών. Η μελέτη της υστερίας είχε εξάψει τη φαντασία του κοινού, ενώ μεγάλο κύρος έδωσε στο θέμα ο Σαρκώ με την ενασχόλησή του με το θέμα και τη σοβαρή επιστημονική έρευνα που διεξήγαγε. Ο ίδιος μελέτησε γυναίκες, ασθενείς του από το άσυλο Σαλπεντιέρ, οι οποίες είχαν υποστεί σοβαρή και επαναλαμβανόμενη βία στη ζωή τους. Πριν από τον Σαρκώ όλοι πίστευαν ότι οι υστερικές γυναίκες προσποιούνταν τις άρρωστες και η θεραπεία τους αφήνονταν σε υπνωτιστές και πρακτικούς θεραπευτές. Μετά τον θάνατό του, τη σκυτάλη στο θέμα ανέλαβε ο Φρόυντ με την γνωστή σε όλους μας επιστημονική πορεία και την ανάπτυξη της ψυχαναλυτικής θεωρίας, μελετώντας το τραύμα ως βασικό αίτιο της υστερίας.

⁶ Για την περιγραφή αυτών των αντιδράσεων έχει χρησιμοποιηθεί ένας αριθμός όρων οι οποίοι συνήθως εφαρμόζονται σε καταστάσεις πολεμικών μαχών, όπως κόπωση μάχης (battle fatigue), τραυματικό σοκ (shell shock), νεύρωση μάχης (combat neurosis) και νεύρωση πολέμου (war neurosis), κλονισμός από τους βομβαρδισμούς ή νεύρωση από τις μάχες (shell shock – combat neurosis).

Eitinger⁷, θέλοντας να περιγράψει τον άνισο αγώνα των θυμάτων, την προσπάθεια του θύτη να αποφύγει να λογοδοτήσει για τα εγκλήματά του, αλλά και της κοινωνίας να επιτευχθεί η λήθη, αναφέρει «...ένα πέπλο λησμονιάς πέφτει επάνω σε κάθε τι οδυνηρό και δυσάρεστο. Οι δύο πλευρές στέκονται αντιμέτωπες. Από την μια πλευρά είναι τα θύματα που πιθανώς, θέλουν να ξεχάσουν αλλά δεν μπορούν. Από την άλλη εκείνοι, οι οποίοι και θέλουν πολύ να ξεχάσουν και το καταφέρνουν...σε αυτόν τον σιωπηλό και άνισο διάλογο, ο πιο αδύναμος, είναι ο χαμένος...».

Εξίσου σημαντικοί παράγοντες είναι το φύλο και η ηλικία. Σύμφωνα με έρευνα για τις διαφορές του φύλου σε σχέση με το μετατραυματικό στρες, οι γυναίκες έχουν 2 με 3 φορές περισσότερες πιθανότητες να αναπτύξουν Μετατραυματική Διαταραχή σε σύγκριση με τους άνδρες (Olf, 2017). Αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην αλληλεπίδραση που έχουν οι ψυχοκοινωνικοί παράγοντες σε συνάρτηση με τους βιολογικούς (όπως για παράδειγμα η έκκριση ωκυτοκίνης), καθώς και στα διαφορετικά είδη τραύματος που βιώνουν οι άνδρες και οι γυναίκες στη ζωή τους (οι γυναίκες, κατά κανόνα, εκτίθενται σε μεγαλύτερης βαρύτητας τραύματα και συνήθως πιο νωρίς στη ζωή τους). Τέλος, η πρώιμη έκθεση στο τραύμα επιφέρει σοβαρές συνέπειες στην νευροβιολογική ανάπτυξη του παιδιού, καθώς και στην ανάπτυξη του εγκεφάλου (Perry et al., 1995). Η ηλικία λοιπόν, εκτός από το φύλο, φαίνεται να παίζει σημαντικό ρόλο στην αντίδραση στο τραύμα, καθώς όσο πιο ευάλωτο και αβοήθητο αισθάνεται το θύμα, τόσο πιο πολύ θυματοποιείται, δεν είναι ικανό να διαφύγει και παγιδεύεται. Τέλος το μορφωτικό και κοινωνικό επίπεδο, φαίνεται να συντελεί στην αντιμετώπισή του, τόσο σε σχέση με την πρόσβαση σε μέσα, πόρους και υπηρεσίες, όσο και στους τρόπους διαχείρισης που θα αναπτύξει ένα άτομο.

Η άμεση, η δομική και η πολιτισμική βία στα πλαίσια της κρατικής εξουσίας

Η ανάπτυξη του κλάδου της κριτικής εγκληματολογίας ανέδειξε το ρόλο του κράτους στην παραγωγή της εγκληματικότητας και διατηρεί στις βασικές αρχές της την παραδοχή ότι η κοινωνική κατασκευή του εγκλήματος και η εγκληματοποίηση αντιμετωπίζονται ως στρατηγικές κοινωνικού ελέγχου στα πλαίσια πειθαρχιών και ποινών από την αγορά (εργασίας), την κοινωνία (κοινωνικός έλεγχος) και το κράτος (με την ευρύτερη έννοια). Επιπλέον ανέδειξε τη διάσταση ότι το παραγόμενο αποτέλεσμα, το έγκλημα, δημιουργεί συνοχή ανάμεσα στους νομοταγείς πολίτες που συσπειρώνονται κατά των εγκληματιών. Επομένως τόσο το έγκλημα, όσο και το εκάστοτε σύστημα ποινικής δικαιοσύνης πρέπει να μελετώνται στο συγκεκριμένο ιστορικό, κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον, στο οποίο λαμβάνουν χώρα (Spitzer, 1975). Ο Νορβηγός ερευνητής της ειρήνης Johan Galtung, αναλύει τους όρους που αφορούν στην άμεση, την έμμεση/δομική και πολιτισμική βία. Οι έννοιες της άμεσης, της δομικής και της πολιτισμικής βίας, ταυτίζονται, κατά τον Galtung (1987), αντίστοιχα με το γεγονός και τη διαδικασία που αφορά στις αυξομειώσεις της, ενώ η πολιτισμική βία συνιστά τη σταθερά που παραμένει αναλλοίωτη σε βάθος χρόνου. Η βία δε είναι ποικιλόμορφη και πολυδιάστατη, εμφανίζεται τόσο μέσα στο ίδιο το άτομο, όσο και μεταξύ των ατόμων και ασκείται σε κάθε περίπτωση, κατά την οποία «ο άνθρωπος επηρεάζεται με τέτοιο τρόπο, ώστε η σωματική και πνευματική του πραγμάτωση να είναι ελάχιστος βαθμού σε σχέση με τη δύναμη πραγμάτωσή του» (Galtung, 1969). Είναι η ορατή, φυσική (ή και ψυχική) βλάβη που προξενείται από έναν άνθρωπο σε έναν άλλο, η οποία είναι δυνατόν να οδηγήσει και στο θάνατο και προκαλεί άμεση καταστροφή. Ο πόλεμος για παράδειγμα είναι μια μορφή άμεσης βίας (Galtung, 1976). Η πολιτισμική βία αφορά σε εκείνες τις όψεις της κουλτούρας, της συμβολικής σφαίρας του κόσμου μας

⁷ Ο Leo Eitinger, ψυχίατρος, εργάστηκε με επιζώντες από ναζιστικά στρατόπεδα συγκεντρώσεως. Eitinger, L. (1980). The Concertation Camp Syndrome and its Late Sequela. In Dimsdale J.E. (Ed.) *Survivors, Victims and Perpetrators* (pp. 127 – 162). New York: Hemipshere Publishing Corp.

(θρησκεία, ιδεολογία, γλώσσα, τέχνη, εμπειρική και εφαρμοσμένη επιστήμη – λογική και μαθηματικά), οι οποίες χρησιμοποιούνται με τέτοιο τρόπο, ώστε να δικαιολογούν ή να νομιμοποιούν την άμεση ή δομική βία (Galtung, 1990).

Συναφής στην οπτική της κριτικής εγκληματολογίας είναι ο όρος “εγκλήματα του κράτους” (state crimes). Ο όρος διατυπώθηκε από τον William Chambliss, το 1988, καθώς η κρατική βία ποτέ δεν έπαψε να αποτελεί ένα μέσο επιβολής πρακτικών και ελέγχου, μέσω της αστυνομίας ή του στρατού. Τα εγκλήματα του κράτους αναφέρονται στην κατάχρηση εξουσίας, ως άτυπη ή επίσημη πολιτική του κράτους και των μηχανισμών του και αφορούν πράξεις που διαπράττονται από κράτη ή κυβερνήσεις, με σκοπό να προωθήσουν μια ποικιλία πολιτικών στο εσωτερικό τους ή το εξωτερικό, οι οποίες επιφέρουν φυσική, υλική ή κοινωνική βλάβη στους πολίτες ή σε πολίτες ξένων κρατών (Βιδάλη, 2015). Μια από τις πολλές διαστάσεις των κρατικών εγκλημάτων, αφορά στη νομιμοποίηση αποτρόπαιων πράξεων και την άσκηση βίας. Η θεωρία της αποποίησης ευθυνών (theory of denials) υποστηρίζει ότι οι δράστες των κρατικών εγκλημάτων, που η δράση τους παραβιάζει την ουσία της ανθρωπίνης κοινωνικής ύπαρξης, δεν αρνούνται τη διάπραξη συγκεκριμένων πράξεων (καθώς έχουν συγκεκριμένες πεποιθήσεις για αυτές), αλλά τις δικαιολογούν, αποποιούμενοι τις ευθύνες τους με το αιτιολογικό ότι πρόκειται για επιλογές επιβεβλημένες από τις συνθήκες (Cohen, 2000).

Τα κρατικά εγκλήματα έχουν και άλλες μορφές, εμφανίζονται σε περιόδους εύθραυστης ειρήνης ή εμφύλιων συγκρούσεων και παραβιάζουν το εσωτερικό ή και το διεθνές δίκαιο, πλήττοντας κυρίως τις γυναίκες και τα παιδιά. Οι βιασμοί, οι δολοφονίες και οι ακρωτηριασμοί αποτελούν κοινές πρακτικές, καθώς πάντα το γυναικείο σώμα λειτουργεί ως μέσο κυριαρχίας, υποταγής και ολοκληρωτικής υποτέλειας των ηττημένων (Wood, 2018, 2009; Sklavou, 2019). Επιπρόσθετα σε περιοχές που βρίσκονται σε εμπόλεμη κατάσταση επί σειρά ετών έχουν καθιερωθεί πρακτικές όπως η σεξουαλική δουλεία και το trafficking, στη βάση της λαφυραγωγής των γυναικών ή και οι γενοκτονίες σε μια προσπάθεια ελέγχου της συνέχειας του πληθυσμού^{8,9} (van der Kolk et al., 1996). Οι θύτες μπορεί να είναι μέλη της οικογένειας ή της κοινότητας, καθώς και άτομα που ενεργούν εκ μέρους πολιτισμικών, θρησκευτικών ή κρατικών θεσμών. Τέλος, όσον αφορά τις επιπτώσεις, πέρα από τις άμεσες (βασανιστήρια, δολοφονίες, σοβαροί τραυματισμοί και σωματικές βλάβες κ.α.) και τις έμμεσες (ανομία, καθιέρωση βίαιης συμπεριφοράς, απανθρωποποίηση, ομαδικά εγκλήματα κ.α.), η επαναλαμβανόμενη και με διάρκεια ορατή και μη ορατή κρατική βία επιφέρει και σοβαρές οικονομικές και κοινωνικές καταστροφές, όπως εξαφάνιση περιουσιακών στοιχείων, ξεριζωμό, περιβαλλοντικές καταστροφές, καθιέρωση βίαιων πρακτικών άσκησης της εξουσίας και τεράστιες απώλειες ανθρωπίνου δυναμικού.

Περιγραφή της έρευνας

Η μεθοδολογία της έρευνας βασίστηκε στο ποιοτικό πρότυπο. Η συλλογή δεδομένων πραγματοποιήθηκε μέσα από τα ιστορικά αρχεία και τις βιβλιογραφικές πηγές, αλλά και από πρωτογενή στοιχεία που καταγράφηκαν στις προφορικές μαρτυρίες γυναικών, μέσω ατομικών συνεντεύξεων. Επομένως η μελέτη του θέματος βασίστηκε στην ανίχνευση και επεξεργασία σχετικού βιβλιογραφικού υλικού, κειμένων, εγχειριδίων και ιστορικών αρχείων για τις υπό εξέταση χρονικές περιόδους, αλλά και σε πρωτογενή δεδομένα που καταγράφηκαν μέσω της προφορικής αφήγησης, όπου αποτυπώθηκαν οι

⁸ Βλ., <https://globaljusticecenter.net/blog/937-the-rwandan-genocide-rape-and-hiv-used-as-weapons-of-war>

⁹ United Nations Security Council. (2019). *Conflict related sexual violence*. Available in:

<https://www.un.org/securitycouncil/content/reports-submitted-transmitted-secretary-general-security-council-2019>

μαρτυρίες και οι εμπειρίες των γυναικών μέσα από την προσωπική τους ιστορία όπως τις βίωσαν οι ίδιες.

Σκοπός έρευνας

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η ανάδειξη του γυναικείου αφηγήματος μέσα από τη δράση και την παρουσία των γυναικών του δείγματος, στην ιστορική περίοδο από το 1923 – 1974, με στόχο την καταγραφή των εμπειριών, των προσωπικών μαρτυριών και βιωμάτων, αλλά και των επιπτώσεων του τραύματος και της βίας, κυρίως της κρατικής, σε διάφορα επίπεδα της ζωής τους.

Υποθέσεις εργασίας

Η αφήγηση των γυναικών στο πέρασμα του ιστορικού χρόνου παραμένει αθέατη, καθώς ο αγώνας τους σε πολλά επίπεδα και οι επιπτώσεις αυτού στην προσωπική, οικογενειακή, επαγγελματική, οικονομική και κοινωνική ζωή τους αποσιωπώνται, περιθωριοποιούνται ή και αντικαθίστανται με την καταγραφή ιστορικών, πολιτικών και στρατιωτικών γεγονότων και επιτευγμάτων.

Η ατομική μνήμη και μαρτυρία και η καταγραφή αυτών στο σήμερα συμβάλλει στην επούλωση του συλλογικού τραύματος, καθώς και στον εκδημοκρατισμό της ιστορίας, στην αποκατάσταση της θέσης και του αγώνα της γυναίκας και στην αναδιαμόρφωση της συλλογικής μνήμης και ιστορίας, ανεξάρτητα από τις διαφορετικές πεποιθήσεις, ιδέες και αντιλήψεις.

Μεθοδολογία έρευνας

Η επεξεργασία των προσωπικών αφηγήσεων βασίζεται στη θεματική ανάλυση (Τσιώλης, 2014; Γαλάνης, 2018; Braun, Clarke, 2006). Βάσει της συγκεκριμένης μεθόδου κατασκευάστηκαν προκαθορισμένες κατηγορίες για την ομαδοποίηση των δεδομένων, σύμφωνα με τους άξονες του ερευνητικού εργαλείου της ημιδομημένης συνέντευξης. Βασικός στόχος ήταν να ανιχνευτούν μέσα από τις συνεντεύξεις συμπεριφορές, εμπειρίες, πεποιθήσεις και γεγονότα, ώστε στη συνέχεια να οδηγηθούμε σε συμπεράσματα για τις υπό μελέτη ερευνητικές διαστάσεις.

Εργαλείο συλλογής δεδομένων

Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε μέσω του εργαλείου των ατομικών συνεντεύξεων, το οποίο αποτελεί πηγή άντλησης στοιχείων στην ποιοτική έρευνα και συμβάλλει σε μια εις βάθος προσέγγιση των ερευνητικών διαστάσεων (Καλλινικάκη, 2010; Howard & Sharp, 2000). Οι συνεντεύξεις ήταν ημιδομημένες, με διάρκεια 1 ½ - 2 ½ ώρες.

Δείγμα

Το δείγμα αποτελείτο από 10 γυναίκες, οι οποίες μέσα από τους πολύπλευρους ρόλους που υιοθέτησαν, βίωσαν την κρατική βία και την καταπάτηση των δικαιωμάτων τους και τις συνέπειες στη ζωή τη δική τους ή και άλλων οικείων προσώπων. Η εύρεση του δείγματος πραγματοποιήθηκε με την τεχνική της χιονοστιβάδας, κυρίως μέσω της Εταιρείας Φίλων του Χώρου Μνήμης της Αντιδικτατορικής Αντίστασης, στη Θεσσαλονίκη και του Συλλόγου Φυλακισθέντων και Εξορισθέντων Αντιστασιακών 1967

– 1974 (ΣΦΕΑ), στην Αθήνα¹⁰, ώστε να είναι αντιπροσωπευτικό στα χαρακτηριστικά του υπό μελέτη πληθυσμού.

Επεξεργασία και ανάλυση δεδομένων

Στόχος της ανάλυσης στη συγκεκριμένη ερευνητική εργασία ήταν η δόμηση και οργάνωση μιας αναλυτικής καταγραφής κωδικοποιήσεων και των θεμάτων που προκύπτουν από τις συνεντεύξεις για την παραγωγή νέας γνώσης, μέσω πρωτογενών στοιχείων (Howard & Sharp, 2000). Στη βάση αυτή η ανάλυση και επεξεργασία των δεδομένων έγινε με το λογισμικό πρόγραμμα NVivo14, που χρησιμοποιείται στην ανάλυση δεδομένων στην ποιοτική έρευνα.

Κύρια ερευνητικά συμπεράσματα

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να αναδείξει τον πολιτικό, κοινωνικό και προσωπικό αγώνα των γυναικών σε ένα ευρύ χρονικό πλαίσιο, από το 1923 – 1974. Υπό το πρίσμα των γυναικείων προσωπικών μαρτυριών, ως βιωμένες εμπειρίες και τη μελέτη από το υπάρχον αρχειακό υλικό στοχεύσαμε στο να εντοπίσουμε τους «μύθους» και τις «σιωπές», τόσο στις μαρτυρίες, όσο και σε όψεις της δημόσιας ιστορίας και ζωής που αφορούν τις επιπτώσεις σε όλα τα επίπεδα της ζωής τους, δεδομένου του υποκειμενικού στοιχείου στις αφηγήσεις. Εξάλλου η επεξεργασία της συλλογικής μνήμης ξεκινά από την ανάκληση των βιωμάτων τη στιγμή που συνέβησαν και στη συνέχεια η ατομική μνήμη τροποποιεί, επιλέγει, αναπροσαρμόζει ή και σβήνει.

Οι γυναίκες του δείγματος ηλικίας 71 έως 100 ετών, γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στην Ελλάδα (Αθήνα, Θεσσαλονίκη και επαρχιακές πόλεις) σε ταραγμένες και δύσκολες εποχές. Έλαβαν όμως αξιόλογη μόρφωση (σχεδόν όλες πανεπιστημιακή) και εργάστηκαν σε υψηλού κύρους επαγγέλματα, παράγοντας αξιόλογο επιστημονικό έργο. Μία γυναίκα δεν κατάφερε να σπουδάσει (φοίτησε σε σχολή οικοκυρικών) λόγω της νοοτροπίας ότι τα κορίτσια δεν μορφώνονται, αλλά και των προβλημάτων επιβίωσης και μία δεν άσκησε το επάγγελμά της, διότι είχε την αποκλειστική φροντίδα του σπιτιού και των παιδιών. Σχεδόν όλες τόνισαν την προτεραιοποίηση της μόρφωσης και της παιδείας στην πατρική τους οικογένεια και ανέφεραν ότι ακόμη και αν οι γονείς τους δεν ασκούσαν επαγγέλματα υψηλού κύρους, η σκέψη τους διαπνεόταν από προοδευτικότητα, δημοκρατικές και ανθρωπιστικές αξίες. Η πατρική οικογένεια εξάλλου λειτούργησε ως αφετηρία για τη μετέπειτα δράση τους, καθώς όλες οι οικογένειες είχαν παρελθόν με ανάλογες εμπειρίες...αγώνες, διώξεις, εξορίες, φυλακίσεις και σοβαρές απώλειες σε ανθρώπινες ζωές, αλλά και μέσα από ισχυρούς συναισθηματικούς δεσμούς που διατηρούνται ακόμη.

Από τις δέκα γυναίκες, οι επτά απέκτησαν δική τους οικογένεια και παιδιά (κατά μέσο όρο δύο). Μια γυναίκα ανέφερε διαζύγιο χωρίς επόμενο γάμο και δύο συντροφικές σχέσεις ή και συμβίωση. Από τις επτά έγγαμες, μόνο οι τρεις έχουν τους συζύγους τους εν ζωή. Όλες διακρίνονταν από πνευματική διαύγεια και καθαρότητα στη σκέψη και το λόγο, ενώ παραμένουν πολύ δραστήριες στην καθημερινότητά τους ή και στα κοινά ή αναπτύσσουν ερευνητικό ή και συγγραφικό έργο.

Οι γυναίκες στις ιστορίες τους τοποθετούν χρονικά τον εαυτό και τις δράσεις τους κυρίως από την Κατοχή και μετά, μεγαλώνοντας και μπαίνοντας σταδιακά στα χρόνια που έφεραν τη δικτατορία στην Ελλάδα και το Πολυτεχνείο. Διηγήθηκαν εμπειρίες καθώς όλες άμεσα ή έμμεσα (μέσω των συζύγων

¹⁰Δεν αποτελεί σκοπό της παρούσας έρευνας η καταγραφή μεγάλου αριθμού γυναικών, αλλά η επικέντρωση σε μια εις βάθος μελέτη των ευρημάτων, ώστε να εντοπιστούν και να αναλυθούν όλες οι υποθέσεις της έρευνας. Ένα μεγάλο δείγμα δεν εξυπηρετεί τους στόχους της ποιοτικής έρευνας, αντίθετα μπορεί και να λειτουργεί αρνητικά, καθώς με την αύξηση του μεγέθους του δείγματος μπορεί να χάνονται τα ποιοτικά χαρακτηριστικά ή η εξατομίκευση στις περιπτώσεις που επιδιώκει η ποιοτική έρευνα (Bordage & Dawson, 2003).

τους) είχαν ενεργό δράση. Ο λόγος που δύο από τις δέκα δεν αναδείχθηκαν οι ίδιες, αφορούσαν στο ότι οι σύζυγοί τους αποτέλεσαν κορυφαίες φιγούρες του αντιδικτατορικού αγώνα και της μεταπολίτευσης. Η κάθε μια περιγράφει τη δική της ιστορία, εμπειρία, σημαντική στιγμή, μεγάλο φόβο ή το δικό της τραύμα που τη συντροφεύει ακόμη. Σε αυτά πρέπει να προστεθούν και οι προ υπάρχουσες μνήμες της παιδικής ηλικίας με διώξεις και φυλακίσεις των γονιών ή συγγενών τους:

«έγινε η κατοχή και φύγαμε από την Αθήνα, αν δεν φεύγαμε θα είχαμε πεθάνει από την πείνα, έξι μέρες για να βρούμε αυτοκίνητο, μας έβαλε η αστυνομία σε φορητό και πιο έξω μας πέταξε τα πράγματα έξω από το φορητό και ευτυχώς ήρθε η αστυνομία και μας έβαλε τα πράγματα επάνω και μας πήγε στα Γιάννενα... έραβα με είδος με ότι μου δίνανε, στάρι, ένα σωρό πράγματα και έτρωγα... δεν υπήρχαν λεφτά πουθενά...»

«...κατεβαίνω στα Προπύλαια και συμμετείχα στην πρώτη μαζική εκδήλωση φοιτητών ενάντια στο καθεστώς... φυσικά θα συμμετείχα και μας διέλυσαν βιαίως... με συνέλαβαν και με πήγαν στην Ασφάλεια στην Μιχαλακοπούλου και με περιλαμβάνει ο ...»

«αν δεν ήμουν στην ηλικία που ήμουν δεν θα τα έβγαζα πέρα νομίζω, με ρώταγαν οι φίλες μου πως αντέχεις και έλεγα τι να κάνω να αφήσω τον άντρα μου να μην ξέρω αν ζει ή αν πεθαίνει στα χέρια της ΕΣΑ...»

«...ο πατέρας μου ανάπηρος πολέμου και μετά με διώξεις και εξορίες, δεν υπήρχε άλλη επιλογή και από την οικογένεια από τον τρόπο που μεγαλώσαμε, ήτανε μια πολύ συνειδητή επιλογή από νωρίς, όπως ήταν και το να μορφωθούμε να πάμε σε καλά σχολεία, γλώσσες και ο γάμος εντάξει δεν ήταν προτεραιότητα...»

Περιγράφοντας λοιπόν τις εμπειρίες τους, κάνουν λόγο για τις δύσκολες συνθήκες στην καθημερινότητά τους, την απομάκρυνση από τα σπίτια τους ή τις σπουδές τους, την αποστέρηση αγαπημένων τους ανθρώπων, τη φτώχεια, την πείνα και τη γενικότερη δυσκολία επιβίωσης.

Τα παραπάνω (συν)αξιολογήθηκαν και αποτιμήθηκαν μέσα από την οπτική της κρατικής βίας και κυρίως των κοινωνικών και δομικών χαρακτηριστικών και των μορφών έκφρασης αυτών, στη βάση της νοηματοδότησης μέσα από τη μοναδική ματιά και εμπειρία των γυναικών του δείγματος, σε κάθε εποχή, ανάλογα με τη θέση των γυναικών σε αυτή:

«...«στα χωριά μας καλά που έγινε το αντάρτικο και σωθήκαμε, οι άντρες θα ήταν στα καφενεία και εμείς στα σπίτι, η κοινωνία στην Ήπειρο δεν ήταν ιδιαίτερα καθυστερημένη, ο κανόνας ήταν οι άντρες μετανάστες οι γυναίκες ήταν πίσω, χωράφια, παιδιά και αυτό, ξαφνικά ήρθε το αντάρτικο και αρχίσαμε να διαβάζουμε και να κάνουμε θεατρικές παραστάσεις και να βάζουμε φυσεκλίκια και να ανεβαίνουμε στο βουνό, αυτό ήταν επανάσταση, κοινωνική επανάσταση...»

«...αυτά δεν υπήρχαν με το φύλο, αυτά γίνανε μετά τη μεταπολίτευση, ήμασταν όλοι μαζί, εγώ μπορώ να σου πω περισσότερους φίλους είχα πάντα άντρες στη ζωή μου, δεν είχαμε τέτοια, αυτό μου το είχαν ξαναρωτήσει ή αν ήταν πολλές γυναίκες στα Ιουλιανά στις διαδηλώσεις και με εξέπληξε, και βέβαια ήταν πολλές...»

«...τι να λέμε τώρα...ζήσαμε την πορεία του Λαμπράκη, αυτό ξεπέρασε το πολιτικό...για εμάς όλα αυτά ήταν διαδήλωση ζήσαμε τη δολοφονία του Πέτρουλα, τα Ιουλιανά αυτά ήταν πολεμικές καταστάσεις και οι κηδείες που έγιναν μετά του Σεφέρη, του Παπανδρέου ο κόσμος φυσικά και πήγανε και για τον ποιητή αλλά όχι μόνο για αυτό...τις έχω γνωρίσει όλες τις γυναίκες, έχω ζήσει μαζί τους, οικογένειες που βλέπεις όλο τον Εμφύλιο μπροστά σου, εμείς δεν ζήσαμε τον Εμφύλιο, αλλά ζήσαμε όλες τις συνέπειές του και τώρα φτάνουμε στο σημείο να απαξιώνονται όλες οι κατακτήσεις των ανθρώπων».

Οι επιπτώσεις σε όλα τα επίπεδα ήταν σοβαρές και επηρέασαν τη ζωή τους σε όλα τα επίπεδα στα επόμενα χρόνια τότε, αλλά ακόμη και στο σήμερα:

«...Γύρισα δεν μπορούσα να δώσω τις εξετάσεις μου για να προχωρήσω, δώσαμε μάχη με τον

υπουργό που ήταν για να μας δώσει τη δυνατότητα να συνεχίσουμε τις σπουδές, μου είπε άμα θέλω να με στείλουν έξω και του λέω πήγα εγώ δυόμισι χρόνια εξορία για να μου πείτε να φύγω από την πατρίδα μου;;...πολλά προβλήματα είχαμε και από αυτό το τρομερό κρύο στις φυλακές, ακόμη και σήμερα χρόνια προβλήματα...»

«...όταν έπεσε η χούντα δεν μιλούσαμε καθόλου, δεν μιλούσαμε για να περιφρουρήσουμε την ψυχική ηρεμία του άντρα μου, όταν τα σκέφτομαι όλα αυτά κλαίω...αυτός ο άνθρωπος υπέφερε τόσο πολύ και εγώ από την άλλη απλά προσπαθούσα να έχω υπομονή, όλους μας επηρέασε πολύ...»

«...έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη ζωή μου όλο αυτό...χώρισα με τον άντρα μου...και φυσικά σήμερα όλο αυτό που το κατάλαβα μετά ότι δεν μπόρεσα ποτέ να αποκτήσω παιδί, που τα λατρεύω...»

«...η σοβαρή η συνέπεια για εμένα ήταν το θέμα το επαγγελματικό, αποκόβεσαι...ήταν σοβαρή υλική ζημιά, αλλά όχι μόνο υλική... στην αρχή με διαγράψανε από τα μητρώα της σχολής, σαν να μην υπήρξα ποτέ...μην βλέπεις τώρα που μιλάω, για πολλά χρόνια αρνούμασταν να μιλήσουμε...δεν δίναμε καμία από τις κοπέλες καμία συνέντευξη...».

Για τα παιδιά ανέφεραν επίσης την ψυχική πίεση και το στρες από τις δύσκολες συνθήκες που βίωσαν. Κατέβαλλαν δε μεγάλη προσπάθεια, ώστε να μεγαλώσουν σε όσο το δυνατόν πιο ομαλές συνθήκες με αγάπη, παρά τα έντονα προβλήματα που βίωσαν οι οικογένειες στην προσπάθειά τους να ορθοποδήσουν ψυχολογικά ή και οικονομικά/επαγγελματικά:

«...ο άντρας μου ήταν μια φιγούρα λεβέντικη μετά υπέφερε, υπέφερε, δεν το έδειχνε ήταν πολύ αξιοπρεπής άνθρωπος και η συμπεριφορά του άλλαξε σε όλους μας και στα παιδιά...άκουγα πάντα αυτό το “αχ”...αντέξαμε γιατί του είχα και μου είχε πολύ μεγάλη αγάπη...»

«...αυτά όλα είχαν επίδραση και στα παιδιά, στα παιδικά τους τα μικρά τους χρόνια, όσο και να προσπαθούσα να το κρύψω...προσπαθούσα να τους κρύψω πράγματα, αλλά έβλεπα αυτά τα μάτια να ρωτάνε, αχ δεν θέλω να μιλήσω άλλο για αυτό...»

«...«Εμείς σαν οικογένεια είμαστε πολύ δεμένοι...όλοι μας και με τη μάνα μου, η μάνα μου είχε γυρίσει όλη την Ευρώπη...ζήσαμε πολύ αγάπη και αυτό πέρασε και στα παιδιά...για αυτό και όλο αυτό το ξεπεράσαμε πολύ γρήγορα...».

Οι γυναίκες διέθεταν δύναμη και ψυχική ανθεκτικότητα, η οποία αποδίδεται από τις ίδιες είτε στο στενό οικογενειακό και κοινωνικό τους περιβάλλον, είτε στις σχέσεις τους με τις/τους συναγωνίστριες/ές τους από εκείνα τα χρόνια μέχρι σήμερα, είτε και στα δικά τους ατομικά χαρακτηριστικά και στην επιτακτική ανάγκη για επιβίωση. Αυτό αναδεικνύεται και από την ανθεκτικότητα, που έδειξαν οι γυναίκες που έζησαν χρόνια στην εξορία σε ξερονήσια ή στις φυλακές. Σταδιακά έβρισκαν τρόπους να ανταπεξέλθουν, ανακάλυπταν δεξιότητες επιβίωσης και επίλυσης προβλημάτων. Πάντα βέβαια οι μεταξύ τους σχέσεις και οι ισχυρές φιλίες που ανέπτυξαν αποτελούσαν βασική ασπίδα προστασίας και αλληλοϋποστήριξης:

«...είχαμε αυτό το κλίμα παρά τα προβλήματα ήμασταν χαρούμενες, όλες είμασταν νέες γυναίκες και οι άντρες μας ήταν όλοι πιασμένοι, πηγαίναμε στα επισκεπτήρια όλες μαζί, η πιο μικρή ήταν 20 χρονών, τρεις νέες γυναίκες γελαστές και αν ήταν οι δύο από εμάς παρούσες έφτανε και παρασύραμε και τις άλλες... εμένα οι παρέες μου με έσωσαν...του έλεγα του Χ. ακόμη και μέχρι πριν λίγα χρόνια που πέθανε, ξέρεις τι σου χρωστάω εσένα αυτό το χιούμορ σου στα δύσκολα...»

«...«εκεί μάθαμε και τη μέθοδο με το τικ, τακ μεταξύ των κελιών που έπαιρνε χρόνο βέβαια για να ξέρουμε τι γίνεται ποιον πιάσανε, ποιον φέρανε κτλ...έτσι έγινε και το τραγούδι του Μίκυ...»

«...καταρχήν μέσα στη σχολή είχαμε μια φίλια με ανθρώπους εξαιρετικούς που συμμετείχαν στο 114 και στη Νεολαία Λαμπράκη, πάρα πολύ φίλοι, μέσα από την ΕΔΑ επίσης...έφτιαξα παντού έναν κόσμο μια μεγάλη οικογένεια...πόσο μου λείπουν και σήμερα...».

Ο αγώνας της επιβίωσης για κάθε μια είχε τα δικά του χαρακτηριστικά επίσης. Μέσα στις φυλακές

και στις ανακρίσεις υπήρχε ο κανόνας της σιωπής ως μέθοδος προφύλαξης στη μήνη των βασανιστών, στις εξορίες οι γυναίκες ανακαλούσαν όλες τις πιθανές και απίθανες μεθόδους επίλυσης προβλημάτων για να ανταπεξέλθουν στις καθημερινές κακοποιητικές συνθήκες διαβίωσης, με ότι εφόδια πνευματικά ή υλικά διέθεταν. Όλες ανάλογα το κοινωνικό, επαγγελματικό και μορφωτικό τους υπόβαθρο είχαν οργανωθεί σε ομάδες αυτοβοήθειας, υποστήριξης, ψυχαγωγίας και καθημερινής κάλυψης αναγκών:

«...Με φώναζαν ένα πρωί στη σκηνή του Διοικητή στην Αστυνομία και μου είπαν να γίνω χαφιάς για να καταδίδω κόσμο. Λέω, κύριε Διοικητά, εσείς έχετε τελειώσει πανεπιστήμιο, έχετε κάνει πολλά μαθήματα και είσαστε σε θέση να κρίνετε ποιος λέει αλήθεια και ποιος λέει ψέματα, εγώ... κάναμε τις αγράμματες...είμαι μια αγράμματη που να ξέρω ποιος λέει αλήθεια και ψέματα και δεν θέλω να πάρω κόσμο στον λαιμό μου. Μπορώ να κάτσω να δουλέψω....»

«...Εκείνο που δεν έκανα ποτέ εγώ εκεί, το άκουγα που το κάναν άλλοι, ήταν να τους βρίσω, εγώ δεν τους έβρισα, δεν άκουσαν από το στόμα μου τίποτα....Γιατί να τους βρίσω; Να φάω πιο πολύ ξύλο; Εγώ κοιτούσα πώς θα κυλήσει ο καιρός και να βγουν να μην βγω σακατεμένη. Είδες τι έπαθαν άλλοι συναγωνιστές....».

Σε όλη τη διάρκεια των αφηγήσεων οι γυναίκες φαίνεται να έχουν μια πολύ ξεκάθαρη ματιά και συμμετοχή στα τωρινά κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα, αλλά και μεγάλη αγωνία για την απανθρωποποίηση των κοινωνιών. Παρότι είχαν κυρίως ψυχολογική δυσκολία να ανακαλέσουν και να διηγηθούν γεγονότα, το θεώρησαν υποχρέωσή τους, διότι θεωρούν ότι η ιστορία δυστυχώς επαναλαμβάνονται με χειρότερους όρους. Για αυτό επισήμαναν την ανάγκη να καταγραφούν οι μαρτυρίες τους, ώστε να γνωρίσουν οι επόμενες γενιές το παρελθόν, να αποφευχθούν παρόμοιες καταστάσεις και ανάλογες θηριωδίες από κάθε μορφή εξουσίας.

Συζήτηση

Το παρόν άρθρο αποτελεί μέρος μεταδιδακτορικής μελέτης και επικεντρώνεται κυρίως στο γυναικείο αφήγημα και την ανάδειξη μέσω αυτού της βιωμένης εμπειρίας των γυναικών και των επιπτώσεων της βίας και της υποταγής στην εκάστοτε εξουσία. Η αλληλεπίδραση του παλαιότερου εαυτού, ως δρών υποκείμενο μετατρέπει τις γυναίκες σε αφηγήτριες με τη μοναδική τους ατομική, κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική και ψυχολογική ταυτότητα, δεδομένου του κινδύνου μετασχηματισμού ή επαναδιαμόρφωσης της τότε εμπειρίας στο σήμερα. Οι αφηγήσεις, όπως λέει και η Van Boeschoten (2003) «αποτελούν συνεχείς πνευματικές διαδικασίες, συνειδητές ή μη, που αφορούν αμυντικούς μηχανισμούς και στρατηγικές επιβίωσης, συμβολικές αναπαραστάσεις των σημείων αναφοράς και δόμηση των βιωμάτων του παρελθόντος σε συλλογική μνήμη που συνεχώς ανανεώνεται από την επίδραση των παρόντων γεγονότων». Η παραπάνω διαδικασία έχει να κάνει και με την προσπάθεια των ανθρώπων να κατανοήσουν αυτό που τους συνέβη σε ένα παρελθοντικό διάστημα, σε μια διαδικασία εκλογίκευσης και αφομοίωσης των γεγονότων και ειδικά των τραυματικών.

Το γυναικείο αφήγημα παρουσιάζει σημαντικές διαφοροποιήσεις σε σχέση με το ανδρικό ή την καταγραφή των ιστορικών δεδομένων γενικά. Επιπρόσθετα, για χρόνια δεν ήταν εκφρασμένο. Λόγω των κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών, ο ρόλος και οι αγώνες των γυναικών δεν αναδεικνύονταν ή καλύπτονταν στη σκιά ανδρικών ή πολεμικών αφηγημάτων και ηρωικών πράξεων. Η ιστορία συστηματικά παραγκωνίζει τις ιστορίες των γυναικών και ειδικά τα θέματα της σεξουαλικής θυματοποίησής τους και της πολιτικής βίας με βάση το φύλο. Όμως η γυναικεία διάσταση στην ιστορία συμβάλλει στον εκδημοκρατισμό και στη σωστή αποτύπωση όλων των διαστάσεών της. Όπως επιβεβαιώνει και η Βερβενιώτη (2013, 2021) στις έρευνές της, ο αγώνας για την ελευθερία ειδικά σε παλαιότερα χρόνια, την περίοδο της Αντίστασης και του Εμφυλίου, έδωσε βήμα στις γυναίκες, τις έβγαλε

από τα σπίτια, τις έκανε ισότιμες και «χρήσιμες». Σύμφωνα με τη Βαρών – Βασάρ (2009)¹¹, η κοινωνική διάσταση αυτής της εμπειρίας είχε για τις νέες γυναίκες ένα ιδιαίτερο βάρος, διαφορετικό από αυτό που είχε για τους συνομήλικούς τους νέους άνδρες. Τάχθηκαν για πρώτη φορά στο πλευρό των ανδρών ισάξια, καθώς αισθάνθηκαν ότι υπήρχαν πολλά που κινδύνευαν να χάσουν και πρώτα από όλα την αξιοπρέπεια, την ελευθερία τους και την οικογένειά τους (Χρονάκη, 1982)¹².

Βέβαια «το κοίταγμα προς τα πίσω» ενέχει μεθοδολογικούς κινδύνους. Πέρα λοιπόν από το πρόβλημα της αορατότητας των γυναικών μέσα στην ιστορία, οι προφορικές μαρτυρίες και μνήμες θέτουν μια σειρά από γενικότερα ζητήματα αναφορικά με τη χρήση και τη συγκρότηση των ιστορικών πηγών. Αυτά αφορούν στην εννοιολόγηση της αντικειμενικότητας και την ερμηνεία της, αλλά και την αναγνώριση του ερευνητικού αντικειμένου ως ενεργού και δρώντος υποκειμένου. Πολλώ δε μάλλον όταν οι αφηγήσεις των γυναικείων ιστοριών αντλούνται από μακρόχρονες και ταραχώδεις εποχές, καθώς ο χρόνος λειαίνει τα τραύματα αλλά επιπλέον σβήνει την ατομική μνήμη, την μετατρέπει σε ατομική αλήθεια και προσωπική αφήγηση, η οποία συνήθως συμπίπτει με τη συλλογική πραγματικότητα (Βερβενιώτη, 2017). Από την άλλη, χρειάζεται επαρκές χρονικό διάστημα, σοβαρές κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές αλλαγές, ώστε τα τραύματα να επουλωθούν, τα γεγονότα να λεκτικοποιηθούν και να γίνουν διαχειρίσιμα προς αφήγηση (Βερβενιώτη, 2021). Στη βάση αυτή το ατομικό και συλλογικό πλαίσιο μνήμης διαμορφώνεται και ερμηνεύεται διαφορετικά μεν, αλλά τα υποκείμενα μπορούν να εκφράσουν τις εμπειρίες και τη μνήμη τους, μέσα σε ένα πλαίσιο ουδετερότητας και ασφάλειας. Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα είναι αυτό της μελέτης της σεξουαλικής βίας κατά των γυναικών, καθώς η μεθοδολογική στροφή στην ανάλυση των αφηγηματικών πηγών και των μαρτυριών των θυμάτων, έδωσαν στη βία του βιασμού ιστορική υπόσταση (Brownmiller, 1976; Δεληγιάννη – Κουϊμτζή, 1993; Dobash, Dobash, 2000).

Όσον αφορά τις επιπτώσεις στη ζωή των γυναικών, σε πολλές διηγήσεις φαίνεται η διάρκεια του τραύματος σε βάθος χρόνου (Hirigoyen, 2000). Οι συνέπειες της ψυχολογικής βίας έχουν πολύ μεγαλύτερη διάρκεια από αυτές της σωματικής και της σεξουαλικής, ακόμη και όταν αυτές παύουν να υφίστανται, παρότι δεν αφορά σε ορατά επακόλουθα, δηλαδή σε τραύματα ή κακώσεις κ.α. Η Bacqué (2004) συσχετίζει τις ψυχοσωματικές επιπτώσεις της βίας με τις μετατραυματικές συνέπειες του πένθους. Οι γυναίκες παρά τις βαρύτερες επιπτώσεις σε όλα τα επίπεδα της ζωής τους, διέθεταν ψυχική ανθεκτικότητα, η οποία αποδίδεται από τις ίδιες είτε στο στενό οικογενειακό και κοινωνικό τους περιβάλλον, είτε στις σχέσεις τους με τις/τους συναγωνίστριες/ές τότε και σήμερα, είτε στα δικά τους ατομικά χαρακτηριστικά και φυσικά στην επιτακτική ανάγκη για επιβίωση.

Η γυναικεία ταυτότητα, με όλες τις διαστάσεις της, αποτελεί ικανή συνθήκη για τη διασφάλιση της ισότιμης και ορθής δημοκρατικής ιστορίας. Η αποτύπωση της ιστορίας και της καθημερινότητας των

¹¹ «Στο πλαίσιο του αντιστασιακού κινήματος πραγματοποιήθηκε μια πραγματικά μαζική προσχώρηση νέων γυναικών σε συλλογικούς φορείς, όπως ήταν οι διάφορες αντιστασιακές οργανώσεις, σε πρωτοφανή κλίμακα για την ελληνική κοινωνία. Το κίνητρο για τη στράτευση σ' αυτές τις οργανώσεις υπήρξε, κατά πρώτο λόγο, η βούληση των νέων γυναικών α προσφέρουν στην υπόθεση της Αντίστασης. Όμως, πέρα απ' ην πρωταρχική του διάσταση, το φαινόμενο της μαζικής γυναικείας συμμετοχής είναι πολυδιάστατο, και σηματοδοτεί μία από τις τομές στην ιστορία των γυναικών στην Ελλάδα. Η κοινωνική διάσταση αυτής της εμπειρίας είχε για τις νέες γυναίκες ένα ιδιαίτερο βάρος, διαφορετικό από αυτό που είχε για τους συνομήλικούς τους νέους» (Βαρών Βασάρ, 2009, σελ. 82).

¹² «...Οι περισσότερες ήταν κλεισμένες στο σπίτι και με πρόσθετο λόγο την αγραμματοσύνη τους, δεν είχαν καμία δυνατότητα επικοινωνίας με τον έξω κόσμο και κοινωνικής προαγωγής ... θεωρούσαν το να εργάζεται μια γυναίκα υποτιμητικό, ακόμα και ηθικά ύποπτο ... η θέση της αγρότισσας ήταν ακόμα χειρότερη, κατατασσόταν σε μια θέση παραπλήσια με τα κατοικίδια...».

γυναικών αφορά σε μια διαδικασία ανατροπής της περιθωριοποίησης και της αορατότητας που συστηματικά επιδιώκεται και σε μεγάλο βαθμό επιτυγχάνεται. Η συμμετοχή των γυναικών στους αγώνες επιπλέον σηματοδότησε σε ένα βαθμό την ανατροπή των κυρίαρχων έμφυλων σχέσεων και ρόλων και πολύ περισσότερο, τη χειραφέτηση των γυναικών. Προφανώς υπάρχουν εμπειρίες και αναμνήσεις που δεν θα γίνουν ποτέ αφηγήσεις, όμως η ιστορία των γυναικών αποτελεί σημαντικό κομμάτι στο παζλ της αποτύπωσης των «χαμένων» ιστοριών στην ιστορική αφήγηση και στις πολλαπλές επιπτώσεις στη ζωή των ιδίων και του περιβάλλοντός τους. Όμως η αφήγηση των γυναικών, για την οποία πολύ λίγος χώρος και χρόνος αφιερώθηκε μέσα στα χρόνια, είναι σημαντικό να αναδειχθεί λόγω της ιδιαιτερότητας, αλλά και των χαρακτηριστικών του φύλου, καθώς διαφοροποιείται σημαντικά από την καταγραφή γεγονότων, καταστάσεων και βιωμάτων από αυτά των ανδρών (συν)αγωνιστών ή την ανάλυση και απλή παράθεση στοιχείων για την εκάστοτε πολιτική, εθνική/πατριωτική ή ιστορική συγκυρία.

Επίλογος

Στόχος της παρούσας έρευνας ήταν η καταγραφή και η ανάδειξη του σημαντικού ρόλου των γυναικών, ώστε να αναδειχθεί η αθέατη και η εμφανής πλευρά του αγώνα τους, στην ιστορική περίοδο από το 1923 – 1974. Δόθηκε έμφαση στις συνέπειες στην προσωπική, την οικογενειακή, την επαγγελματική και την κοινωνική τους ζωή, αλλά και στην ανάδειξη του αφηγήματός των γυναικών, ως μέσου αποτύπωσης του ερμηνευτικού και σχετικιστικού περιγράμματος της εμπειρίας τους και της άσκησης της κρατικής βίας.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Tregeagle, S., & Darcy, M. (2008). Child welfare and information technology: Today's challenge. *British Journal of Social Work*, 38 (1), 1481-98. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcm048>

Αβδελά, Ε., & Ψαρρά, Α. (1997). (Επιμ.). *Σιωπηρές ιστορίες στην ιστορική αφήγηση. Γυναίκες και φύλο στην ιστορική αφήγηση*. Αλεξάνδρεια.

Anagnostopoulos, D., Buchanan, N.T., Pereira, C., & Lichty, L.F. (2009). School staff responses to genderbased bullying as moral interpretation: An exploratory study. *Educational Policy*, 23, 519-553.

Αποστολοπούλου, Ν. (1981). *Δε δουλώνω...δεν απογράφω!* Σύγχρονη Εποχή.

Archambault, F. (2016). Το ξεχασμένο μνημείο. Το όρος Moucher και η κατασκευή της μνήμης στη Γαλλία μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Στο: Σ. Δορδανάς, Β. Λάζου, Β. Τζούκας, Λ. Φλιτούρης, (Επιμ.), *Κατοχική Βία 1939 – 1945* (σελ. 249 – 274). Ασίνη.

Αρσένη, Κ. (2005). *Μπουμπουλίνας 18*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Αξιώτη, Μ. (1980). *Απαντα. Γ' τόμος. Χρονικά*. Κέδρος.

Βαρών Βασάρ, Ο. (2009). *Η ενηλικίωση μιας γενιάς. Νέοι και νέες στην Κατοχή και στην Αντίσταση*. Εστία.

Βερβενιώτη, Τ. (2021). *Οι άμαχοι του Ελληνικού εμφυλίου. Η δυναμική της μνήμης*. Κουκκίδα.

Βερβενιώτη, Τ. (2017). *Διπλό βιβλίο: Η αφήγηση της Σταματίας Μπαρμπάτση. Η ιστορική ανάγνωση*. Κουκκίδα.

Βερβενιώτη, Τ. (2013). *Η γυναίκα της Αντίστασης. Η είσοδος των γυναικών στην πολιτική*. Κουκκίδα.

Βερβενιώτη, Τ. (2004). Οι γυναίκες της Αριστεράς μπροστά στο δίλημμα: πολιτική ή οικογένεια; Στο: Μ. Mazower (Επιμ.), *Μετά τον Πόλεμο. Η ανασυγκρότηση της οικογένειας του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα 1943 – 1960* (σελ. 121 – 138). Αλεξάνδρεια.

Βιδάλη, Σ. (2015). Εγκλήματα του Κράτους. Πολιτικές παραποίησης της πραγματικότητας και απάνθρωπη κρατική βία. Στο: Β. Καρύδης, Θ. Χουλιάρης

(Επιμ.), *Ηθικοί Πανικοί, Εξουσία και Δικαιώματα – Σύγχρονες προσεγγίσεις* (σελ. 209-231). Σάκκουλας.

Blalock, H. (1960). *Social Statistics*. McGraw Hill Book Company Inc.

Βόγλης, Π. (2017). *Η ελληνική κοινωνία στην Κατοχή 1941-1944*. Αλεξάνδρεια.

Bordage, G., & Dawson, B. (2003). Experimental study design and grant writing in eight steps and 28 questions. *Medical Education*, 37, 376–385.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2), 77-101. Available from: <http://eprints.uwe.ac.uk/11735>

Brownmiller, S. (1976). *Against our will. Men, women and rape*. Penguin Books-Cox & Wyman Ltd.

Γαλάνης, Π. (2018). Ανάλυση δεδομένων στην ποιοτική έρευνα. Θεματική ανάλυση. *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής*, 35(3), 416 – 421.

Γλέζος, Μ. (2009). *Εθνική Αντίσταση 1940-1945*. Στοχαστής.

Cohen, D. (1991). *Νόμος Σεξουαλικότητα και Κοινωνία. Η επιβολή της ηθικής στην Κλασσική Αθήνα*. Κάτοπτρο.

Cohen, S. (2000). Human Rights and Crimes of the State: The Culture of Denial. In: J. Munchi E. Mc Lauglin, M. Langan (Eds.), *Criminological Perspectives, a Reader, Thousand Oaks* (pp. 489 – 507). New Delhi: Sage.

Colombini, M. (2002). Gender-based and Sexual Violence against Women during Armed Conflict. *Journal of Health management*, 4, 2, 167 - 183.

Δαλάκουρα, Κ., & Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. (2015). *Η εκπαίδευση των γυναικών – Οι γυναίκες στην εκπαίδευση (18^{ος} – 20ός αιώνας). Κοινωνικοί, ιδεολογικοί, εκπαιδευτικοί μετασχηματισμοί και η γυναικεία παρέμβαση*. Ανακτήθηκε από: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/gr/>

Δαλιάνη, Μ., & Mazower, M. (2004). Παιδιά στη δίνη του Εμφυλίου πολέμου: Οι ενήλικες του σήμερα. Στο: Μ. Mazower (Επιμ.), *Μετά τον Πόλεμο. Η ανασυγκρότηση της οικογένειας του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα 1943 – 1960* (σελ. 105 – 119). Αλεξάνδρεια.

Δεληγιάννη – Κουϊμτζή, Β. (1993). *Θεωρίες για τις Διαφορές των Φύλων*. Βάνιας.

Dobash, E., & Dobash, R. (2000). The politics and policies of responding to violence against women. In: J. Hanmen, C. Itzin (Eds), *Home truths about domestic violence. Feminist influences on policy and practice* (pp. 187 – 204). Routledge.

Δορδανάς, Σ., Λάζου, Β., Τζούκας, Β., Φλιτούρης, Λ. (2016). (Επιμ.). *Κατοχική Βία 1939 – 1945*. Ασίνη.

Eruyar, S., Maltdy, J., Vostanis, J. (2018). Mental health problems of Syrian refugee children: the role of parental factors. *European Child and Adolescents Psychiatry*, 27(4), 401-409.

Galtung, J. (1996). *Peace by peaceful means: Peace and conflict, development and civilization*. Sage.

Galtung, J. (1990). Cultural Violence. *Journal of peace research*, 27, (3), 291-305.

Galtung, J. (1969). Violence, Peace and Peace Research. *Journal of Peace Research*, 6(3), 167-191.

Galtung, J. (1976). Peace education: Problems and conflicts. In: M. Haavelsrud, (Ed.), *Education for peace: Reflection and Action*. IPC Science & Technology Press.

Gardam, J., & Chalesworth, H. (2000). Protection of Women in Armed Conflict. *Human Rights Quarterly*, 22, 148 - 166.

Garmezzy, N., & Rutter, M. (1985). Acute reaction to stress. In: M. Rutter, L. Herson (Eds), *Child and Adolescents Psychiatry: Modern Approaches 2hd ed.* (pp. 152 – 176). Blackwell Scientific Publications.

Garmezzy, N. (1984). Stress resistant children: the research for protective factors. In: J.E. Stevenson (Ed.), *Recent Research in Developmental Psychopathology* (pp. 213 – 233). Pergamon.

Goodyer, I. M. (1990). *Life Experiences, Development and Childhood Psychopathology*. John Wiley.

Gokalp Kultu, A. (2014). Armed Conflicts and Sexual Violence Against Women: An Inevitable Accompaniment? *Kosbed*, 28, 1-20.

- Heck, A. (1993). *Friedenspädagogik - Analyse und Kritik*. Essen: Die blaue Eule.
- Herman, J. (2015). *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence-From Domestic Abuse to Political Terror*. Basic Books.
- Herman, J. (1996). *Η Βία – επακόλουθα, ψυχικά τραύματα, θεραπεία*. Θετίλη.
- Hirigoyen, M. F. (2000). *Ηθική παρενόχληση. Η κρυμμένη βία στην καθημερινή ζωή*. Αθήνα: Πατάκης.
- Howard, K., & Sharp, J. (2000). *Η επιστημονική μελέτη. Οδηγός σχεδιασμού και διαχείρισης πανεπιστημιακών ερευνητικών εργασιών*. Gutenberg.
- Husain, N., Creed, F., & Tomenson, B. (2000). Depression and social stress in Pakistan. *Psychological Medicine*, 30(2), 395–402
- Θεοδώρου, Β. (Επιμ.).(1996). *Γυναίκες Εξόριστες στα Στρατόπεδα του Εμφυλίου. Χίος, Τρίκερι, Μακρόνησος, Αϊ -Στράτης 1948 – 1954*. Καστανιώτης.
- Καλλινικάκη, Θ. (2010). Παραγωγή ποιοτικών δεδομένων. Στο: Θ. Καλλινικάκη (Επιμ.), *Ποιοτικές Μέθοδοι στην Έρευνα της Κοινωνικής Εργασίας* (149 – 194). Τόπος.
- Κανάκη, Χ. (2022). *Οδηγός δημοσίευσης εργασιών. Αμερικάνικη Ψυχολογική Εταιρεία, 7^η Αμερικάνικη έκδοση*. Κλειδάριθμος.
- Knox, C., & Monaghan, R. (2003). Violence in a changing political context, Northern Ireland and South Africa. In: E. Stanko (Ed.), *The meaning of violence* (pp. 184 – 202). Routledge.
- Κυριαζή, Ν. (2001). *Η Κοινωνιολογική Έρευνα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κωστελέτος, Ι., Κόλλιας, Κ., Στεφανής, Ν. (2020). Αντίξοες Ψυχοτραυματικές Εμπειρίες της Παιδικής Ηλικίας και Σχιζοφρένεια. *Ψυχιατρική*, 31, 23 – 35.
- Λάκκα, Λ. (2019). *Λόγω Λαοκρατίας*. Εύμαρος.
- Lindsey-Curtet, C., Holst-Roness, F.T., Anderson, L. (2004). *Addressing the Needs of Women Affected by Armed Conflict An ICRC Guidance Document*. International Committee of the Red Cross Women and War.
- Mason, F., Lodrick, Z. (2013). Psychological Consequences of sexual assault. *Best*

Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology, 27, 1, 27 - 37.

- Myers, D., & Wee, D. F. (2005). *Disaster mental health services: A primer for practitioners*. Brunner-Routledge.
- Olf, M. (2017). Sex and Gender Differences in Post-Traumatic Stress Disorder: An Update. *European Journal of Psychotraumatology*, 8, 1351204. <https://doi.org/10.1080/20008198.2017.1351204>
- Παναγιωτοπούλου, Μ. (2016). Μνήμη και ιστορία: Ιχνηλατώντας τη διατήρηση της μνήμης της κατοχικής βίας στην τοπική ιστορία της Ευρυτανίας. Στο: Σ. Δορδανάς, Β. Λάζου, Β. Τζούκας, Λ. Φλιτούρης (Επιμ.), *Κατοχική βία 1939 – 1945. Η ελληνική και ευρωπαϊκή εμπειρία* (σελ. 361 – 396). Ασίνη.
- Παπαδημητρίου, Ε. (1979). *Γυναίκες στην Εξορία*. Κέδρος.
- Παπανδρέου, Ζ. (2016). Δίστομο 1944 – 2014: Η συλλογική διαχείριση της μνήμης του τραυματικού γεγονότος. Στο: Σ. Δορδανάς, Β. Λάζου, Β. Τζούκας, Λ. Φλιτούρης (Επιμ.), *Κατοχική βία 1939 – 1945. Η ελληνική και ευρωπαϊκή εμπειρία* (σελ. 397 – 414). Ασίνη.
- Πανούσης, Γ. (2010). Άλλο Κριτική Εγκληματολογία και άλλο κριτική στο κράτος. *Εγκλημα και Κοινωνία*, 4, 27 – 31.
- Perry, B. D. (1996). *Maltreated Children: Experience, Brain Development and the Next Generation*. W.W. Norton.
- Perry, B.D., Pollard, R.A., Blaickey, T.L., Baker, W., Vigilante, D. (1995). Childhood Trauma, the Neurobiology of Adaptation, and “Use-dependent” Development of the Brain: How “States” Become “Traits”. *Infant Mental Health Journal*, 16(4), 271 – 291.
- Perry, B. D., & Pollard, R. (1998). Homeostasis, stress, trauma, and adaptation: A neurodevelopmental view of childhood trauma. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 7(1), 33–51.
- Πετράκη, Μ. (2014). *1940-Ο άγνωστος πόλεμος. Η ελληνιστική πολεμική προσπάθεια στα μετόπισθεν*. Πατάκης.
- Πέτρουλα, Δ. (1986). *Πού ‘ναι η μάνα σου μωρή; Κέδρος*.
- Rutter, M. (1985). Resilience in the Face of Adversity. Protective Factors and

Resistance in the Face of Adversity. *British Journal of Psychiatry*, 147, 598 - 611.

Sklavou, K. (2019). Violence against women in armed conflicts: pre, during and post. *Dialogues in Clinical Neuroscience & Mental Health*, 2(4), 254-258, <https://doi.org/10.26386/obrela.v2i4.138>

Σκλάβου, Κ. (2008). *Ενδοοικογενειακή βία και κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών γυναικών*. Σάκκουλας

Στεφανίδου-Καρανικόλα, Ε. (Επιμ.). (2006). *Στρατόπεδα Γυναικών. Χίος, Τρίκερι, Μακρόνησος, Αϊ -Στράτης 1948 – 1954*. Αλφειός.

Σύρκου, Α. (2021). *Τρομοδρόμιο. Το πανόραμα των βασανιστηρίων στην ύστερη αρχαιότητα*. Καρδαμίτσα.

Swaine, A. (2018). *Conflict-Related Violence Against Women. Transforming Transition*. Cambridge University Press.

Τσιώλης, Γ. (2018). Θεματική ανάλυση ποιοτικών δεδομένων. Στο: Γ. Ζαϊμάκης (Επιμ.), *Ερευνητικές διαδρομές στις Κοινωνικές Επιστήμες. Θεωρητικές-Μεθοδολογικές Συμβολές και Μελέτες Περίπτωσης* (σελ. 97-125). Πανεπιστήμιο Κρήτης, Εργαστήριο Κοινωνικής Ανάλυσης & Εφαρμοσμένης Κοινωνικής Έρευνας.

Τσιώλης, Γ. (2014). *Μέθοδοι και τεχνικές ανάλυσης στην ποιοτική κοινωνική έρευνα*. Αθήνα: Κριτική.

Τύμπα-Δημητρίου, Λ. (2010). *Μέσα απ' τα δικά μου μάτια. Αναμνήσεις από τα παιδικά μου χρόνια μέχρι σήμερα*. Ιδίας.

Turshen, M. (2001). The Political Economy of Rape: An Analysis of Systematic Rape and Sexual Abuse of Women During Armed Conflict in Africa. In C. Moser and F. Clarke(eds.) *Victors, Perpetrators or Actors: Gender, Armed Conflict and Political Violence*. Zed Books.

Turshen, M. (2000). The Political Economy of Violence against Women During Armed Conflict in Uganda. *Social Research*, 67, 3, 803-824

Φούκας, Β. Α. (2019). Όψεις της γυναικείας εκπαίδευσης στην Ελλάδα (1929-1979): Εκδημοκρατισμός, εκσυγχρονισμός, συνεκπαίδευση. Στο: Ο. Παντούλη (Επιμ.), *Συν-ομιλώντας για το φύλο στην εκπαίδευση: θεωρία, έρευνα και διδακτικές παρεμβάσεις* (σελ. 37 – 70). Ζυγός.

- Χαρίτου-Φατούρου, Μ. (2012). *Ο βασανιστής ως όργανο της κρατικής εξουσίας. Ψυχολογικές καταβολές*. University Studio Press.
- Χριστοδούλου, Μ. (2022). Μια τυπολογία των ερευνητικών σχεδίων στην ποιοτική έρευνα. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 159, 91-121. <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/view/30827>
- Χρονάκη, Ζ. (1982). *Το γυναικείο κίνημα στην Ελλάδα. Ιστορία και Πολιτισμός*, 7^{ος} τόμος. Μαλλιάρης – Παιδεία.
- Young, J. (1994). Incessant chatter: Recent paradigms in criminology. In: Maguire M., Morgan R., Reiner R. (Eds.). *The Oxford Handbook of Criminology* (pp. 69 – 120). Oxford University Press.
- Van Boeschoten, R., & Danforth, L.M. (2015). *Παιδιά του ελληνικού Εμφυλίου. Πρόσφυγες και πολιτική της μνήμης*. Αλεξάνδρεια.
- Van Boeschoten, R. (2003). *Ανάποδα χρόνια. Συλλογική μνήμη και ιστορία στο Ζιάκα Γρεβενών (1900 – 1950)*. Πλέθρον.
- Van Boeschoten, R. (2003). Η αδύνατη επιστροφή: Αντιμετωπίζοντας το χωρισμό και την ανασυγκρότηση της μνήμης ως συνέπεια του Εμφυλίου πολέμου. Στο: Μ. Mazower (Επιμ.), *Μετά τον Πόλεμο. Η ανασυγκρότηση της οικογένειας του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα 1943 – 1960* (σελ. 139 – 159). Αλεξάνδρεια.
- Van der Kolk, B., Mc Farlane, A.C., Weisaeth, L. (1996). (Eds). *Traumatic Stress. The effects of Overwhelming Experience on Mind, Body and Society*. The Guilford Press.
- Wood, E.J. (2018). Rape as a Practice of War: Toward a Typology of Political Violence. *Politics & Society*, 46, 4, 513 - 537.
- Wood, E.J. (2009). Armed Groups and Sexual Violence: When Is Wartime Rape Rare? *Politics & Society*, 37, 1, 131 - 161.
- Zannas, A.S., Provencal, N., Binder, E.B. (2015). Epigenetics of posttraumatic stress disorder: current evidence, challenges, and future directions. *Biological Psychiatry*, 78, 327–35.

Gender violence and state power: the invisible struggle of women through historical trajectories.

Konstantina Sklavou¹

¹ Assistant Professor, Department of Social Work, University of West Attica

ABSTRACT

The aim of this paper is to capture the image of women and the multiple roles they assumed in the years from 1923 - 1974, recording the visible and invisible violence and the effects on their lives in a long and turbulent historical period through the narrative of own. Given that their action entailed the orderly and dynamic functioning of groups, communities or even collective forms of action and resistance, through modern literature, historical sources, but also the qualitative recording of their experiences, we aim to highlight their own voice and recording the female narrative in the historical routes.

Key-words: Gender violence, Women's narrative, Resistance, Civil war, Dictatorship, State violence.

Correspondence: Konstantina Sklavou, ksklavou@uniwa.gr

ΠΕΤΡΟΣ Α.
ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ζωής

Οικογένεια, Εμφύλιος,
Ξενιτεμός, Σταδιοδρομία,
Ταξίδια Ψυχής &
Αναψυχής

 ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

Βιβλιοπαρουσίαση

Σταθόπουλος, Π. (2023). *Αναμνήσεις Ζωής. Οικογένεια, Εμφύλιος, Ξενιτεμός, Σταδιοδρομία, Ταξίδια Ψυχής και Αναψυχής*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Ο Πέτρος Σταθόπουλος στο αυτοβιογραφικό του πόνημα κάνει αυτό ακριβώς που περιγράφει ο τίτλος. Ξεδιπλώνει ένα μακρύ οδοιπορικό ζωής και πολύτιμων εμπειριών που εκτυλίσσονται μέσα από τις αναμνήσεις και τα βιώματά του «...στην *Οικογένεια, τον Εμφύλιο, τον Ξενιτεμό, την επαγγελματική και ακαδημαϊκή του Σταδιοδρομία και τέλος την ολοκλήρωση της πορεία αυτής μέσα από Ταξίδια Ψυχής και Αναψυχής...*».

Το βιβλίο περιλαμβάνει οκτώ μέρη με πολλά υποκεφάλαια, πλούσιο φωτογραφικό υλικό, παραπομπές, σημειώσεις, αλλά και βιβλιογραφικές πηγές. Μέσα από αυτό το πλούσιο έργο, ο συγγραφέας ξεκινά περιγράφοντας τα πατρογονικά του εδάφη και τις πρώτες αναμνήσεις της ζωής και της παιδικής του ηλικίας, οι οποίες πολύ νωρίς σηματοδεύτηκαν ανεξίτηλα από τις μνήμες και τις τραγωδίες της Γερμανικής Κατοχής και του Εμφυλίου Πολέμου. Τα γεγονότα αυτά επηρέασαν σημαντικά την πορεία της ζωής του σε όλα τα επίπεδα, αλλά και διαμόρφωσαν την προσωπικότητά του, ως ανθρώπου και δασκάλου συνάμα, όπως πολλοί και πολλές από εμάς είχαμε την τύχη να τον γνωρίσουμε και να συναναστραφούμε μαζί του μέσα ή έξω από τις αίθουσες διδασκαλίας.

Στη συνέχεια, αναφέρεται στη μετανάστευση με την έναρξη των σπουδών του, η οποία σηματοδοτεί το ξεκίνημα ενός μεγάλου ταξιδιού (πορείας), επιδόσεων, αλλά και την αποτύπωση μιας πολύπλευρης εμπειρίας με ανθρώπους, τόπους και καταστάσεις για να φτάσει στην περιγραφή της επαγγελματικής, ερευνητικής και ακαδημαϊκής συνεισφοράς του στην Ελλάδα και το εξωτερικό στην Κοινωνική Εργασία. Τελειώνοντας, ο Πέτρος Σταθόπουλος δεν παραλείπει να αναφερθεί σε σημαντικούς ανθρώπους, «φάρους» όπως τους χαρακτηρίζει, και να παραθέσει πλούσιο φωτογραφικό υλικό και πηγές ανεύρεσης πληροφοριών.

Μέσα από την αυτοβιογραφική αφήγηση και τη συγγραφική του ικανότητα, ο Πέτρος Σταθόπουλος δεν αποτυπώνει μόνο την πορεία της ζωής του, αλλά και την πορεία της Κοινωνικής Εργασίας στην Ελλάδα. Αναφέρει γεγονότα και πρόσωπα, πολλά από τα οποία δυστυχώς δεν είναι πλέον κοντά μας. Σκιαγραφώντας την ιστορία του επαγγέλματος και της επιστήμης μας μέσα στα χρόνια, μετατρέπει το πόνημά του από μια αυτοβιογραφική κατάσταση σε μια σπάνια και πλούσια πηγή γεγονότων, αγώνων, ιστορικών στοιχείων και κατακτήσεων, κάτι που το καθιστά πολύτιμο και αναπόσπαστο μέρος της ιστορίας της Κοινωνικής Εργασίας στην Ελλάδα και την Κύπρο.

Λίγα λόγια για τον συγγραφέα

Ο Πέτρος Σταθόπουλος διετέλεσε Καθηγητής Κοινωνικής Εργασίας και Κοινωνικής Πολιτικής. Χρημάτισε Πρόεδρος Τμήματος και Κωσμήτορας Σχολής Υγείας και Πρόνοιας. Δίδαξε στο Πρόγραμμα Κοινωνικής Εργασίας του Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου,

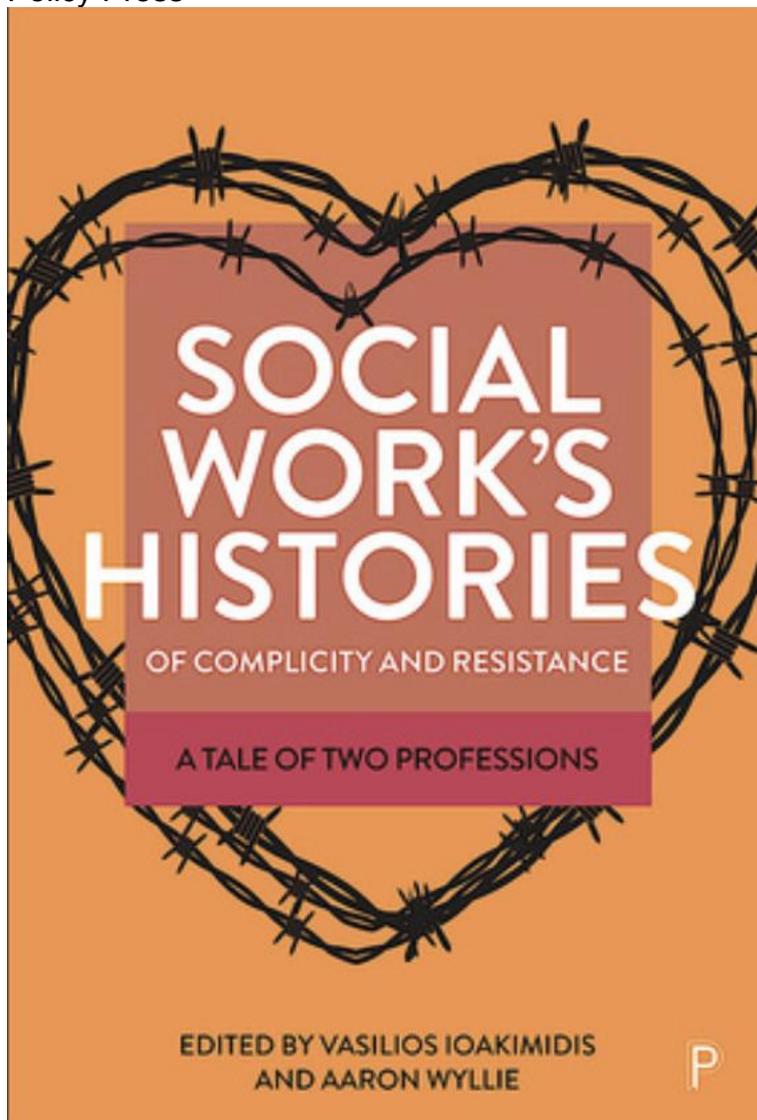
από το 2007 - 2014. Υπηρέτησε ως Καθηγητής στο Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας στο Πανεπιστήμιο Frederick Κύπρου, καθώς επίσης και στα Τμήματα Κοινωνικής Εργασίας των Τ.Ε.Ι. Πάτρας και Αθήνας. Επίσης έχει διδάξει στο Derree College (Αθήνα) και στο Fitchburg State College (Η.Π.Α.). Ως επισκέπτης καθηγητής έχει διδάξει σε διάφορα Ευρωπαϊκά Πανεπιστήμια, στη Γερμανία, Αγγλία, Ιρλανδία, Ολλανδία, Ρωσία και Μολδαβία. Σπούδασε Κοινωνιολογία στο Πανεπιστήμιο Concordia και έκανε μεταπτυχιακές σπουδές στο Πανεπιστήμιο McGill, στη Σχολή Κοινωνικής Εργασίας (τομέας Κοινωνικής Εργασίας - Κοινωνικού Σχεδιασμού). Έλαβε το διδακτορικό του από το Πανεπιστήμιο Brandeis (Η.Π.Α.) στην Κοινωνική Πολιτική. Εργάστηκε ως ερευνητής στο Πανεπιστήμιο Columbia και στο Lipton Mental Health Center (Director of Research and Evaluation). Εργάστηκε για πολλά χρόνια σε προγράμματα Κοινωνικής Ανάπτυξης στις Η.Π.Α., στον Καναδά και στην Ελλάδα. Επίσης έχει εργασθεί ως σύμβουλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε προγράμματα Κοινωνικής Πολιτικής στα Σκόπια και στη Ρουμανία από το 2001 - 2005. Στο πλαίσιο του προγράμματος Κοινωνικής Ανάπτυξης για τον εορτασμό της νέας χιλιετίας από τα Ηνωμένα Έθνη, συμμετείχε ως μέλος ομάδας εμπειρογνομώνων από το 2003 - 2006 για τη μελέτη του προβλήματος έλλειψης στέγης παγκοσμίως και την υποβολή προτάσεων για την αντιμετώπισή του. Έχει δημοσιεύσει πολλά άρθρα σε ελληνικά και ξενόγλωσσα περιοδικά και κεφάλαια σε βιβλία.

Social Work's Histories of Complicity and Resistance

A Tale of Two Professions

Edited by [Vasilios Ioakimidis](#) and [Aaron Wyllie](#)

Policy Press

Η κοινωνική εργασία συχνά παρουσιάζεται ως ένα καλοπρωαίρετο και πολιτικά ουδέτερο επάγγελμα, αποφεύγοντας τη συζήτηση για τις μερικές φορές ανησυχητικές πολιτικές ιστορίες του.

Αυτό το βιβλίο επανεξετάζει τις αμφιλεγόμενες «ιστορικές προελεύσεις» της κοινωνικής εργασίας, εστιάζοντας τόσο σε περιόδους πολιτικής αντίστασης όσο και συνενοχής με καταπιεστικές και τιμωρητικές πρακτικές. Χρησιμοποιώντας μια συγκριτική προσέγγιση με διεθνείς περιπτωσιολογικές μελέτες, το βιβλίο αποκαλύπτει τον ρόλο των κοινωνικών λειτουργών στο πλαίσιο ιστορικών και πολιτικών μεταβάσεων, συμπεριλαμβανομένου του αντιρατσιστικού αγώνα στις ΗΠΑ και των επιπτώσεων της αποικιοκρατίας στην Αυστραλία, τη Νέα Ζηλανδία και τον Καναδά.

Σε μια περίοδο που η από-αποικιοποίηση των προγραμμάτων σπουδών και το αντιρατσιστικό κίνημα αποκτούν δυναμική, αυτό το συναρπαστικό βιβλίο περιηγείται

επιδέξια στο συλλογικό πολιτικό παρελθόν της κοινωνικής εργασίας, ενώ εξετάζει το μέλλον του.

Για το βιβλίο έγραψαν:

Rory Truell, Γενικός Γραμματέας της Διεθνούς Ομοσπονδίας Κοινωνικών Λειτουργών

«Αυτό το ουσιαστικό βιβλίο θέτει μια πρόκληση προς το επάγγελμα της κοινωνικής εργασίας, παρέχοντας βασικούς προβληματισμούς για τον ρόλο μας στην κοινωνία. Μας καλεί να κοιτάξουμε προς τα πίσω, να προχωρήσουμε στο μέλλον τρόπο απροϋπόθετα δεοντολογικό».

Gary Bailey, Πανεπιστήμιο Simmons

«Το βιβλίο υπογραμμίζει τους τρόπους με τους οποίους οι κοινωνικοί λειτουργοί έχουν αγωνιστεί για να υποστηρίξουν την αξιοπρέπεια των ανθρώπων, τα δικαιώματά τους ώστε να ζουν ειρηνικά, να εργάζονται, να εκπαιδεύουν τα παιδιά τους και να είναι υγιή και ασφαλή. Παράλληλα αναδεικνύει πώς χρειάζεται μια συντονισμένη προσέγγιση εντός του επαγγέλματος για την ενίσχυση της ικανότητας μας να διασφαλίζουμε τα ανθρώπινα δικαιώματα και την κοινωνική δικαιοσύνη».